

Misbah Yəzdi

Minacatın əzəməti

Tərcümə etdi: Məhəmməd Əhməd

Müqəddimə

Bismillahir-rəhmanir-rəhim

Əxlaq alimləri xəstə axtarışında olan həkimlərə bənzəyirlər. Onlar xəstələri müalicə edərkən canlarını belə əsirgəmirlər. Mə'nəvi xəstələrin qəflətdə olması onları narahat edir. Xəstələri müalicə etmək üçün bütün vasitələrə əl atırlar. Bə'zən xoşagələn söhbətlərlə, bə'zən odlu yazılarla, bə'zən dərs və müzakirələrlə, bə'zən qarşılıqlı söhbətlər və hər bir mümkün vasitə ilə!

Böyük əxlaq alimlərindən biri də dəyərli filosof, İslam dünyasının nadir şəxsiyyətlərindən olan həzrət Ayətullah Misbah Yəzdidir. O, bütün qüvvəsi ilə çalışmış və bu mühüm işin öhdəsindən yetərinə gəlmişdir.

Bu dəyərli və nurlu elmi simanın ürəklə dediyi əxlaq dərsləri qəlblərə yatır. Bu dərslərin tə'sirləri hamıya mə'lumdur.

Haqq mənzilinə, dua və minacata bağlanmış bu arif şəxs mə'sumların hədislərini, dua və minacatlarını araşdırmışdır. O bu yolla öz dinləyicilərinin nəfs və əxlaqlarının islahına çalışmış, hamını öz feyzindən bəhrələndirmişdir.

Burada da həzrət ustad Misbah Yəzdi ən gözəl və tə'sirli üsulla “Şəbaniyyə” minacatını şərh edərək onun əxlaq və mə'rifət dolu mövzularını açıqlamışdır.

Allah-təaladan bu böyük ustad üçün artıq tövfiq diləyirik. İnqilabın böyük rəhbəri həzrət Ayətullah Xameneiyə uzun ömür və sağlamlıq arzulayırıq.

Seyyid Məhəmməd Riza Ğiyasi Kermani

“Şə`baniyyə” minacatının şərh-i

Əllahummə səlli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd
“Allahım, Məhəmməd və onun ailəsinə rəhmət göndər.”

Salavat zikrinin əhəmiyyəti

Bu minacat şə`ban ayında hər gün günəş batarkən oxunan dua kimi salavatla başlanır.

Dua mətnində bir neçə dəfə salavat təkrarlanır. “Səhifeyi-Səccadiyyə”dəki duaların bir çoxunda (həzrət Səccadın Məhəmməd (s) ailəsindən olmasına baxmayaraq) girami Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə salavat təkrarlanır.

Namazda təşəhhüdün bir hissəsinin salavatdan ibarət olması onun əhəmiyyətini bildirir. Salavat deməmək namazın batil olmasına səbəb olur. Sünnə əhlinin dörd imamından biri sayılan Şafei Əhli-beytə ithaf etdiyi şe`rdə belə deyir:

*Batilsə sizlərə salamsız namaz,
Məqamınız üçün yetər bu əsas.¹*

¹ “Ҷəнабиул-Мəвəддəт”, ҷ. 3, с. 103.

Namaz Allahla fərdi rabitədir. Lakin namazda salavat deyilməlidir və bu hökm yalnız şiələrə yox, bütün fırqələrə aiddir.

Salavat zikri barəsində bir neçə nöqtə:

1-ci nöqtə: Dua qaydalarından biri də budur ki, duanın qəti qəbul olması üçün ondan əvvəl və sonra salavat zikr olunsun. Bu işin səbəbi belə izah olunur: Duadan öncə və sonra salavat zikr olunarsa, bu əslində üç dua hesab olunacaq. Çünki salavatın mənası peyğəmbər və onun əhli-beyti üçün xüsusi rəhmət istəməkdir. Heç bir şübhəsiz, duadan öncə və sonrakı salavat Allah tərəfindən qəbul olunur. Çünki Allahın ən gözəl bəndələr üçün edilən ən xalis duaları qəbul etməməsi mümkün deyil. Eyni zamanda iki qəbul olunmuş dua arasında bir yığcam duanı qəbul etməmək Allahın fəzl və kəramətindən uzaqdır. (Əlbəttə, bu o hala aiddir ki, duanın qəbul olma şərtləri yerində olsun; özgələr üçün ziyan və ya günah istəyi olmasın!)

Demək, belə bir dua heç şübhəsiz qəbul olunur. Allah bu istəyi və ya ondan daha gözəlini əta edir.

Bir sual və onun cavabı

Belə bir sual ortaya çıxır ki, əvvəlində və sonunda heç bir dua olmayan (əvvəlində şəhadətlər, sonunda üç salam olan) şəhadətdə salavat deməyin fəlsəfəsi nədir? Eyni zamanda Allahın “Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə (s) salavat göndərir; ey iman gətirənlər, siz də peyğəmbərə salavat göndərin və onun qarşısında tamamilə təslim olun” göstərişindən sonra nə üçün salavat çəkilir?

Bu suala cavab vermək üçün üç müqəddiməyə ehtiyac var:

1. İnsan ixtiyari olaraq gördüyü hər bir işdə məqsəd və nəticə nəzərdə tutur. Bütün dualarımızda məqsəd duanın qəbul olmasıdır.

2. Şəxsi dualarımızın xeyirimizə olub-olmayacağını bilmirik. Lakin salavatın heç bir şübhəsiz qəbul olacağını bilirik. Buna görə ağıllı insan vaxtını qəbuluna əmin olduğu dualara sərf edir.

3. Peyğəmbər və onun Əhli-beytinə rəhmət istədikdə əslində, onlara bir hədiyyə təqdim edirik. Bilirik ki, bu səxavətli və kəramətli şəxslər bizim hədiyyəmizi cavabsız qoymayacaqlar. Onların cavabı bizlərə etdikləri dualardır. Onların duası qəti şəkildə qəbul olunur. (Burada lazım bilirik ki, İslam respublikasının televiziya yayım məs'ullarına təşəkkür edək. Bu şəxslər xəbərlər proqramından öncə salavat zikrini gözəl bir adət şəklinə salmışlar. Hər kəs salavat göndərsə bu şəxslər onun savabına şərik olacaqlar.) Özümüz özümüzdə dua etdikdə qəbul olub-olmayacağı mə'lum deyil. Lakin onlar bizim üçün dua etsə, şübhəsiz ki, onların duası qəbul olacaq. Fəlsəfi dillə desək, həm dua edənin istə'dad və qabiliyyəti, həm əta edənin səxavəti nöqsansızdır. Yə'ni Allahın feyz verənliyi və mə'sumların qabiliyyəti mərhəmətin nazil olmasını labüdləşdirir. Uyğun halda dualarımızın qəbul olunmaması üçün heç bir maneə yoxdur. Bu səbəbdən də ağıl hökm edir ki, mənfəət istəyiriksə sadə şəkildə də olsa, o böyük şəxsiyyətlərə salavat göndərək.

2-ci nöqtə: Bu salavatların faydası insanın özünə qayıdır. Çünki peyğəmbər və onun ailəsinin vücudu başdan-başa ilahi rəhmətlə dolmuşdur. Beləliklə, bizim göndərdiyimiz rəhmətlər onların vilayətində olanlara çatır. Dolmuş stəkana dayanmadan su töksək onun altındakı qab və ətrafında olan mövcudlar bu sudan bəhrələnəcəkdir.

Peyğəmbər və Əhli-beytin vücudu ilahi rəhmətdə qərq olduğundan göndərilən salavatların bərəkəti insanın özünə və digər şəxslərə çatır. Dualarda oxuyuruq: “İlahi, Məhəmməd və onun ailəsinə rəhmət göndər. Elə bir rəhmət ki, onun vasitəsi ilə günahlarımızı bağışlayasan və eyblərimizi örtəsən.”¹

Göndərdiyimiz hədiyyələr (salavatlar) müqabilində peyğəmbər və Əhli-beyt bizim üçün dua edir və bizi öz hədiyyələri ilə faydalandırır. Bütün bunlardan əlavə göndərdiyimiz salavatların nəticəsi özümüzə qayıdır.

3-cü nöqtə: Psixoloji prinsiplərə əsasən ləyaqətsiz insan böyük bir şəxsdən nə isə istədikdə əvvəlcə onun diqqətini cəlb etməlidir. Məsələn, öncə onun övladı və ya yaxın bir dostu ilə əlaqə yaradaraq öz istəkləri üçün zəmin hazırlamalıdır.

Heç şübhəsiz, biz insanlar günahlar və çirkin işlərimizə görə Allahın əzəmətli dərgahından nə isə istəməyə layiq deyilik. Başqa bir tərəfdən, ehtiyaclarımızın ödənməsini Onun dərgahından istəməkdən başqa çarəmiz yoxdur. Demək, istəmək üçün icazə almalı və ləyaqət əldə etməliyik. Bu iş üçün ilahi övliyalara rəhmət diləməkdən yaxşı heç bir şey yoxdur. Beləliklə, Allahın ən əziz dostlarına salavat göndərərək, ədəb nümayiş etdirməklə Allahın diqqətini cəlb etməyə layiq olur və ehtiyaclarımızı istəyirik.

Əslində salavat vasitəsi ilə Allahın əzəmətli dərgahında söz demək üçün cür'ət əldə edirik. Özümüzə nə isə istəməzdən öncə Allahın dostlarına rəhmət istəyirik. Başqa sözlə, bir növ israr edirik. Xüsusi bir tərzdə Əhli-beytə ərz edirik: “Başdan-başa ehtiyac içində olmağımıza

¹ “Сејид ибн Тавус, “Эл-мүрағибат”, ч. 1, с. 76.

baxmayaraq, sizi sevdiyimiz üçün özümüzdən əvvəl sizə rəhmət istəyirik.”

Əhli-beytin bizim dualarımıza ehtiyacı yoxdur. Lakin bizim bu işimiz fəqirin imkanlı bir şəxsin qapısını döyüb “Allah sənə ömür, sağlamlıq və bərəkət əta etsin” deməsinə bənzəyir. Fəqir bu şəxsin malik olduğu şeyləri Allahdan onun üçün istəyir. Bu sözlər məhəbbət göstəricisi və diqqəti cəlb etmək üçündür. İmkanlı şəxs heç zaman fəqirə “mən sağlamam” cavabını verməz. Çünki fəqirin bu duadan savay əlindən heç bir iş gəlmədiyini bilir. Fəqir bu sözlərlə demək istəyir ki, əgər sən sağlam olmasaydın mən Allahdan sənin üçün sağlamlıq istəyərdim. Demək, bu növ duaların əqli izahı yoxdur. Bu dualar yalnız eşq və məhəbbət göstəricisidir.

Hacı Mirzə Əli Həstəi İsfahanidən bir xatirə

Müctəhid mərhum Hacı Mirzə Əli Həstəi İsfahani ağa tanınmış xətiblərdən idi. O “Əsfar” kitabını tədris edirdi. Yaşım 20-dən az idi. Bə’zən Tehrandə Hacı Seyyid Əzizullah məscidinə gedib onun söhbətlərinə qulaq asırdım. Bir gün ondan soruşdum ki, Əhli-beytin bizim rəhmət istəyimizə nə ehtiyacı var? Axı onlar hər növ rəhmətə malikdirlər. Ustad cavanlığımı və elmdə zəifliyimi nəzərə alıb əvvəlcə məni alqışladı. Sonra düşüncəmə uyğun şəkildə dedi: “Bir bağban öz ağası üçün bağ salır. Bağdakı güllərin toxumu, su, torpaq, açmış güllər və hətta bağban özü də ağanın mülkü hesab olunur. Lakin güllər böyüdükdə, bağda gözəl mənzərə yarandıqda ağa tamaşa üçün bağa gələrkən bağban güllərdən bir dəstəsini ədəblə ona təqdim edir və xoşgəldin deyir. Əvəzində isə mükafat alır. Bu bir növ ədəb qaydasıdır. Çünki bağban və bütün güllər ağaya məxsusdur. Demək,

biz salavat göndərməklə mə'sumların bağından bir gül dərib onların özünə hədiyyə edirik.” Eyni mə'nanı “və əccil fərəcəhum” cümləsinə də aid etmək olar.

ƏRƏBCƏ

«Vəsmə` duai iza dəəvtukə vəsmə` nidai iza nadəytukə və əqbil ələyyə iza nacəytukə.»

“Səni çağırən zaman duamı, səsləyən zaman nidamı eşit; səninlə minacət etdikdə mənə nəzər sal.”

Bu minacət salavat zikrindən sonra üç oxşar cümlə ilə (dua, nida və minacət) başlayır. Bu duada belə ərz edirik: “İlahi, dua edərkən duamı eşit, fəryad edərkən nidamı eşit və minacət edərkən mənə üz tut.”

İndi isə belə bir sual yaranır: Vücuda gəlməzdən öncə hər bir şeyi bilən, eşidən və görən Allah necə ola bilər ki, kiminsə səsini eşitməsin. Nə üçün biz Ondan öz fəryadımızı və səsimizi eşitməsini istəyirik?

Cavab budur ki, hazırda insanlara aid eşitmək nəzərdə tutulmur. İnsanda səs öncə qulaq pərdəsinə toxunub onu titrədir, bu titrəyiş sinirlər vasitəsi ilə beyinə ötürülür və sonda maddə ilə əlaqə nəticəsində ruhun dərkəi üçün zəmin yaranır. Əgər qulaq pərdəsi sağlam olmazsa, insan eşidə bilməz. Hazırda isə eşitmək dedikdə qəbul etmək mənası anlaşılır. Günümüzdə hər hansı ötürülən informasiya haqqında “filan kəs məni eşitdi” deyilir. Burada səsin qulağa çatması yox, nəzərdə tutulan təsirin həyata keçməsi başa düşülür.

Eşitmək dedikdə xüsusi lütf nəzərdə tutula bilər. Necə ki, dinləyici qulağına səs dalğalarının çatmasından əlavə danışana xüsusi diqqət göstərir. Bu xüsusi diqqət səs

dalğaları qulağa çatarkən baş verən maddi proseslərdən deyil.

Beləliklə, Allahın eşitməsi dedikdə onun xüsusi diqqəti və ya deyilənləri qəbul etməsi nəzərdə tutulur. Əslində müəyyən baxımdan ikinci məna birinci mənadan fərqlənir.

Allah ilə raz-niyaz etmək, Ondən cavab almaq və Onunla əlaqə yaratmaq istəyimizi havada səs-küy salan milçəyin insanlara onun səsinə qulaq asmaları üçün xahiş etməsinə bənzəyir. Təbii ki, milçəkdə insanların ona qulaq asması üçün ləyaqəti yoxdur. O özü kimi milçəklərlə söhbət etməlidir. Demək, insanın Allah ilə söhbəti milçəyin insanla söhbətinə bənzəyir. Buna görə mərifətli insan dua edərkən öncə Allahdan istəyir ki, onun duasını, fəryadını və minacatını eşitsin. İnsan öncə dinləyicisi olduğunu bilməli, sonra danışır, ehtiyaclarını istəməlidir. Lakin ona “mənimlə danışma” deyilsə daha danışmaq üçün heç bir yer qalmır. Yaxud, “Allah onlarla danışmaz” və daha pisi “onlara nəzər salmaz” ayələrinin şamil edildiyi insanın danışmasının, dua, fəryad və minacət etməsinin mənası yoxdur.

Dua, nida və minacat arasındakı fərq

Bu üç kəlmə arasında bir neçə fərq var: “Dua” geniş və ümumi mənağa malikdir. Əgər bir şəxsi istər uzaqdan, istər yaxından, istər uca səslə, istər ahəstə, istər tanıyaraq, istər tanımadan çağırırsalar, bu çağırış “dua” adlanır. Lakin uca səslə çağırış “nida” adlanır. Nida edən insan uzaqdan və ya yaxından səsinə çatdırmaq məqsədi ilə yox, sakitləşmək, ruhi təskinlik tapmaq üçün səsinə ucaldır. Başqalarının eşitməyəcəyi səslə kiminləsə danışmağa “Minacət” deyilir. Əlbəttə, bəzən insan Allahla, bəzən isə

Allah insanla minacat edir. Necə ki, bu həqiqəti həzrət Əli (ə) “Nəhcül-bəlağə”də təsdiqləyir. Allah-təala buyurur: “Bəndəmin məqsədi yalnız mənim razılığım olsa onu sevərəm. Qaranlıq gecələrdə və sakit gündüzlərdə onunla minacat edərdəm.”¹ Yə`ni bəndə elə tərzdə söhbət edir ki, Allahın onunla danışdığını anlayır. Lakin heç bir şəxs bu rabitədən xəbər tutmur. Bu növ rabitə Allahın bəndə ilə minacatı adlanır.

Maraqlıdır ki, duanın üçüncü hissəsində əvvəlki iki hissədən fərqli olaraq “minacatımı eşit” yox, “minacat edərkən mənə nəzər sal” deyilir. Bu işin səbəbi odur ki, minacat və xüsusi söhbət zamanı qarşı tərəfin tam diqqət etməsi lazımdır. Qarşı tərəf tam diqqət etmədikdə nəzərdə tutulan hədəf hasil olmur. Demək olar ki, minacatda yalnız xüsusi şəkildə söhbət etmək əsasdır. Söhbətin nə mövzuda olması o qədər də əhəmiyyətli deyil. Başqa sözlə, məhbubla ünsiyyət yaratmaq mühümdür. Əgər məhbub lütf etməyib üz çevirsə nəzərdə tutulmuş məqsəd hasil olmur.

Demək, insan istəsə də, istəməsə də Allah onun sözlərini eşidir. Lakin Allahın lütf edib insanı dinləməsi, ona nəzər salması mühümdür. Onun istəklərinin Allah tərəfindən qəbul olunması sonrakı mərhələyə aiddir. Necə ki, bə`zi minacatlarda qəti surətdə Allahdan heç nə istənilmir. Məsələn, insan “ilahi əgər məni min dəfə cəhənnəmə atıb yandırsan qəlbimdən məhəbbətin xaric olmayacaq”— deyərək Allahdan heç bir şey istəmir. Bu sözlər yalnız sevgi bildirən kəlmələrdir. İnsan bu sözlərlə istəyir ki, Allah onu dinləsin və ona lütf etsin. Eşitməklə bağlı qeyd olunan üç mə`na arasında (elm, diqqət və qəbulolma) ikinci mə`na, yə`ni “diqqət” daha münasibdir.

¹ Бах: “Дост диъарынын јолчулары”, Ме`рач һәдиси.

“Şə`baniyyə” və sair minacatlara bu növ dua ilə başlanılması əslində bəndələrə dua qaydalarına riayət etməyi və Allahla söhbətə layiq olmağı öyrədir: eyni zamanda insanlara öyrədilir ki, Allahdan onlara minnət qoyub hacətlərinə nəzər salmasını istəsinlər. Çünki günahlar onların abırını aparmış və Allahın nəzər salmasına mane olmuşdur. Bir duada oxuyuruq: “...İlahi, günahlarım çöhrəmi pisləşdirib, dualarımın qarşısını alıb, mənimlə sənin aranı kəsmiş və səsimin sənə çatmamasına səbəb olmuşdur... İndi isə mən sənə doğru yol axtararaq insanların ən sevimlisi, ən əzizi və ən layiqlisinin vasitəsi ilə sənə yaxınlaşmaq istəyirəm...”

Xatırlatmalıyıq ki, tövbə üçün də ləyaqətimiz yoxdur. Gərək ilahi övliyaların vasitəçiliyi ilə ləyaqətli tövbə edək.

Minacatın salavatla başlanmasından belə bir mə`na anlaşılır ki, hətta günahların bağışlanmasını istəmək üçün ləyaqətli olmalıyıq. Allahın tövbələrimizi qəbul etməsi üçün Onun sevimli bəndəsinin adını çəkməklə tövbəyə layiq oluruq. Dua zamanı bu növ ədəb nümayişi daha çox qəlb iştirakına səbəb olur və insanın duasının dəyərini artırır. Əgər bir şəxs hədiyyə gətirdiyi gül dəstəsini evin bir küncünə atarsa, hədiyyənin dəyəri azalar. Lakin təvazökarcasına gül dəstəsini təqdim edərsə, hədiyyənin dəyəri yüksələr. Adi halda bağça və ya bazarda gül dəstələri ucuz və boldur! Hansı qaydada ədəb nümayiş etdirmək lazım olduğunu bilmədiyimiz üçün ilahi övliyalar ədəb qaydalarını bizə öyrətmişlər. Beləliklə, naqis düşüncəmişlə özümüzdən cümlələr icad etməyə ehtiyac yoxdur. Yalnız nəql olunmuş cümlələr barəsində azca düşünməli, sonra həmin cümlələri ədəblə ilahi dərgaha ərz etməliyik.

Əgər insan Allahın ona e`tina göstərmədiyini və onun sözlərinə diqqət etmədiyini təsəvvür edərsə, heç zaman söhbət və raz-niyaz alınmaz. Buna görə Allahdan istəyirik: “İlahi, sözlərimi dinlə və xüsusi lütfə mənə nəzər sal! İlahi, sənə doğru qaçdım.” Sanki insanı hədələyən düşmənlər var; O düşmənlərinin çəngindən qaçıb, onların hərəkət etdiyi istiqamətin əksinə sür`ətlə getmək istəyir.

İndi isə çəngindən qaçıb, Allaha sığındığımız düşmənlərin kim olduğuna nəzər salmalıyıq. Şübhəsiz, Allah cisim deyil ki, O bir istiqamətdə, düşmən də ayrı bir istiqamətdə dursun! Bu ruhi və mə`nəvi qaçıqdır. Demək, Allaha əks tərəf insanı süquta aparır. Ondan qaçıb-qurtulmaq isə insanı ucaldır. Bizi Allahla müxalif tərəfə çəkib süquta aparmaq istəyən amillər var. Yerin cazibəsindən çıxan peyklər kimi güclü olub, müxalif qüvvədən qaçıb, ayrı bir fəzada Allaha doğru hərəkət etməliyik.

(Qur`ani-kərim geniş bir biyaban səhnəsini canlandırır: Bu çöldə müəyyən yol yoxdur və xüsusi amillər insanı gicəltmək istəyir. Əlbəttə, şəxsin bə`zi dostları var. Onlar bu şəxsi öz yanlarına çağırırlar. Lakin insan bu amillər tərəfindən çaşdırıldığı üçün dostların də`vətini qəbul edə bilmir.<sup>1</sup> Qur`ani-kərim başqa bir yerdə belə buyurur: “Allaha şərik qoşan kimsə göydən düşən, quşların onu sür`ətlə alıb apardığı, yaxud küləyin sovurub uzaqlara atdığı bir şeyə bənzər.”<sup>2</sup> (Qur`anın bu növ təşbehləri insanın süqutunu göstərir.)

Əlbəttə, bütün mərhələlərdə müxalif qüvvələrin sayı artır və bu qüvvələrin cazibəsi güclənir. Necə ki, tələbələr hər il fərqli və çətin imtahanlarla üzləşirlər! Biz də ilk

¹ “ӘҺ`ам”, 71.

² “Һәҗҗ”, 31.

mərhlədə vaciblər və haramlarla üzləşirik. Sonrakı mərhlələrdə vaciblər və haramların müəyyən edilməsi çətinləşir. Hətta bə'zən insan vaciblə haramı ayırd edə bilmir və ya hansısa bir əməlin vacib, yoxsa haram olmasında şübhəyə düşür.

İbtidai siniflər üçün sadə imtahanlar, məktəbi qurtarmaqda olan şagirdlər üçün isə mürəkkəb riyazi düsturlar və başqa çətin suallar tə'yin edilmişdir. İnsanlar üçün həyatda da müxtəlif mərhlələr və imtahanlar mövcuddur; müvəffəq olmaq üçün kitab və sünnə ilə tanışlıq lazımdır!

Mərhum Ayətullah Hacı şeyx Məhəmməd Təqi **Amilidən bir xatirə**

Tir ayının yeddisi İslam firqəsində baş vermiş partlayış nəticəsində şəhid olan dostlardan biri (mərhum şeyx Qulam-Riza Daneş Aştiyani) Tehrandə mərhum şeyx Məhəmməd Təqi Amilinin yanına gedib ondan mə'nəvi yüksəliş və nəfsin paklaşdırılması üçün yol göstərməsini istəmişdi. Mərhum şeyx Məhəmməd Təqi Amili ona belə cavab verir: “Sənin istəyin kipriklə dağ yarmaq kimidir. Əgər hazırsansa, bu yola qədəm qoy.”

Bu yolu adlamaq bir neçə şəxs tərəfindən daim aşağı çəkilən halda dağa çıxmağa bənzəyir. Yüksəklərə qalxmaq üçün dözümlü olub özünü bu şəxslərin əlindən xilas etməlisən. Bu şəxslər bizi daim Allahdan uzaqlaşdıran şeytanlardır. Onlar bir çox hallarda müxtəlif formalarda peyda olurlar. Məsələn, bə'zən elm və zöhd qiyafəsində zahir olub insanı azdıra bilərlər. Bu halda insan süquta getdiyindən xəbərsiz qalır və əksinə hansısa alimə itaət edib deyə xoşhal olur.

Mərhum şeyx Ənsari ilə bağlı bir yuxu

Şeyx Ənsari zöhd və təqva baxımından misilsiz idi. Təəssüf ki, bu şəxsin mə'nəvi məqamlarından xəbərsizik. Bu şəxsi yalnız “Məkasib” və “Rəsail” kitablarının müəllifi kimi tanıyıırıq. Yaxşı olar ki, ustadlar bu kitabları tədris edərkən onların müəlliflərinin ruhi və mə'nəvi məqamları haqqında da danışsınlar və şagirdlər onları daha yaxşı tanısın.

Şeyx Ənsarinin məqamı çox ucadır. Mərcəlik məqamına çatdığı vaxt ona çoxlu pul gətirilirdi. Şeyxin yoldaşı hamilə idi. Qonşu qadınlar şeyxə təklif edirlər ki, yoldaşının doğuşdan sonra istifadə etməsi üçün bir qədər yağ alsın.

Şeyx Ənsari pullardan bir түмән götürüb yoldaşı üçün yağ almaq barədə düşünür. Bu an şeyxin fikirinə gəlir ki, əgər Nəcəf şəhərində din tələbələrindən birinin yoldaşı hamilə olsa onun yağ almağa bir түмән pulu olacaqmı? Şeyx bu fikirlə geri qayıdır və pulu götürdüyü yerə qoyur. Həmin gecə ariflərdən biri yuxuda şeytanın möhkəm və rəngarəng iplər hazırladığını görür. Soruşur: “Bunlar nədir?” Şeytan cavab verir: “Bu kəndirləri xalq üçün düzəltmişəm. Bunlar ilə xalqı şəhvət, rəyasət, məqam, pul və sair bu kimi tələlərə salıram.” Bu an arifin gözü qırılmış qalın bir kəndirə sataşır. Şeytandan soruşur: “Bu nədir və kimin üçündür?” Şeytan kədərli halda ah çəkib deyir: “Doqquz ay zəhmət çəkib bu kəndiri toxudum. Dünən gecə şeyx Ənsarinin boynuna atdım. Lakin o bir hərəkətlə kəndiri qırıb neçə aylıq zəhmətimi zay etdi.”

Bu şəxş yuxudan ayıldıqdan sonra şeyxin yanına gedib gördüklərini danışır. Şeyx Ənsari əvvəlcə ağlayır, sonra həmin bir түмән barəsində danışır. Şeyx bu tövfiqə görə Allaha təşəkkür edir.

Bizim rəngarəng tələləri olan xeyli düşmənlərimiz var. Peyğəmbərlər bizə bu barədə xəbərdarlıq etmişlər: “Rəyasət məhəbbəti, sədiq insanların düşüncəsindən uzaqlaşan axırıncı şeydir.”¹ Çünki insan xalqın ona hörmət etməsini, şəkillərinin nəşr olunmasını və ictimai ünvan sahibi olmasını istəyir. Bütün bu cazibələrdən qurtulub Allaha üz tutmalıyıq. Bu qaçışın yüksək və ya ahəstə sür'ətlə olması bizi özünə tərəf çəkmək istəyən düşmənin qüvvəsindən asılıdır. Psixologiyada deyilir: İnsanda gizli qüvvələr var. Təhlükə hiss etməyincə bu qüvvələr məxfi qalır. Bir çox hallarda özümüzün də bu qüvvələrdən xəbərimiz olmur. Lakin güclü düşmən tərəfindən tə'qib olunarkən qaçıb qurtulmaq üçün bütün qüvvəmizi işə salırıq.

Düşmənlərin növləri

Bu minacətdə qəlb iştirakı ilə deyirik: “İlahi, mən güclü və inadkar düşməndən qaçmışam. Əgər qaçmasaydım, düşmən mənə qalib gələrdi və səadətimi itirərdim.”

Ətrafımızda daim bizi Allahdan uzaqlaşdırmaq istəyən qorxulu düşmənlər təhlükəsi var. Bu düşmənlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Nəfs

“Ən inadkar düşmən insanın öz şəhvani və şeytani istəkləridir. Bu istəklərlə məşğul olmaq ilahi yaxınlıq məqamından uzaqlaşmağa səbəb olur.”² Yə'ni böyük günahlar və haram işlərdən əlavə, bə'zən halal nəfsani istəklər də kamilliyə mane olur.

¹ Ибн Əбил-Һəдид, “Нəһчүл-бəләғə”нин шəрһи, җ. 22. с. 181.

² “Биһарүл-əнвар”, җ. 67, с. 36, Һəзрəт Рəсул (с).

Faydalı bir xatirə

Təzəcə evlənmişdim. Böyük şəxslərdən biri öz kiçik şagirdini yoxlamaq üçün bizə gəldi. Onun üçün şirni gətirdim. Şirnidən azacıq yeyib mənə belə buyurdu: “Bu şirni quşun ayağına bağlanmış və onun uçmasına mane olan bir daşa bənzəyir.” Mənə anlatmaq istəyirdi ki, bə`zən halal işlər də uca kamilliklərə çatmağın qarşısını alır. Dünyanın halal ləzzətləri insanı hərəkətdən saxlayır. Haram və günaha gəldikdə isə bunlar insanı cəhənnəmin dibinə sürükləyir. Cavanlığın ilkin dövrlərini yaşayan və çirkin nəfsani sifətlərə aludə olmayan cavanlar çalışmalı və halal olsa belə nəfsani istəklərlə mübarizə aparmalı, müstəhəbləri yerinə yetirib nəflərini cilovlamalıdırlar. Cavanlar imamın buyurduğu kimi, cavanlığın qədrini bilməlidirlər. Onlar öz iradələri ilə bir çox işlər görə bilirlər.

2. Cin şeytanlar

“Sənin izzətinə-qüdrətinə and olsun ki, onların hamısını azdıracağam.”¹ Uyğun ayəyə əsasən şeytan bizim and içmiş düşmənimizdir. Bu mövzu bir atalar sözü formasını almışdır. Şeytanın bütün Adəm övladlarını azdırmaq üçün içdiyi and böyük bir anddır.

3. Şeytan törəmələri

“Şeytan və onun camaatı sizi onları görə bilmədiyiniz yerlərdən görürlər.”² Uyğun ayəyə əsasən şeytanın törəmələri və onun ətrafındakılar cinlərdən olan şeytanlardır. Onlar öz səngərlərindən bizləri görən düşmənlərimizdir. Lakin biz onları görmürük və haradan

¹ “Сад”, 82.

² Ə`paф”, 27.

atəş açdıqlarını bilmirik. Buna görə də onların atəşlərindən gizlənmək və münasib cavab vermək bizim üçün çətinidir.

4. İnsan şeytanlar

“Ən`am” surəsinin 112-ci ayəsinə əsasən cin şeytanlar adəm övladlarından şagirdlər yetişdirirlər. Bu şagirdlər onlardan geri qalmır və bə`zən daha qüvvəli olurlar. “Nas” surəsində buyrulur: “De ki, pənah aparıram insanların Rəbbinə... cinlər və insanlardan.”¹

Demək, cin və insandan olan şeytanlar, şeytanın törəmələri və insanın nəfsi daxildən və xaricdən daim bizi tə`qib edən inadkar düşmənlərdir. Bu düşmənlər müxtəlif şəkillərdə, müxtəlif hiylələrlə bizləri vəsvəyə edirlər. Unutmamalıyıq ki, bu düşmənlərin hədəfindəyik. Günah üçün zəmin yaranarkən onların qurduqları tələyə yaxınlaşdığımızı bilməliyik. Yolda bir torba qızılla oğru ilə qarşılaşan tacir düşməndən qaçdığı kimi biz də öz düşmənlərimizin şərindən Allaha doğru sür`ətlə qaçmalıyıq.

Bir neçə şeyi bilməyimiz lazımdır:

1. Daim bizi tə`qib edən düşmənlərimiz var. Onlar iman və mə`rifət sərmayəsini bizdən oğurlamaq istəyirlər.

2. Təkbaşına bu düşmənlərin öhdəsindən gələ bilmərik. Buna görə Əmirəl-mö`minin (ə) buyurur: “İlahi, qəlbim hicablanmış, nəfsim nöqsanlı, əqlim məğlub və nəfs istəklərim qalib olmuşdur.”²

3. Düşmənlərin çəngindən elə bir kəsə doğru qaçmalıyıq ki, bizi nəfsimizin, cin və insandan olan şeytanların şərindən qorusun.

¹ “Нас”, 1, 6.

² “Биһарул-энвар”, ч. 84, с. 341.

4. Bu qaçış qəlbin qaçışı və həvəslərdən ayrılmaqdır. Əks halda nəfs daim bizimlədir və ondan qaçmaq mənasızdır; Allah isə hər yerdə mövcuddur, Onun xüsusi yeri yoxdur: “Hansı tərəfə yönəlsəniz, Allah oradadır.”¹

ƏRƏBCƏ

“Və vəqəftu bəynə yədəykə mustəkinən ləkə mutəzərrin iləykə raciən lima səvabi lədəykə”

“Qarşında miskin, yalvarıb-yaxaran və yanındakı savablara ümidli olan halda dayanmışam.”

Həyat çöllərində vəhşi canavarlardan qaçıb əzəmətli dərğaha sığındıqda bu dərğahın sahibi ilə üzləşirik.

İnsan hansısa bir şəxsin hüzurunda bir neçə formada dayana bilər:

1. Sağ tərəfində;
2. Sol tərəfində;
3. Üzbəüz;

Yalnız üçüncü halda insan kamil şəkildə qarşı tərəflə üzləşir. Bu qarşılaşma halına ərəb dilində “bəynə yədəyk” deyilir.

Kamil formada Allah qarşısında dayandıqda bütün diqqətimizi Ona yönəltməliyik ki, minacatlarımız hal ilə və ah-zarla olsun. Bu hal əlindən heç bir iş gəlməyən şəxsin təslim olduğu haldır. Bütün sərvətini əldən vermiş şəxs, yaxud can verməkdə olan xəstə kimi! Bu şəxslərin heç bir iradə və ixtiyarı yoxdur. Bu hal biçarəlik, müt’ilik və yalvarış halıdır. Psixoloqlar deyirlər ki, şadlıq, qəm, gülmək, ağlamaq və qorxu insan fitrətində formalaşmışdır. Bunlardan hər birinin öz yeri var. Beləliklə, bütün bunların faydasız olmadığı aydınlaşır. Demək, bə’zən sağlamlıq və

¹ “Bəzəpə”, 115.

şadlıq əldə etmək üçün gülmək lazımdır; bə`zən mərhəmətli hislərə cavab vermək üçün ağlamaq lazımdır; bə`zən qəzəblənmək lazımdır; bə`zən qəmlənmək lazımdır.

Allah-təala buyurur: “...**Haqqı bildikləri üçün onların gözlərinin yaşla dolduğunu görürsən.**”¹ Bə`zi keşişlər və rahiblərin haqqı tanıdıqları üçün gözlərindən sevinc yaşı axdığını görürsən. Həzrət Şüeyb (ə) ilahi görüş sevincindən uzun müddət ağlamışdı.

Mütləq qüdrət sahibi olan Allah dərgahında heç bir tələbimiz yoxdur. Əksinə günah sahibiyik. Buna görə ağlamaq və yalvarışla həcətlərimizi bildirməliyik. Allahın savab və mükafatına ümidvar olmalıyıq. Minacət edən şəxs bu dua ilə vücudundakı iki hala işarə edir:

1. “Düşmənlərimdən qaçmışam;
2. “İndi isə burada özümə e`timad göstərməyərək, yalvarış halında dayanmışam.”

ƏRƏBCƏ

“Və tə`ləmu ma fī nəfsi və təxburu həcəti və tə`rifu zəmiri və la yəxfə ələykə əmrü munqələbi və məsvayə və ma uridu ən ubdiə bihi min məntiqi və ətəfəvvəhu bihi min təlibəti və ərcuhu liaqibəti və qəd cərət məqadirukə ələyyə ya səyyidi fima yəkunu minni ilə axiri umri min sərirəti və əlaniyəti vəbiyədikə la biyədi ğəyrikə ziyadəti və nəqsi və nəfsi və zərri.”

“Sən qəlbimdə olanları bilirsən və həcətimdən xəbərdarsan. Daxilimi tanıyırsan, dəyişdiyim və ayaq saxladığım məqamların sonu sənə gizli deyil. Dilə gətirmək istədiyim həcətlərimi və işlərimin sonu üçün ümidvar olduğumu bilirsən. Ey rəbbim, ömrümün

¹ “Майдә”, 83.

sonunadək istər gizli, istər aşkar sənin qəza-qədərinə bağlıyam. Artımım, nöqsanım, xeyir və ziyanım heç kəsin yox, Sənin əlindədir.”

İnsan minacat zamanı öz nöqsanlarını və kiçikliyini düşünməlidir. Eyni zamanda qarşısında dayandığı Allahın xüsusiyyətlərinə nəzər salmalıdır. “Şə`baniyyə” minacatının bu hissəsində Allahın bə`zi xüsusiyyətlərinə işarə olunur:

1. İnsanın hansı mövqedə olduğunu Allahın bilməsi;

Duanın bu hissəsində Allahın işarə olunmuş ilk xüsusiyyəti Onun insanı əhatə edən hərtərəfli və geniş elmidir. Çünki insanı tanımayan, onun mövqeyini bilməyən və aldadılması mümkün olan şəxsə sığımb, onunla minacat etmək olmaz. Allahın elmi bir neçə tə`birlə bəyan olunmuşdur:

a) “Qəlbimdə olanları bilirsən.” Allahın onun bütün vücudundan xəbərdar olduğunu bilən insan insanların qarşısında rola girdiyi kimi Allah qarşısında yalan işlədə bilməz. Əksinə, insan vücudunun bütün sirlərindən xəbərdar olan Allah qarşısında düzgün şəkildə hazır olmalı, heç bir şeyi gizlətməməli, yalan və hiylədən uzaqlaşmalıdır.

b) “Hacətlərimdən xəbərdarsan.” İlahi, Sən mənim ehtiyaclarımı məndən daha yaxşı bilirsən! Bə`zən insan öz ehtiyaclarını düşünmür. Yalnız bir sıra heyvani meyillərin (acliq, susuzluq, soyuq, isti, şəhvət və sair) tə`siri nəticəsində yeməyə, suya, qadına, məskənə və sair şeylərə ehtiyacılı olduğunu düşünür. Lakin insanın duymadığı minlərlə başqa ehtiyacları var. Bu ehtiyaclar mərhələ-mərhələ onun qarşısına çıxır.

Bə`zi daxili istəklərimiz özümüzə də gizli qalmışdır. Bir çox hallarda insan görmək istədiyi işin səbəbini bilmir.

Məsələn, bir çox rəftarlarının səbəbi paxıllıq və ya özünü bəyənməkdir. Baxmayaraq ki, bu rəftarlar xeyirxahlıq və ya savab əldə etmək formasında zahir olur. Bu şəxsə qəflətən xəbərdarlıq edilsə, inanmayacaq və xəbərdarlıq edən şəxsi bədgümanlıq etdiyi üçün ittiham edəcəkdir. Bu psixologiyada açıqlanmış “xəbərdar şüur qarşısında xəbərsiz və yarıxəbərdar şüur” məsələsidir.

Ruhumuzdan xəbərsiz olsaq da, Allah-təala ruhumuzun dərinliklərindən xəbərdardır. Biz bə'zən görmədiyimiz, eşitmədiyimiz, hansı tə'sirə malik olduğunu dərk etmədiyimiz şeylər arzulayırıq. Lakin Allah bütün bu ehtiyacları bilir.

v) “Daxilimi tanıyırsan.” İlahi, Sən batinimi məndən daha yaxşı tanıyırsan; yə'ni batinimdə və qəlbimdə mənim bilmədiyim istəklər var. Lakin sən bütün bu istəklərimdən xəbərdarsan.

q) “Dəyişdiyim və ayaq saxladığım məqamların sonu sənə gizli deyil.” Yalnız mövcud olanlardan yox, hətta gələcəyimi, dəyişkənliyimi və harada ayaq saxlayacağımı bilirsən. Çünki mənim halım hər gün dəyişməkdədir. Lakin bu belə qalmayacaq və mən sabit bir yerdə dayanıb və hərəkətsiz qalacağam. Beləliklə, təkcə indini yox, sonadək gələcəyimizi bilən bir kəsin qarşısında dayanmışıq; yalnız hal-hazırda qəlbimizin dərinliyindən xəbərdar olan kəsin yox, sonadək taleyimizi bilən birinin qarşısında dayanmışıq!

Bir neçə dəfə təkrarladıq ki, Allah-təala baş verən bütün hadisələri özünə aid edir. Eyni zamanda zahiri səbəbləri və vasitələri inkar etmir. Məsələn, günəş saçır, dənizin suyu buxarlanır və buludlar yaranır. Buludlar havanın qızıb, soyuması nəticəsində hərəkət edir. Suya çevrilir və yağış yağır. Yağışın səbəbləri təkcə elmin inkişaf etdiyi dövrdə

yaşayan xalqlar üçün yox, qədim zamanlarda yaşayan insanlar üçün də aşkar olmuşdur. Lakin Allah-təala Qur`anda yağışın yaranma mərhələlərini özünə aid edir: “Biz yüklənmiş küləklər göndərdik.”¹; “Göydən su endirən Odur”²; “...Biz onları ölü bir məmləkətə tərəf qovuruq...”³; “Allah buludları hərəkətə gətirir və ölü məmləkətlərə tərəf qovur; “Şübhəsiz ki, toxumu da, çərdəyi də cücərdib çatladan Allahdır...”⁴

Allah-təala yalnız təbii işləri yox, insanların işlərini də onların fəaliyyətini inkar etmədən özünə aid edir. Bu məsələ fə’li tövhid mövzusu altında kəlam elmində açıqlanır.

Böyük tövhid qəhrəmanı Həzrət İbrahim bu mövzuya işarə edərək buyurur: “Məni yedirən də, içirən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir.”⁵ Maraqlıdır ki, həzrət İbrahim “suyu qaba töküb əlimə verir” yox “mənə su içirir və məni yedirir” deyir. Allah-təala buyurur: “Onu bitirən sizsiniz, yoxsa Biz?!”⁶

Siz yalnız Allahın verdiyi vasitələrlə toxumların üstünü torpaqla örtüb onlara su verirsiniz. Lakin toxumu bitirmək, artırmaq və qida formasına salmaq Allahın işidir. Rəvayətdə bildirilir ki, aləmdə yaranmış hər bir varlıq bir neçə mərhələ keçməlidir: “Allahın elmi, Allahın izni, iradə (və “məşiiyyət”), qəza, qədər, imza.” (Bu sözlərin hər birinin xüsusi mə’nası var. Diqqət yetirdikdə sözlər arasındakı fərqi müşahidə etmək olar.)

¹ “Ничр”, 22.

² “Ән`ам”, 99.

³ Ә`раф”, 57.

⁴ “Ән`ам”, 95.

⁵ “Шуәра”, 79, 80.

⁶ “Вағиә”, 64.

Qur'an bu yeddi mərhələni bir cümlədə xülasələşdirib buyurur: “Bir şeyi istədiyi zaman Allahın buyurduğu ona ancaq: “Ol!”—deməkdir. O da dərhal olar.”¹

Allah-təala iman kimi ixtiyari bir işin baş vermə mərhələlərini də özünə nisbət verərək buyurur: “Allahın izni olmadan heç bir insan iman gətirməz.”² Necə ki, ölüm kimi insanın ixtiyarında olmayan işləri də özünə aid edir: “Allahın izni olmadan heç bir insan ölmür.”³

d) “Dilə gətirmək istədiyim hacətlərimi bilirsən.”

e) “İşlərimin yaxşı sona çatması üçün ümidvar olduğumu bilirsən.”

Bütün bunlar minacatın Allahın ilk xüsusiyyətinə (ilahi elmə) işarə edən hissəsi idi.

2. Allahın təkvini (təbii) müdiriyyəti.

Burada bəyan olunan Allahın ikinci xüsusiyyəti Onun təkvini müdiriyyətidir. Allahın təkvini müdiriyyəti iki formada açıqlanmışdır:

1.”Ey Rəbbim ömrümün sonunadək istər gizli, istər aşkar sənin qəza-qədərinə bağlıyam.” Yə’ni Sən məndən və bütün aləmdən xəbərdarsan. Həmçinin mənim və aləmin işləri Sənin tərəfindən təqdir olunmuşdur. (Təqdir, yaxud qəza-qədər rəvayətlərdə və kəlam, hikmət elmində alimlər tərəfindən müzakirə olunan həssas mövzulardandır. Bə’ziləri isə bu məsələni həll olunmayan məsələ kimi tanıtdırmışlar. Bə’ziləri də bu barədə çox düşünməyi qadağan etmişlər. Rəvayətdə bildirilir ki, imam Hadi (ə) Allahın fəaliyyətinin bir mərhələsini mühəndisin işinə bənzədir. İmam (ə) buyurur: “Binanın tikilməsi üçün mühəndis layihə hazırlamalıdır. Binanın harada və hansı

¹ “Ясин”, 82.

² “Юнус”, 100.

³ “Али-Имран”, 145.

ölçüdə tikilməsini bildirməlidir. Bina tikilməmiş bütün bunlar yalnız bir çizgidir və bu cizgini dəyişmək mümkündür. Allahın varlıq aləmindəki tədbirləri işlərdə mühəndislik, zəmin yaratmaq kimidir. İş qəza və labüdlük mərhələsinə çatanadək onun müxtəlif mərhələlərində dəyişiklik ola bilər. Bə`zi dini tə`limlərə əsasən Allahın labüd qəzası da dəyişə bilər. Necə ki, İmam Rızanın (ə) ziyarətindən sonra oxunur: “Pərvərdigara, səni azca dua ilə dəyişən qəti qəzana and verirəm...”

Bu məsələ kəlam elmində “bəda” adlandırılır. Yə`ni Allah-təala müqəddərat lövhəsində yazmış və mələklərə vəhy etmişdir. Sanki bu yazılar heç zaman dəyişməyəcəkdir. Lakin bə`zən Allah onları dəyişir. Məsələn, filan şəxsin 50 il ömür sürməsi yazılmışdır. Lakin sileyi-rəhim, ata-anaya yaxşılıq etdiyi üçün onun ömrü 80 ilədək artır. Misal üçün Allah-təala gecə-gündüz xalqa xidmət edən, xalq üçün istixarə edən və onların yuxusunu yozan mərhum Siddiq İsfahaninin ömrünü etdiyi xidmətlərə görə 10 il artırdı.) Mən sənin müqəddərat yolundayam. Maraqlıdır ki, müqəddəratın həyata keçməsi cərəyan ünvanı ilə bəyan olunur. Çünki müqəddərat icra məqamını keçməlidir. Demək, müqəddəratın hərəkətə gəlməsi lazımdır. Allahın təqdiri keçmiş, bu günü və gələcəyi əhatə edir. Müqəddərat insan ömrünün başlanğıcından sonunadək davamdadır. Gizli və aşkar bütün işlər dəqiq şəkildə proqramlaşdırılmışdır.

2. “Və biyədikə la biyədi ğəyrikə ziyadəti və nəqsi və nəf`i və zərri”. Yə`ni insan müqəddəratının proqramlaşdırılması doğrudur. Lakin əməl məqamına çatanadək onu dəyişdirə bilərsiniz. Onu dəyişdirmək Sənin əlindədir və heç kəs onu dəyişdirə bilməz. Artımım, nöqsanım, xeyirim və ziyanım yalnız və yalnız Sənin

əlindədir. Demək, aydın olur ki, insan bu kimi mövzulara nəzər salıb, Allah ilə minacat edir. İnsan öz ləyaqətsizliyinə, Allahın elminə və bütün müqəddəratının Allahın əlində olmasına nəzər salır!

“İlahi in hərəmtəni fəmən zəlləzi yərzuquni və in xəzəltəni fəmən zəlləzi yənsuruni”

“İlahi, əgər məni məhrum etsən, kim mənə ruzi verəcək. Əgər məni tərək etsən, kim köməyimə çatacaq?”

Minacatın bu cümləsini izah etmək üçün iki müqəddiməyə ehtiyac var:

1. Müxtəlif hallarda və məqamlarda danışığ fərqli olur. E'tiqad mövzusunda söhbət edərkən dediklərimizi fəlsəfi və riyazi dəlillərlə sübut edirik. Bə'zən öz sözüümüzmü mümkün formada ucaldır və qarşı tərəfi bu sözləri qəbul etməyə vadar edirik. Birinci üsul dəlil üsulu, ikinci üsul höcət adlanır. Bu iki üsulda məqsəd qarşı tərəfi qane etməkdir.

Bə'zən səmimi bir dostla üzürxahlıq edərək söhbət edirik. Bu növ söhbət dəlil, yaxud höcət üsulu ilə söhbətdən fərqlidir. Bu növ söhbət zamanı qarşı tərəfin lütf və məhəbbət göstərüb səhvimizi bağışlaması üçün bəhanə axtarıq.

Məhəbbət aləminin xüsusi dili var. Mərhum şeyx Məhəmməd Hüseyn İsfahani (Kompani kimi tanınmışdır), həzrət imam Xomeyni və Əllamə Təbatəbai məhəbbət dilindən istifadə edib xüsusi məzmunlara malik qəzəllər söyləmişlər. “Əbu-Həmzə” minacatı kimi minacatlar və dualarda bu kimi məzmunlarla rastlaşırıq: “Əgər məni cəhənnəmə atsan, cəhənnəm əhlinə hələ də Səni sevdiyimi deyəcəyəm.”

Bu, dəlillər və ya höcətlə (cidalla) müşayiət olunan dil deyil. Bu nə Allahı hədələyən xəbərdarlıqdır, nə də fəlsəfə

və ya riyaziyyat dərsi. Əslində bu bir eşq dilidir. Yə`ni höcət yox, ərköynlük tərz! Ərköynlük edənlərin, naz-qəmzə ilə danışanların dilində bə`zən şadlıq, bə`zən qəm-qüssə müşahidə olunur. İnsan bə`zən həm özü, həm də başqaları üçün dua edir. O sanki okean sahilində dayanıb bütün məxluq üçün mərhəmət diləyir və aza qane olmur.

“İftitah” duasındakı bə`zi cümlələr uşağın anasının yanında ərköynlük etməsini xatırladır.

Günah içində qərq olmuş şəxs Allah dərgahında və peyğəmbərlərin, imamların və övliyaların məclisində iştirakçı olmağa layiq deyil. İnsan Allah dərgahında iştirakçı olmaq üçün günahlarını təmizləyə bilmirsə dəlillər gətirib, höcətkeşlik edib “Allah məni bağışlamalıdır” deməməlidir. Əksinə, üzürxahlıq edib, Allahın adlarına sarılmaq lazımdır.

Təqribən “Şə`baniyyə” minacatının yarısı üzürxahlıq, sarılmaq və bəhanələrdən ibarətdir. İnsan bu yolla özünü bağışlanmağa layiq edir. Daha sonra ayrı-ayrı istəklərin növbəsi çatır. Üst-başı çirkli və pis qoxulu şəxs hörmətli bir topluma daxil olmaq üçün öncə paltarlarını dəyişmək və yuyunmaq üçün xahiş etməlidir.

2. Əqli dəlillər, tövhidi rəvayətlər, “Nəhcül-bəlağə” və İslam maarifinə əsasən, Allahın zati heç zaman dəyişmir. (Haqqında az söhbət olduğu üçün burada uyğun məsələyə izah veririk: Bə`zən düşünülür ki, Allahın da razılıq və qəzəb kimi müxtəlif halları olur. “Üsuli-Kafi” kitabının tövhid fəslində Hişam ibn Həkəmdən nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, bir zındıq həzrət Sadiqin (ə) hüzuruna gəldi. (Zındıq təhqiqatçı, elm əhli və həmfikirləri arasında ideoloq kimi tanınan kafirə deyilir. Buna görə onun verdiyi suallar güclü və imamların verdiyi cavablar dəyərli idi). Zındıq Həzrət Sadiqdən soruşdu: “Allahın razılığı və

qəzəbi varmı?” O Qur`an oxuduğu üçün Qur`anda “rəziyəllahu ənhum” və “ğəzibəllah ələyhim” tərkiblərinin təkrarlandığını bilirdi. Həmçinin Həzrət Sadiqin (ə) bu tərkibləri inkar etməyəcəyinə əmin idi. Buna görə söhbətdən öncə həzrətin e`tiraf etməsini istəyirdi. Həzrət buyurdu: “Bəli, Allahın razılığı və qəzəbi var.” Amma qarşı tərəfin iradəsinə yer qoymamaq üçün dərhal buyurdu: “Allah öncə razılığı, sonra qəzəbi bürüzə verən insanlar kimi deyil. Çünki yaranmışlarda boşluq var və uyğun boşluq bu sayaq şeylərlə dolur. Sün`i yaradılmışlarda boşluq tapmaq mümkündür. Allaha münasibətdə bu sözləri demək olmaz. Çünki Allahın sifətləri eynən Onun zatıdır. (Bu sifətlər xarici tə`sirlə formalaşmır.) Bu səbəbdən də Allahın zatına yol yoxdur.”

Sual yaranır ki, bəs uyğun razılıq və qəzəb harada görünür? Cavab budur ki, elmi dillə desək, bütün bunlar zatdan kənar, fe`lə aid sifətlərdir. Yə`ni uyğun sifətlər yalnız fe`l zamanı Allaha aid edilir. Allahın fe`lindən (işindən) mə`lum olur ki, O savab verilən insandan razıdır, günah qazanan insanı qəzəbinə düçar edir. Demək, Allahın razılığı mükafatda, qəzəbi cəzada özünü göstərir. Onun razılıq və qəzəbi zati halını dəyişmir, Onda həyəcan yaratmır. Aqillərin tə`birincə, qəzəb qanın cuşa gəlməsindən ibarətdir. Demək, bu sifət Allaha yox, aciz və ehtiyacı məxluqa aid sifətdir.

Tanınmış nətiqlərdən biri olan Ömər ibn Übeyd Mö`təzili Həzrət Baqirə (ə) dedi: “Sənə fəda olum, “hər kim qəzəbimə düçar olsa, mütləq məhv olar”¹—ayəsinin mənası nədir? Yoxsa Allah da insanlar kimi qəzəblənir, rəngi qızarır və boyun damarları gərilir?” Həzrət Baqir (ə) buyurdu: “Qəzəb dedikdə cəza, qəzəbə düçar olmaq

¹ “Taha”, 81.

dedikdə isə cəzalandırılmaq nəzərdə tutulur.” Sonra buyurdu: “Hər kəs Allahın halının dəyişdiyini güman etsə, Allahı məxluqatın sifətləri ilə vəsf etmiş olur.”

Bir şəxs düşünsə ki, yalnız Allahın razılığı aradan götürüldükdən sonra ilahi qəzəb onun yerini tutur, yaranmışlara məxsus bir sifəti Allaha aid etmiş olur. Hansı ki, Allahın zəti bu sayaq hal və dəyişikliklərdən uzaqdır. Əlbəttə, Qur`anda göz, əl, ayaq və bu kimi başqa üzvlərin Allaha aid edildiyini görürük. Çünki biz maddiyyatdan üstün həqiqətləri dərk edə bilmirik. Yalnız maddiyyata bənzətməklə onlar barəsində düşünmək azacıq asanlaşır.

Həzrət Baqir (ə) buyurur: “Zehninizdə Allah barəsində hər nə düşünsəniz, öz düşüncənizin məhsuludur. Bu təsəvvürlər ən dəqiq mənasında belə sizin üçündür. Çünki sizin tərəfinizdən yaradılmışdır.”

Beləliklə, zehnimizdə təsəvvür etdiyimiz bu sifətlərin kökü özümüzdə və başqa məxluqlarda gördüyümüz işlərə bağlıdır. Çalışırıq ki, bu sifətləri nöqsanlardan təmizləyib Allaha aid edək. Görəsən, nəticədə həmin sifətləri layiqli tərzdə nöqsanlardan təmizləyə biləcəyik, yoxsa yox?

Həzrət Əli (ə) buyurur: “Elə bir Allah ki, Onda öncədən olmayan heç bir yeni hal yaranmaz.”¹ Allaha heç bir vasitə ilə təsir etmək olmaz; Həzrət Seyyidüş-şühəda (ə) buyurur: “İlahi, sənin razılığın razı qalmağın üçün səbəb yaratmağından daha üstündür. Onda qalmış sənin razılığın üçün mən səbəb olmaq istəyəm!”²

Demək, Allahın qəzəb və ya razılığına heç nə təsir göstərə bilməz. Bu isə bəndələrin əməllərinin nəticəsilə əlaqədar qəzəb və razılığını bildirən sadəcə söhbət əsnasındakı ifadələrdir: “Bizi qəzəbləndirdikdə onlardan

¹ “Нәһчүл-бәләғә”, х. 65.

² “Әрәфә” дуасы.

intiqam alıb hamısını qərq etdik.”¹; “Allah ona qəzəb və lə’nət edər, onun üçün böyük əzab hazırlayar!”² Demək, bütün bu sözlər (razılıq, qəzəb, intiqam) sadəcə Allahın insanla söhbət əsnasında işlətdiyi tə’birlərdir.

Qeyd etdiyimiz iki müqəddimədən sonra (Birinci nöqtə: minacat dili dəlil axtarmaq və höcətkeşlik deyil. İkinci nöqtə: Allah insanlarla sadəcə söhbət edir. Çünki Onun razılığı və qəzəbi heç nəyin tə’sirinə bağlı deyil.) “Şə’baniyyə” minacatının bu hissəsində ərz edirik:

İlahi, əgər məni öz rəhmətindən məhrum etsən, kim mənə nə isə bağışlamaq istəyəcək? Elə bir şəxs varmı ki, mənə nə isə bağışlaya bilsin? Elə bir kəs varmı ki, düşmənin əlində olduğum vaxt Sən tərək etsən, o məni xilas edə bilsin? Əgər Sən mənə kömək etməsən, kimsə mənə kömək edə bilərmə?

Beləliklə, üzrxahlıq edib, rəhmət istəməklə (tələbkarlıq formasında olmamaq şərti ilə) Allahın kömək və rəhmətinə çatırıq. Özümüzü kiçik sayıb rəhmət və mehribanlıq istəsək, Allahın lütfünə çatacağıq. Günah çirkabının paklanmasından əlavə, ilahi rəhməti dərk etmək üçün tutum əldə edəcəyik.

“İlahi, əuzu bikə min gəzəbikə və hululi səxətikə”

“İlahi, qəzəbinə düşər olmamaq üçün Sənə pənah aparıram.”

Bə’zi günahlar insanı Allahdan uzaqlaşdırır, Onun qəzəbinə səbəb olur. Bu günahlar insan vücudunu tamamilə qaranlığa bürüyür və onun Allah tərəfindən qovulmasına səbəb olur.

Bə’zi insanlar həyatın başlanğıcında yaxşı əməllər edirlər. Lakin bə’zi hallarda günah çirkabına batırlar. Bu

¹ “Зухрыф”, 55.

² “Ниса”, 93.

çirkab onların nəinki keçmişini qaralayır, hətta gələcəkdə islah olmaları üçün ümid yeri qoymur.

Əhli-beyt (ə) bizə dəfələrlə İblisin əhvalatını xatırlatmışdır. Əmirəl-mö'minin Əli (ə) buyurur: “Şeytan Allaha 6000 il ibadət etdi. Bu 6000 ilin dünya, yoxsa axirət illərindən olduğu mə'lum deyil.”¹

Şeytan Adəmin yaranışından öncə 6000 il Allaha ibadət etdi. Mələklər onu özlərindən hesab edirdilər. Bu 6000 ilin dünya, yoxsa axirət illərindən olması məlum deyil. Bəlkə də bu barədə izah vermək məsləhət olmayıb. Şübhəsiz həzrət 6000 ilin dünya, yoxsa axirət illərindən olduğunu bilirdi.) Ehtimal verilir ki, bu 6000 ilin hər bir günü 1000 ilə bərabərdir. Lakin bu ibadətlər Allahın şər'i idarəciliyinə e'tiqad və imanla yanaşı olmayıb. Baxmayaraq ki, şeytan Allahın varlığını, Onun yeganəliyini, təbii (təkvini) idarəciliyini qəbul etmişdi və qiyamətə inanırdı. (Şeytanın “Sənin izzətinə, qüdrətinə and olsun ki, onların hamısını azdıracağam; yalnız Sənin sadıq bəndələrindən başqa”² və “ey Rəbbim, insanların (qəbirlərindən qalxıb) diriləcəkləri günə qədər mənə möhlət ver.”³ Deməsindən aydın olur ki, o Allahın varlığına, idarəciliyinə, izzətinə və qiyamətə inanmışdır.”⁴

Demək, şeytanda küfrlə sonuclanan, yaxud küfrdən qaynaqlanan köklü üsyan var idi. Şeytan Allahın şər'i idarəciliyinə inanmırdı. Yə'ni Allahın göstərişinə itaət etməyin vacib olduğunu qəbul etmirdi. Buna görə Allah Adəm qarşısında səcdə etmək göstərişini verərkən dedi: “Mən ondan daha yaxşıyam, çünki, Sən məni oddan, onu

¹ “Нәһчүл-бәләғә”, хутбә Гасиә.

² “Сад”, 82, 83.

³ “Һичр”, 36.

⁴ “Ғијаси-Кермани.”

isə palçıqdan yaratdın...”¹ İblis bu cavabı ilə Allahın hökmünə e`tiraz etdi ki, üstün olan kəs məqamı aşağı olan şəxsə necə səcdə edə bilər?” Bu həmin təkəbbür ruhiyyəsi, şər`i idarəçiliyin inkarı və küfrdür. “İmtina etdi, təkəbbür göstərdi və kafirlərdən oldu.”² Bu səbəbdən bə`zi insanların küfrünü İblisin küfrünə bənzədirlər. Çünki İblisin küfrü ən pis küfrlərdəndir.

Həmin şeytan Allaha belə ərz etdi: “Əgər mənə Adəmə səcdədən azad etsən sənə indiyədək heç kəsin etmədiyi ibadəti edəmə.” Allah ona belə cavab verdi: “Mənə öz istədiyim kimi itaət olunmasını istəyirəm.”³

Əgər mənə pərəstiş etmək istəyirsənsə, dediyim kimi pərəstiş etməlisən. Əks halda özünə pərəstiş etmişən. Beləliklə, 6000 il ibadətdən sonra kafir olub ilahi dərğahdan qovulmaq mümkündür.

Həzrət Əlinin (ə) baş vermiş bu cərəyanı açıqlamaqda məqsədi odur ki, biz ibadət, əməl, dərs, fıqh, üsul, fəlsəfə, təfsir və təbliğatımızla qürrələnməyək. Daim işlərimizin aqibəti üçün nigaran olaq. Hətta 6000 illik ibadətin puç olması mümkündür. Allah-təala Qur`anda buyurur: **“Ayələrimizi verdiyimiz kəs özü onlardan üz çevirdi... Əgər biz istəsəydik, onu həmin ayələrlə ucaldardıq. Lakin o yerə meyl edib nəfsinin istəklərinə uydu.”**⁴

Beləliklə, Allah ilə minacət edən insan günahlarının onu haqq dərğahından uzaqlaşdırıb, qəzəbə düçar etməsini mümkün sayır. Allah-təala buyurur: **“Qəzəbimə düçar olan isə mütləq məhv olar.”**⁵

¹ Ə`raf”, 12.

² “Bəqərə”, 34.

³ “Биһарул-әнвар”, ч. 2, баб 32, с. 262.

⁴ Ə`raf”, 175, 176.

⁵ “Taha”, 81.

Beləliklə, duanın bu hissəsində deyirik: Qəzəbinə düçar olmamaq üçün sənə pənah aparırıq.

Adətən, lügətşünaslar “səxət” kəlməsini “ğəzəb” kəlməsi ilə eyni mə'nada işlədirlər. Bə'ziləri isə “səxət” kəlməsindən şiddətli qəzəb mə'nasının anlaşıldığını bildirirlər. Biz insanların bə'zi şeyləri bəyənmeməsi mümkündür. Lakin o qədər də pis olmayan şeylərə nifrət etmirik və qəzəblənmirik. Allah da günahlar arasında fərq qoymuşdur. Allah bağışlanası kiçik günahları və tövbə, yaxud şəfaət vasitəsi ilə əfv ediləsi böyük günahları Allah üzərinə qılinc çəkməyə bərabər olan, ağır cəza ilə nəticələnən günahlarla eyni bilmir.

Qur'ani-kərimdə razılıq və savab (mükafat) arasında fərq mövcuddur. Məsələn, **“Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdılar və Allah onlar üçün əbədi qalacaqları, altından çaylar axan cənnət hazırlamışdır.”**¹ ayəsindən məlum olur ki, razılıq, behiştədən üstün ne'mətdir. Behiştə tamahı ilə ibadət edənlər öz istəklərinə çatacaqlar. Lakin Əmirəl-mö'minin (ə) və digər imamlar kimi ibadət edən insanlar behiştədən daha üstün olan ilahi razılıq əldə edəcəklər.” Allahdan olan razılıq daha böyükdür.²

İsti yay günü sərin meh tək bizə xoş gələn bir şey haqqında üç nöqtəni qeyd etmək olar:

1. İsti yayda sərin mehin təbimizə uyğunluğunu dərk etmək:

2. Sərin havanın özü;

3. İsti yayda uyğun sərinlikdən duyduğumuz ləzzət.

Allah haqqında deməliyik: “Allah istənilən bir kamilliklə mülayim, istənilən bir qeyri-kamilliklə

¹ “TƏBƏ”, 100.

² “TƏBƏ”, 72.

müxalifdir.” “Bəqərə” surəsinin 222-ci ayəsində buyurulur: **“Allah tövbə edənləri, təmiz və pak olanları sevər!”**; həqiqətən, Allah heç bir özündən razını, lovğalanıb fəxr edəni sevməz!”¹

Allahın zəti ilə Onun xarici fə’li məqamları arasında mərtəbələr nəzərdə tutmaq istəsək, məsələn “Allah sevir, yoxsa sevmir”, deməliyik ki, kamilliyin sevilməsi eynən Allahın zəti və razılığıdır, qeyri-kamilliyin sevilməməsi isə onun qəzəbidir. Ayrıca götürüldükdə günahə batmış insan dərhal qəzəbə gəlmir. Əks-təqdirdə, ona möhlət verilməzdi.

İnsanın pis əməlləri həddi aşdıqda o, “qəzəbə düşər olmuşlar” sinfinə daxil olur və səadətdən məhrum qalır. Bu həddə çatmayan insanın islah olacağına ümid etmək olar. Nəql olunmuş bir minacətdə oxuyuruq: “İlahi, mənə qəzəbinə düşər etmə. Əgər hələ qəzəbinə düşər olmamışamsa, islah olacağıma ümid edirəm və qəm yemirəm.”

İnsan Allahın qəzəbinə düşər olmamaq üçün Ona pənah aparmalıdır. Allahın qəzəbinə səbəb olan əməllərdən uzaq olmaq üçün Ondən tövfiq istəməlidir. Əgər insan ilahi qəzəbə düşər olarsa, bu halda əfv olunmağa ümid yoxdur.

“İlahi in kuntu gəyrə mustə`hilin-li rəhmətikə fəəntə əhlun ən təcudə ələyyə bifəzli siətikə”

“İlahi, sənəin rəhmətinə layiq olmasam da, sən geniş fəzlinlə mənə əhsən etməyə layiqsən.”

Duanın bu hissəsində Allaha belə ərz edirik: Rəhmətinə layiq deyiləm və pis əməllərim çoxdur. Lakin rəhminə ümidvaram. Çünki sənəin rəhməin yalnız layiq olanlar üçün deyil. Sənəin rəhməin çox genişdir və fəzlin hamıya şamil olur. Allahın fəzli insanların ləyaqətindən çox ucadır. Hikmətə zidd olmadıqda layiq olmayanlar da ilahi rəhmətə

¹ “Логман”, 18.

qərq olurlar. Yalnız o şəxslərə rəhm olunmur ki, onlara rəhm etmək ilahi hikmətə zidd olsun. Məsələn, peyğəmbərləri və imamları öldürənlər, bəndələri bilərəkdən və inadkarcasına azdıranlar. Əgər Allah bu insanlara rəhm edərsə, öz hikmətinə zidd iş görmüş olar. Beləliklə, ilahi rəhmətə layiq olmayanlar müəyyən halda Allahın feyzinə qərq olmağa ümid edə bilərlər.

İman, diqqət, övliyalara təvəssül rəhmətə layiq olmağa səbəb olur. hikmət də bunu tələb edir. Çünki əsil rəhmət Həzrət Peyğəmbər (s) və onun əhli-beytinə şamil olmuşdur. Onların kölgəsində qərar tutanlar və hələ ki, ilahi qəzəbə düşər olmayanlar bu rəhmətdən faydalanırlar.

“İlahi kəənni binəfsi vaqifətun bəynə yədəykə və qəd əzəlləha husnu təvəkkuli ələykə fəqultə ma əntə əhluhu və təğəmmədtəni bi əfvikə”

“İlahi, sanki özümü sənə qarşısında görürəm. Elə bir halda ki, sənə təvəkkülüm başım üzərinə kölgə salmışdır. Demək, sən layiq olduğunu mənə deyirsən və mənə öz əfvinə şamil edirsən.”

Minacatın bu hissəsində insan Allah qarşısında dayandığını fərz edir. O, ilahi rəhmətə layiq olmadığını bilir. Lakin Allaha təvəkkül etdiyi üçün rəhmət buludu onun üzərinə kölgə salmışdır. O, əməllərini dəyərsiz hesab edir, bağışlanması üçün bütün işlərini Allahın öhdəsinə buraxır. Beləliklə, ərz edir: İlahi, sənə təvəkkül etdim. Mənim bu dəyərli təvəkkülüm rəhmətinin nazil olması üçün zəmindir.

Hacı Mirzə Əbdüləli Tehrandən bir xatirə

Cavan vaxtlarımda mübarək ramazan ayı müqəddəs Məşhəd şəhərinə getdim. Mərhum Hacı Mirzə Əbdüləli Tehrani (Tehranda fiqh, üsul və əxlaq dərsi keçən hacı

Müctəbə Tehraninin atası) Məşhəddə məskunlaşmışdı. O bir müddət həzrət imamın hərəminin banında namaz qılırdı. Gecələr isə öz evində məclis keçirirdi. Əhya gecələrinin biri (fikrimcə 23-cü gecə) Qur'an mərasimindən sonra duaya başlayarkən belə dedi:

“İlahi, cavanlıqda dua edərkən yalnız tövhid mərtəbələrinə çatmaq istəyirdim. Lakin saqqalımın ağardığı bu qoca vaxtında səndən istəyirəm ki, məni müsəlman öldürəsən...”

İlahi, bu əhya gecəsi Qur'an oxumuş, təvəssül və ibadət etmişlər. Hər kəsi oruc, namaz, sileyi-rəhim və bu kimi xeyir əməllər vasitəsi ilə bağışladın. İlahi, bizi də əvəzsiz bağışla. Qiyamət günü bir dəstəni əvəzsiz bağışlayacağını deyərsən.”

İlahi övliyalar uzun yollar, mərhələlər keçib nəfslə mübarizə aparmış və mərhum Mirzəcavad Ağə Təbrizi kimi böyük ustadlardan faydalandıqdan sonra 80 yaşında uca bir məqama çatmış, amma əməllərindən arxayın ola bilməmişlər. Buna görə minacatın bu hissəsində deyirik: İlahi, fərz edək ki, qiyamət günüdür və mən sənə qarşında dayanmışam. Əlimin boş olmasına baxmayaraq başım üzərində bir bulud kölgə salır. Bu sənə etdiyim yaxşı təvəkküldür. Sən isə bu dayanacaqda mənə yox, özünə layiq olanı dedin. Mənim günahkar, çirkin olduğumu yox, özünün bağışlayan olduğunu dedin. Beləliklə, həmin təvəkkülün bərəkəti ilə mənə əfv etdin. Minacət edən anlayır ki, günahlarımı axirətə aparmalı olsam da, Allahın rəhmətindən naümid olmamalıyam. Lakin öz əməllərimə yox, işlərimi Allaha tapşırmağıma ümidvar olmalıyam. Ümid edirəm ki, qiyamətdə mənə layiq olan cəza ilə yox, özünə layiq olan əfv və mərhəmətlə rəftar etsin.

“İlahi in əfvətə fəməən əvla minkə bizalike və in kanə qəd dəna əcəli və ləm yudnini minkə əməli fəqəd cəəltul-ıqrarə biz-zənbi iləykə vəsiləti”

“İlahi, əgər məni əfv edəcəksənsə, həqiqətən də, bu iş üçün Səndən layiqlisi yoxdur. Əgər ölüm anı çatsa və əməllərim məni Sənə yaxınlaşdırma bilməsə, günahlarımın e`tirafını Sənə yaxınlaşmağım üçün vasitə edəcəyəm.”

Duanın bu hissəsində deyirik: İlahi, əgər bağışlanmalıyamsa, bağışlamaq üçün Səndən layiqlisi yoxdur. Ümid edirəm ki, məni bağışlayan. Ölüm anı çatıb və əməllərim məni Sənə yaxınlaşdırmayıb. Bu an Sənə yaxınlaşmaq və rəhmətinə çatmaq üçün yalnız bir yol qalır. Bu yol günahları e`tiraf etməkdir. (Mə`sumlardan nəql olunmuş bir çox dua və minacatlarda günahın e`tiraf edilməsi ilə bağlı maraqlı tə`birlər işlənmişdir. Sanki bu şəxslər böyük günahlar etmişlər. Məsələn, Həzrət Səccad (ə) “Əbu Həməzə Somali” duasında Allaha belə ərz edir: “Mənim halımdan pis kimin halıdır? Əgər bu halda qəbirə doğru getsəm...”

Bu barədə böyük şəxslər müxtəlif münasibət bildirmişlər:

1. Mə`sum imam xalqın rəhbəridir. O öz karvanını behiştə apardığı üçün bütün ardıcılarının dilindən dua və minacat edir.

2. Bu dualar və minacatlar tə`lim məqsədi daşıyır. Sanki imanlı şəxslərə minacat zamanı bu növ söhbət etməyin lazım olduğu bildirilir.

3. Biz adi insanların azru etdiyi bir çox işlər yüksək mə`rifət sahibləri üçün böyük günah hesab olunur. Məsələn, biz yuxulu vəziyyətdə bir neçə rəkət gecə nafləsi qıldıqda sevinirik. Lakin Həzrət Əlinin (ə) nökrəri belə namaz qılsaydı, həsrətlə başına döyərdi. Onlar Allah

qarşısında yuxulu-yuxulu namaz qılmağı hörmətsizlik hesab edirlər. Demək, bizim fəxr etdiyimiz hala görə onlar bağışlanmaq istəyirlər.

4. İlahi övliyalar vasitələri özlərindən bilmədikləri üçün dualar oxuyur və zəif olduqlarını bildirirlər. Onlar deyirlər: Əgər Allah əlimdən tutmazsa süqut edəcəyəm.

İzah: Əgər biz əql, iman və mərifətdən ibarət olan hidayət amillərini özümüzünkü bilsək, bu amillərdən məhrum olanların bizdən kiçik olduğunu zənn edəcəyik. Lakin boş bir qab olduğumuza və bütün feyzlərin Allah tərəfindən verildiyinə inanmalıyıq: “Allahın izni olmadan heç bir insan iman gətirə bilməz” ayəsinə etiqadımız olmalıdır; bütün hallarda bəlalara hazır olmağımıza və Allahın hər an iman, hidayət, əql verdiyinə yəqin etməliyik. Bu feyzin kəsilməsi təqva, mərifət, elm yoxluğundan qaynaqlanan bütün fəsadların mənşəsi ola bilər.

Beləliklə, deyir: İlahi, əgər məni qorumasın, hamıdan alçaq olacağam. İlahi, sənin ətəllərin olmasa, mən həmin hidayət olmayası boş qabam.

Allah-təala peyğəmbərə buyurur: “Məgər O səni yetim ikən tapıb sığınacaq vermədimi?! Səni çaşqın vəziyyətdə tapıb yol göstərmədimi?!”; “Sən kitab və imanın nə olduğunu bilmirsən.” Demək, peyğəmbər də ilahi hidayət və imandan bəhrələnmiş bir vaxtkı boş qabdır. Baxmayaraq ki, həzrət ilahi feyz vasitəsi, mövcudatın ən kamili və məxluqatın ən şərəflisidir. İbadət ruhiyyəsi odur ki, insan tədricən heç nəyi olmadığını anlasın və bu anlayışını müxtəlif şəkillərdə bürüzə versin, məsələn, ağlasın. Belə ibadətin nəticəsi hədisdə əks olunur: “Bəndəlik, mahiyyəti rübubiyyət olan cövhərdir.” Rəvayətin sənədi mötəbər olmasa da, məzmunu düzgündür.

İlahi övliyələr süqut və fəsad mənşəsi olan boş qabdan ibarət vücudları haqqında düşündükdə belə minacatlar və təbirlər işlətməmişlər.

Sadalanan cavabların bəziləri o qədər də ürəkaçan deyil. Axıncı cavabın daha dərin olduğu gözü çarpır.) İlahi, mən pis bəndə olduğumu e'tiraf edirəm. Bu e'tiraf günahkarın rəhmətə yaxınlaşması üçün bir vasitədir.

Mühüm bir suala cavab

Sual doğuran belə bir nəticə çıxır ki, günahkarın bağışlanması hikmətə ziddir. Bu halda günahkarla itaətkar arasında fərq olmur. Cavab verilir ki, bu günahkar müt'icəsinə günahlarını e'tiraf etmişdir. O başqa günahkarlardan fərqlənir.

Təkbəbbürlü, özündən razı insan həтта xəlvətdə günahlarını e'tiraf etməyə hazır deyil. Əksinə, daim günahlarına don geyindirir. Bəzi psixoloji və ictimai məktəblərin prinsiplərinə əsasən iddialar edir: “İnsan mühitin təsirinə bağlıdır. Genetik, ictimai amillər onun ixtiyarında deyil. Demək, onun səhvləri ata-ana və cəmiyyətin təqsiridir.” O bu sayaq əməllərinə don geyindirir.

Əlbəttə, bu sözdə bir qədər doğruluq var. Yəni uyğun amillər müəyyən qədər insanlara təsir edir. Lakin bu amillər tə'yinedici rola malik deyil. Uyğun amillər yalnız zəmin yaradır və heç zaman cəbrə səbəb olmur (insanı məcbur etmir). Qur'ani-kərimdə təkrar-təkrar Nuh və Lutun ailəsi ilə bağlı əhvalatlara işarə olunur. Bütün bunlarda məqsəd odur ki, nübüvvət evi ilə əlaqə insanın ixtiyarını alıb onu məcburən haqq yola hidayət edə bilməz. Buna görə də həzrət Nuh Allaha “ailəmi xilas edəcəyini

söz vermişdin” dedikdə belə cavab gəldi: “O sənin ailəndən deyildir. Çünki o əməlisaleh deyil.”¹

Başqa bir yerdə Fir'onun zövcəsini misal çəkir. Fir'onun zövcəsi ən pis mühitdə, yəni Fir'onun sarayında elə bir məqama çatır ki, Allah onun barəsində belə söyləyir: “Allah mö'minlər üçün Fir'onun zövcəsini misal çəkir...”² Fir'onun zövcəsi elə bir üstün ürfani məqama çatır ki, behiştə Allah yanında mənzil istəyir. O bizim bə'zilərimiz kimi saray, meyvə və behişt zövcəsi yox, Allahla qonşuluq məqamı arzulayır. Demək, mühit insanın məcbur olmasına səbəb olsaydı, Fir'onun zövcəsi həmin pis mühitdə başqa saray əhli kimi olardı.

Lakin Fir'onun zövcəsi mühitin tə'sirinə düşməyib tarix boyu bütün mö'minlər üçün nümunə oldu.

Beləliklə, bu bəhanələr insanın günahlarına don geyindirə bilməz. Sağlam insan səhvini e'tiraf edir və bir daha təkrarlamayacağına söz verir. Ən aşağısı, öz-özlüyündə günahını e'tiraf edir və bununla da bağışlanmağa layiq olur. Lakin insan boyun qaçırıb, günahlarına don geyindirdikdə Allah belə buyurur: “Mən necə bağışlayım ki, o səhv etdiyini qəbul etmir!”

Bəli, günahı e'tiraf etmək insanın Allaha yaxınlaşması üçün axırıncı vasitədir. Bu halda insanın hələ ki, ilahi qəzəbə düşər olmadığı mə'lum olur. Əks halda, günahlarını e'tiraf etməyə macal tapmazdı. Əgər yaxşı əməl vasitəsi ilə Allaha yaxınlaşmaq üçün tövfiq tapmasaq, ayrı bir yol seçirik. Bu yol Allah qarşısında günahları e'tiraf etməkdir.

“İlahi qəd curtu əla nəfsi fin-nəzəri ləha fələhəl-vəylu in ləm təğfir ləha”

¹ “Һүд”, 46.

² “Һүд”, 46.

“İlahi, mən özümə çarə qılmaqda zülmə yol verdim. Əgər bağışlamasan, vay olsun mənə!”

Minacatın bu hissəsini izah etmək üçün iki müqəddiməyə ehtiyac duyulur:

1. Təqribən minacatın yarısı Allahdan rəhmət istəməklə bağlıdır. Lətafətli, şirin və ürəyəyatan sözlərlə ilahi rəhmət dəryasının kükrəməsinə çalışılmışdır. Əvvəllər dedik ki, Allahın dəyişkən haləti yoxdur. Dəyişmək bizə aiddir. Onun rəhmətinə layiq olmağa çalışırıq. Məsələn, bütün insanlar bilir ki, əslində günəş batıb çıxmır. Lakin söhbət zamanı bu sözlərdən istifadə edirik. Qur'an da xalqın dili ilə söhbət edir. Əlbəttə, günəş hərəkət edir. Lakin bizə mə'lum olan “batıb çıxmaq” ona aid deyil. “Allahı razı salmağa çalışırıq” və “Allahın qəzəbinə səbəb olan işlərdən çəkinirik” deməyimiz ünsiyyət xatirəsidir. Əslində biz Allahı razı salmaq üçün çox kiçiyik.

Demək, ilahi rəhmət dəryasının kükrəyişi əslində ilahi rəhmətə çatmaq üçün bizim öz qəlbimizdə kükrəyiş yaranması deməkdir. Çünki ilahi rəhmət dəryası daim axmaqda olan bir şəlalədir. Biz irəli gedib, əbədi ilahi rəhmət şəlaləsindən istifadə etməyə layiq olmalıyıq.

2. Minacat və dua dili dəlil, mübahisə və höcət (cədəl) dilindən fərqlənir. Əgər dil üçün yalnız məntiqdə bəyan olunmuş beş üslubu nəzərdə tutsaq demək olar ki, minacat və dua şe'r dilidir. Əlbəttə, mənzum nəsr forması nəzərdə tutulmur. Məntiq terminalogiyasında şe'r xəyal qüvvəsini hərəkətə gətirən bəyana deyilir. Şe'r mədh zamanı məhəbbəti, mərsiyə zamanı daxili hissləri tərpədir. Minacat zamanı isə insanın daxili hissləri ilahi rəhmətə layiq olmaq üçün dəyişib, hərəkətə gəlir. Heç kəs deyə bilməz ki, filan duada ciddi məsələlər bəyan olunmur və ya filan minacatda dəlillər tamamlanmır. Çünki dua ilahi

məhəbbət qazanmaq üçün mehribanlıq və şəfqət istəyidir. Duada məqsəd hansısa qəziyyəni dəlillər əsasında bəyan etmək deyil.

Qeyd olunmuş iki müqəddimədən sonra minacatın bu hissəsi ilə bağlı bildiririk:

İnsan günah etdiyini bə'zən adi formada, bə'zən isə xüsusi lətifətlə e'tiraf edir. Allaha mənsub olan insan ruhunda böyük qüvvə mövcuddur. O bir şey dərk edir, sonra isə öz dərk etməsinə tamaşaya durur. Bu iki halın eyni zamanda baş verməsi çox maraqlıdır. Bir çox qərb və Avropa filosofları bu məsələni mümkün hesab etmirlər. Onlar deyirlər: İnsanın özünü tanıması mümkünsüzdür. Çünki bilən bilinənlə eyni ola bilməz. Lakin bu filosofların nəzəriyyəsi doğru deyil. Çünki Allaha mənsub ruh insan vücudunda elə bir qüvvəyə malikdir ki, öz əməllərinə hakim ola bilir. Psixologiya elmindən mə'lumatı olanlar bu məsələnin əhəmiyyətini yaxşıca dərk edirlər. İnsanın Allahın xəlifəsi olmasının sirri demək olar onun ruhi qüvvəsidir. O, Allahın əmanətini daşıyır. İxtiyar və iradə də bu məqamda peyda olur.

İnsan öz xəyalının cilovunu ələ alıb onu öz başına buraxmamağa qadirdir. Əgər cəhənnəmə getməyimizə səbəb olan işlər görsək, özümüzə çox zülm etmişik! Bu qüvvədən özümüzü islah etmək üçün faydalanmalıyıq. Öz qüvvəmizdən səmərəsiz istifadə etməyək.

Minacatın bu hissəsində deyirik: Özümün özümə haqqım var idi. Bu haqqı tapdım. Çünki biz iki şə'n və mövqeyə malikik. Birincisi haqqı əda edən, ikincisi isə haqqı əda olunanın şə'ni. Həm müəllimlik, həm də tələbə. Həm tərbiyəçiyik, həm də tərbiyə alan. Buna görə Allaha ərz edirik ki, İlahi, özümə zülm etdim. Çünki çarə qılmaqda, vücudumun mövqeyini müəyyənləşdirməkdə və

işlərimi idarə etməkdə səhlənkarlıq etdim. Övladına çarə qılmaq əvəzinə onu oda atan ata kimi mən də özümü oda atdım. Lakin dünya həyatında pərdələr olduğu üçün görə bilmirəm. Qiyamətdə pərdələrin götürüləcəyi gün ayılacağam. Hətta bu dünyada gözlərinin önündən pərdə götürülmüş övliyalar atəş içində olduğumu görürlər.

İnsandan ayrı bir insan şikayət etdikdə qazi onun haqqını alıb özünə qaytarır. Lakin insan özü özündən şikayət etdikdə qazi nə edə bilər? Bu insanın acizlik və çarəsizliyini, ilahi rəhmətin zəruriliyini göstərən ən lətif bəyandır.

Vay olsun mənə, məni bağışlamağından savayı heç bir çarəm yoxdur. Heç kəs dadıma çatmır. Özümə zülm etdim, özümdən şikayət edirəm.

“İlahi ləm yəzəl birrukə ələyyə əyyamə həyatı fəla təqtə birrəkə ənni fi məmati”

“İlahi, dünya həyatında daim ehsanından faydalandım. Ölüm zamanı da ehsanını məndən əsirgəmə.”

Bu cümlədə müqayisə aparmaq üçün örtülü bir dəlil var:

İlahi dünya həyatında mənə yaxşılıq etdin. Hər kəs dünya həyatında mənə yaxşılıq etsə, ölümdən sonra da mənə kömək etməlidir. Demək, ilahi ölümdən sonra da mənə kömək etməlisən.

Lakin bu dəlil tam deyil. Çünki Allah dünya həyatında insana imtahan zamanı hazır olsun deyə kömək edir. Ölümdən sonra isə hesab və cəza növbəsidir. Uyğun bəyan dəlillər və ya mübahisə əsasında deyil. Bu bəyan Allahla söhbət üçün bir bəhanədir.

Beləliklə, əlimizdə tam bir dəlil olduğunu düşünməməliyik.

Beləcə ərz edirik: İlahi, bir ömür mənə yaxşılıq etdin. Yaranmamışdan öncə ne`mət və lütfünlə vücuduma lazım

olan şərait hazırlandı. Ömür boyu sayıb qurtara bilməyəcəyim sonsuz ne'mətlərin mənə nəsib oldu. Ölümdən sonra da bu ne'mətlərə ehtiyacım var. Ne'mətlərini təkrarla, məndən nəzərini çəkmə! Sonsuz kərəmin layiq olmadığım və hətta istəmədiyim halda bir ömür mənə ne'mət bağışlamağına səbəb oldu. Belə isə ölümdən sonra da ne'mətini artır!

“İlahi kəyfə əyəsü min husni nəzərikə li bədə məməti və əntə ləm tuvəllini illəl-cəmilə fi həyatı”

“İlahi, həyatım boyu mənimlə yalnız gözəl rəftar etdiyin halda ölümümdən sonra rəhmət nəzərindən ümidimi necə üzüm?!”

Duanın bu hissəsi də əvvəlki cümlə kimi ilahi ehsan və rəhməti cəlb etmək üçündür. Duanın bu cümləsinə öncəki cümlədən yalnız bir fərqli məfhum artırılmışdır: Sən bir ömür mənə yaxşılıq etdin. Bu isə ölümündən sonra da ne'mətlərinin davam edəcəyinə ümid verir. Beləliklə, təkcə dünyada yox, ölümdən sonra da ne'mətlərinin davamlı olmasını istəyəcəyəm. Çünki yaxşılıq etmək sənin adətidir. Ehsan və rəhmət adəti olan kəsdən ümidimi necə kəsir?! Mən səndən daim yaxşılıq, gözəllik və lütf gördüm. Ölümdən sonra da bunların davam edəcəyinə ümidvaram.

“İlahi təvəllə min əmri ma əntə əhluhu və ud ələyyə bifəzlikə əla muznibin qəd gəməərəhu cəhluhu”

“İlahi, sən özünə layiq şəkildə işlərimi öhdənə götür. Nadanlığında qərq olmuş günahkarı fəzlindən faydalandır.”

İlahi, bir ömür günahlarıma görə məni cəzalandırmağına layiqəm. Günahın cavabı lütf və mükafat deyil. Demək, mükafata layiq deyiləm. Əksinə, tənbəh olunmalıyam. Lakin sən ehsan, kərəm və güzəştə layiqsən.

Əgər mənə bağışlasan, heç kim sənə e'tiraz etməyəcək. Beləcə, özünə layiq şəkildə işlərimi qaydaya sal. Sən günahlarıma yox, kərəm və əfvinə əsasən mənimlə rəftar et.

Burada insan aramlaşır, şad və ümidvar olur. İnsan müxtəlif hallara düşür. Bə'zən Allahın cəlal, bə'zən isə cəmal adlarını çağırmaq lazım gəlir. Məsələn, zalımla üzləşən kəs Allahın qəhharlığı və cəbbarlığı haqda düşünür. Bu halda insan “ey mehriban və bağışlayan” deyib dua etmir. İnsan zülmə mə'ruz qaldıqda belə dua edir: Ey qəhhar və intiqam alan Allah, düşməndən intiqamımı al. Allahdan rəhmət və bağışlanmaq istədikdə Onu qəfur və rəhim adları ilə çağırırıq.

“Coşən-kəbir” duasında Allahın müxtəlif adları yad edildiyi üçün bu dua fərqli bir əhatəyə malikdir. “Şə'baniyyə” minacatının yarından çoxu günahlardan pak olmaq kimi istəklərdən ibarətdir. Duanın qalan hissəsində rəhmət və bərəkətə çatmaq ümidi ilə Allahın uca sifət və kamalları yad edilir. Demək, duanın iki hissəsi zəmin yaradır. Burada işlədilmiş əksər kəlmələr əfv və onun növləri ilə bağlıdır.

“Ey Cavad, ey kərəm sahibi”— dedikdə insan dərhal Allahın bu sifəti haqda düşünür. Beləcə, ərz edirik: Ey Cavad, sənəin kərəmin ümidimi artırır və arzumu əhatəli edir. İnsan istər doğru, istər xəyali məqamlara, kamilliklərə və ləzzətlərə çatmağı arzulayır. Bütün bunlar xarici şərtlərə uyğun məhdud arzulardır. Əgər xarici şərtlərlə uyğunlaşmasaydı, əql tərəfindən qəbul edilməz və istehza olunardı. Şərqi və qərbi əhatə edəcək qanadlar istəmək əlbəttə ki, axmaq bir arzudur. Çünki insan vücudunun xarici şəraiti belə bir arzu ilə mütənəsbib deyil. Demək, arzu uzun müddətə gerçəkləşsə də, xarici şəraitlə mütənəsbib olmalıdır. Lakin insan məhdud dünyadan fərqlənən

tükənməz imkanlara malik şəraitdə olarsa, onun kiçik arzuları mə'nasız olacaq.

Okean kənarında dayanıb bir kasa su arzulamaq çox qəribədir. Bunu görənlər belə deyəcəklər: Bu şəxsin arzusu yoxdur. Okeandan istənilən qədər su götürmək olar.

İndi isə Allahın sonsuz lütf dəryasına nəzər salaq: “Kərəm və bəxşişin çoxluğu onun lütfünü yalnız artırır.”¹ Allaha olan ümidləri məhdudlaşdırmaq lazım deyil. Çünki Onun rəhmət dəryasından zərrə qədər azalmaz. O nə zəhmət çəkir, nə də enerji sərf edir. “Bir şeyi istədiyi zaman Allahın buyuruğu ona ancaq: “Ol” deməkdir. O da dərhal olar.”²

Duanın bu hissəsində yeni bir mövzu nəzərə çarpır: İlahi, günahkarlara fəzlindən verirsən. Onlar cəhalət və nadanlıqdan günaha batıb, azmışlar. Cahil günahkarlara verdiyin fəzlindən mənə də ver.

Şübhəsiz, bütün günahlar cahillikdən qaynaqlanır. Lakin burada günahın özü yox, onun nəticələrinə qarşı cəhalətdə olmaq nəzərdə tutulur. Çünki əksər günahlar onların nəticələrinə qarşı nadanlığımızdan baş verir. Əgər bir şəxs günahın onu hansı səadətlərdən məhrum edəcəyini və ya itaət edərsə hansı səadətlərə çatacağını düşünərsə, günah etməz. Narkotik maddələr istifadə edən insan ilk dəfə bu işə başlayarkən gələcəkdə hansı pis tə'sirlərə mə'ruz qalacağını, bədbəxt olacağını, varlıqdan silinəcəyini, abır-həyasının gedəcəyini, ləyaqətli yaşayış və iş qüvvəsinin yox olacağını bilərsə, heç zaman bu maddələrdən istifadə etməz.

O bu işin pis iş olduğunu anlayır. Lakin bilmək istəyir ki, bə'ziləri hansı ləzzətə çatmaq üçün narkotik

¹ “Ифтих” дуасы.

² “Ясин”, 82.

maddələrdən istifadə edirlər? Öncə ötəri bir ləzzət dadır. Sonra yavaş-yavaş bataqlığa daxil olur. Buradan qurtulmaq isə çox çətindir.

Demək, günahkar cəhalətə uğramışdır və günahın pis aqibətindən xəbərsizdir. Günahın küfr və inkara səbəb olduğunu bilmir. Bə`zən günahkar insan e`dam olunan an belə əfv istəməyə hazır olmur. Bir vaxtlar namaz qılıb, ibadət edən, gecələri əhya saxlayan (oyaq qalan) insan günah nəticəsində bu günə düşə bilər. Bəli, belə bir insan bağışlanmır. Çünki onu bağışlamaq hikmət və yaranış fəlsəfəsinə ziddir: “Hansınızın əməlcə daha gözəl olduğunu sınamaq üçün ölümü və həyatı yaradan Odur.”¹

Beləliklə, əgər Allah üzrxahlıq etməyə hazır olmayan insanları bağışlayarsa, bu şəxsləri nadanlıqdan günaha düşər olmuş şəxslərlə eyni tutmuş olar. Belə bir iş isə ilahi hikmətə ziddir. Nadanlıqdan günah edib, sonradan ayılıb üzrxahlıq edən şəxs bağışlana bilər. Bu şəxs də ümid yarandığı üçün bağışlanmaq istəyir.

Bəli, duanın bu hissəsində əvvəlki hissələrdə bəyan olunmuş günahın e`tirafı və rəhmət istəyindən əlavə nadanlıq ünsürünə də toxunulmuşdur. Dua zamanı belə deyirik: Günahkaram və cəzaya layiqəm. Lakin nadanlıqdan günah etdiyim üçün öz fəzlini mənə şamil et.

“İlahi qəd sətərtə ələyyə zunubən fid-dunya və ənə əhvəcu ilə sətəriha ələyyə minkə fil-uxra iz ləm tuzhirha liəhədin min ibadikəs-salihin.”

“İlahi, dünyada günahlarımı gizlətdin. Axirətdə isə onları gizlətməyinə daha çox ehtiyacım var. Çünki sən dünyada günahlarımı saleh bəndələrinin heç birinə bildirmədin.”

¹ “Мулк”, 2.

İlahi, mən günahlarımı e`tiraf etdim. Sən o kərimdən ki, həyatım boyu günahlarımı gizlədib məni rüsvay etmədin. Axirətdə isə eyblərimin gizlədilməsinə daha çox ehtiyacım var. Çünki, əgər dünyada rüsvay olsaydım, axirət əzabından qurtaracaqdım. Sən xalq arasında abırımı tökmədin və özüm kimi məni insanların yanında rüsvay etmədin. Belə isə axirətdə də “səttariyyət”ini (eybləri örtməyini) davam etdir. Çünki eyblərimin axirətdə gizlədilməsinə dünyada gizlədilməsindən daha çox ehtiyacım var.

Bu cümlələrdə də bağışlanma dilənilir. Əgər insan rəhmətə layiq olduğunu bildirsə, günahları ona xatırladılar. Mərhəmət istəyinə qarşı isə belə cavab verilmir.

Burada əvvəlki cümlələrdə qeyd olunmuş nöqtələrdən əlavə yeni bir nöqtə əlavə edilmişdir: İlahi, dünyada saleh bəndələrinin heç birinə sirrimi açmadın. Axirətdə məni rüsvay etsən, saleh bəndələrinin yanında abırım gedəcək. İnsan bə`zən dünya həyatında günah edərkən onun dostları xəbər tutur, o da heç bir narahatlıq keçirmir. Çünki bunlar da onunla eyni səviyyədə olan insanlardır. Lakin saleh insanlar onun əməllərindən xəbər tutsalar, çox narahat olar. Allah lütf edir, saleh insanların yanında onun abırını tökmür. Lakin axirətdə yaxşı və pis nə varsa, hamısı mə`lum olacaq. Orada behişt əhli cəhənnəm əhlini görəcək. Heç kəs cəhənnəmə və ya behiştə gizli daxil olmayacaq. “(Qiyamət günü) hamı Allahın hüzurunda aşkar olacaqdır.”¹

Əgər axirətdə Allah insanın eybini örtməsə, hamı onun pis insan olduğunu biləcək. İnsan bə`zən hətta kiçik bir uşağın onun pis əməlindən xəbər tutmasını istəmir. Lakin qiyamət günü əvvəldən sonadək bütün yaranmışlar məhşər

¹ “Ибраһим”, 21.

səhrasında hazır olacaq. Qiyamət rüsvayçılığı dünya rüsvayçılığından min dəfə pisdır. Demək, insanın axirətdə Allahın səttariyyətinə (eybləri örtməsinə) ehtiyacı dünyadakından çoxdur. Beləliklə, duanın bu hissəsində yeni bir nöqtəyə işarə olunur: Axirət rüsvayçılığı dünya rüsvayçılığından şiddətlidir; çünki hamı insanın kim olduğunu anlayacaq.

Allah hikmətə zidd olmadıqda rəhmətini əsirgəmir. Buna görə böyük günahlara xatir bərzəx və qiyamətdə cəzalanırlar sonda şəfaətə çatdırılır. Peyğəmbər şəfaəti müxtəlif mərhələlərdə paklaşmayanlar üçündür. Bə`zən çətinliklər insanın təmizlənməsi üçündür. Necə ki, dəmiri xalisləşdirmək üçün oda atırlar. Dünyada günahkar şəxslər müxtəlif bəlalara düçar olurlar. Bununla da onların ruhu paklaşır və dünyadan rahat köçürlər. Əgər bu mərhələdə paklaşmasalar əzablı ölümlə onları paklaşdırırlar ki, bərzəx aləmində çətinliyə düşməsinlər. Əgər bu mərhələdə də paklaşmasalar, qəbir sıxıntısı, bərzəx çətinlikləri və məhşər ağrıları ilə paklanırlar. Ən son mərhələdə Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt (ə) şəfaəti ilə paklaşıb Kövsər hovuzuna daxil olurlar. Çünki behişt pak insanların yeridir. İstənilən halda insan behiştə daxil olmaq üçün paklanmalıdır.

Bizim daha çox ümidimiz həmin şəfaətdir. “Həqiqətən, Rəbbin sənə tezliklə bəxş edəcək və sən razı qalacaqsan!”¹ Rəvayətlərə əsasən, axirətdə şəfaət məqamı peyğəmbərin razılığına səbəb olacaq. Lakin rəvayətlərdə bildirilir ki, peyğəmbər və imamların şəfaəti axirətə aiddir, bərzəxdə şəfaət söz verilməyib. Həzrət Riza (ə) Seyyüdüş-şühəda (ə) və sair imamların ziyarəti səbəb olur ki, onlar əzab çəkən şəxsin yanına gəlib onun əzabını azaltsınlar. Bir çox hallarda isə onlar gələrkən əzab tamamilə uzaqlaşır.

¹ “Зыһа”, 5.

Bərzəx aləmində uzun müddət ərzində və dəhşətli qiyamət çətinlikləri nəticəsində paklaşmayanlara sonda Məhəmməd (s) və Ali-Məhəmməd (ə) vasitəsi ilə şəfaət olunacaq. Onlar mö'minlərə nicat verəcəklər.

“İlahi cudukə bəsətə əməli və əfvukə əfzəlu min əməli”

“İlahi, bəxşişin ümidimi artırır, əfv və güzəştin əməlimdən çox üstündür.”

Minacatın bu hissəsini daha yaxşı dərk etmək üçün bir nöqtəyə diqqət yetirməliyik: “Adətən, adi hallarda zehni məfhumların köməyi ilə Allah haqqında düşünürük. Hətta “Allah” dedikdə hər insan öz zehnində xüsusi məfhum nəzərdə tutur. Bir çox hallarda “aləmin yaradanı” mə'nası təsəvvür olunur. Həmin zehni məfhum olan “yaradan” kəlməsi dua zamanı hal və istəyimizə uyğun olaraq xüsusi məfhumla malik olur. “Allah kəlməsini ruzi istəyən şəxs “ruzi verən”, çətinliyi olan şəxs “çətinlikləri uzaqlaşdırən”, xəstəliyi olan isə “xəstələrə şəfa verən” mə'nasında təsəvvür edir. Əlbəttə, bə'zi şəxslər qaranlıq gecələrdə, qəlb iştirakı ilə namaz qılıb, minacat edərkən elə bir hala düşürlər ki, Allahla bağlı heç bir xüsusi məfhum nəzərdə tutmurlar. Onlar yalnız yaranmış ünsiyyəti dərk edirlər. Bu həmin şahid olub dərk etməyin (şühudi dərk etmənin) zəif mərtəbəsidir. Adi insanlar bu halla qarşılaşırlar. Onun kamil mərtəbələri ilahi övliyalara məxsusdur.

Əksər insanlar məfhumlar yolu ilə Allahla əlaqə saxlayırlar. Məfhumlar daim xüsusi bir yönümü işıqlandırır. Rəhman və rəhim dedikdə Allahın rəhm etdiyi bir şəxs nəzərdə tutulmalıdır. Xaliq və razıq deyildikdə Allahın yaradıb, ruzi verdiyi şəxs nəzərdə tutulur. Allahın bütün gözəl adları işdə (fe'ldə) Onun işlərini və ya bu işlərin keyfiyyətini bəyan edir. Zehnimizi xüsusi bir

cəhətdən Allaha yönəldən ilahi sifətlər və adlar iki hissəyə bölünür:

1. Cəmal adları. Yə`ni, Allahın lütf və rəhmətindən danışan adlar. Məsələn, Rəhman, Rəhim, Ğəffar, Kərim və sair.

2. Cəlal adları. Yə`ni Allahın qüdrət və səltənətindən danışan adlar. Məsələn, Əziz, Qəhhar, Cəbbar və Mütəkəbbir və sair.

Cəmal adlarından danışıldıqda insan Allahla ünsiyyətdə olub, Ona yaxınlaşmaq istədiyini hiss edir. Cəlal adlardan danışıldıqda isə insan Allah qarşısında dayanıb, Onunla rahat söhbət etməyə qüvvəsi olmadığını hiss edir.

Beləliklə, insan Allahın mehribanlığına nəzər saldıqda dili açılır. Bu zaman o deyir: İlahi, bizimlə də mehriban ol!

İnsan özünü belə bir sonsuz dərəcəyə qarşısında görərkən onda çoxsaylı və geniş arzular yaranır. O nəinki günahlarının bağışlanacağına, hətta əlçatmaz uca məqamlara yetişəcəyinə ümid edir.

Unutmayaq ki, başlanğıcda tövbə məqamındayıq. Belə isə, öncə pis əməllərimizlə tanış olmalıyıq. İndi isə Allahın ehsanını istəyirik. Cəvad adı ilə başlayaraq deyirik: Sənin kərəmin ümidimi artırdı. Əslində bir tərəfdən arzularım, başqa bir tərəfdən isə günahlarım çoxdur. Məni bağışlayıb, yoxsa bağışlamayacağına əmin deyiləm. Əməllərimi əfvilə müqayisə etdikdə günahlarım hər nə qədər böyük olsa da əfvinin daha böyük olduğunu görürəm. Günahım mənim şə`nlərimdəndir.

Bacardığınız qədər böyük rəqəm fərz edir. Bu rəqəm sonsuzluqla müqayisə edildikdə məhduddur. Günahlarımız fərz etdiyimiz böyük rəqəmə oxşasa da, ilahi əfv qarşısında kiçikdir.

“İlahi fəsurreni bi-liqaikə yəvmə təqzi fihı bəynə ibadikə”

“İlahi, mühakimə günü öz görüşün ilə məni bəndələrin arasında şad et.”

“Liqa” (görüş) kəlməsi Qur`anda, dini mətnlərdə və rəvayətlərdə işlədilmişdir. Bu kəlmə ariflər tərəfindən iki şəkildə mə`nalandırılmışdır:

1. Adətən, dini kitablarda bu söz tə`yinsiz işlədilir.

2. Pərdələrin götürülməsi; yə`ni, bu dünyanın kənara çəkilməsi. Qiyamətdə gizlilərin aşkarlanacağı, pərdələrin götürüləcəyi gün bütün bəndələr Allah qarşısında dayandıqlarını hiss edəcəklər. Onlar “limənil-mulkul-yəvm” nidasını eşidəcəklər. Allah cavab verəcək: “Lillahil-vahidil-qəhhar.” Çünki cavab verə biləcək heç bir nəfəs alan yoxdur.

Ən çox inkar edənlər deyəcəklər: “Rəbbəna əbsərna və səmi`nə.”

Qiyamətin adlarından biri “Allahla görüş” günüdür. Bu görüş müəyyən şəxslərə məxsus deyil. Bütün insanlar həmin gün Allahla görüşəcəklər. Bu barədə Qur`ani-məcid buyurur: “Ey insan sən Rəbbinə doğru zəhmətlə gedəcəksən və Onunla görüşəcəksən.”¹

Demək, həm kafirlər, həm də mö`minlər Allahla görüşəcəklər. Bu görüş ümumidir.

Əlbəttə, bu görüşlər fərqlidir. Bu görüşlər hamı üçün sevinc gətirməyəcək. Əksinə, kafirlər üçün əzab doğuracaq. Kafirlərə hətta danışmağa icazə verilməyəcək. Onlara deyiləcək: “Cəhənnəmdə zəlil, mə`yus vəziyyətdə durub qalın və Mənimlə danışmayın.”²

¹ “Иншигаг”, 6.

² “Му`минун”, 108.

İlahi övliyalara məxsus başqa bir görüş də mövcuddur. Təkamül və yüksəlişin son mərhələsində ilahi görüşə çatırlar.

İmam Səccadın (ə) minacatlarından birində deyilir: “Sənin görüşün mənim arzumdur.” (“Minacatul-muridin”də şəhidlər barəsində deyilir: “Şəhid Allahın sifətlərini seyr edir.” Bu görüşlər xüsusi görüşlərdir. Minacatın bu hissəsində işlədilmiş “liqa” (görüş) kamil insanlar və ilahi övliyalara aid “liqa” (görüş) deyil. Minacatda ümumi görüş zamanı şad olmaq nəzərdə tutulur. Bu ümumi görüş zamanı bə`ziləri şad, bə`ziləri isə nigaran olur. Allahdan istəyirik ki, xalq arasında hesab aparacağı gün bizdən razı olsun və Onun qəzəbi ilə üzləşməyək.

“İlahi i`tizari iləyəkə i`tizaru mən ləm yəstəğni ən qəbuli uzrihi, İlahi fəqbəl uzri ya əkrəmə məni`təzərə iləyhil-musiun”

“İlahi, sənə üzürxahlığım üzrünün qəbul olunmasına ehtiyacı olan kəsin üzürxahlığıdır. İlahi, üzrümü qəbul et. Ey günahkarların üzr istədiyi şəxs!”

Minacatın bu hissəsi də ilahi lütf, məhəbbət və rəhmətin cəlb edilməsi üçündür.

Üzürxahlıq və üzr qəbul etməyin növləri

Fərz edin ki, dostunuzla mübahisə etmisiniz. Ona pis bir söz deyib, sonradan peşman olub üzürxahlıq etmək qərarına gəlmisiniz. Bu üzürxahlıq “mən pis iş görməmişəm” demək deyil. Əksinə, öncə e`tiraf edib, sonra üzr istəyirsiniz. Səhvinizə ötəri yanaşması üçün özünüzü kiçildirsiniz.

Üzr istəyən şəxs bə`zən üzürxahlığın kamillik səbəbi olduğunu düşünür. Buna görə ədəbli olması üçün üzürxahlıq edir. Bu şəxs qarşı tərəfin üzürxahlığı qəbul

edib, etməyəcəyini düşünmür. Onunçün yalnız əxlaqi vəzifəsini yerinə yetirmək əhəmiyyətlidir. Bu üzrün qəbul edilməsinə ehtiyacı olmayan şəxsin üzrxahlığıdır.

Bə`zən qətlə yol vermiş şəxsə edam hökmü çıxarılır. Mərhumun varislərinin razılığı olmayanadək bu şəxsdən edam hökmü götürülmür. Bu halda qətlə yol vermiş şəxs üzrxahlıq üçün mərhumun varislərinin yanına gedir. Onun üçün üzrünün qəbul edilib, edilməyəcəyi çox əhəmiyyətlidir. Çünki onun ölümü və həyatı bundan asılıdır. Beləliklə, mərhumun varisləri onu bağışlayanadək üzrxahlıq edir, yalvarır rəhm istəyir. Çünki başqa heç bir yolu yoxdur. Minacatın bu hissəsində bəyan olunmuş üzrxahlıq bu üzrxahlıqdandır.

Üzrü qəbul etməyin də müxtəlif şəkilləri var. Bə`zən üzrxahlıq edənin sadəcə üzrünü qəbul edirlər. Bə`zən isə, ona qəsdən belə etmədiyini bildirir, deyirlər: “Mən sizi tanıyıram. Siz elə bir insan deyilsiniz ki, bilərəkdən belə bir pis işə yol verəsiniz.” Bə`zi vaxtlar üzrü qəbul etməkdən əlavə qarşı tərəfə necə üzr istəmək lazım olduğu öyrədilir. Bə`zən, qarşı tərəf ondan üzr istəyir və ona təsəlli verir.

Yə`ni adi insan üzrləri qəbul edir. Daha üstün insan dolayı yolla qarşı tərəfə necə üzr istəmək lazım olduğunu öyrədir. Bundan da üstün insan üzr istəməkdə qabağa düşür və üzr istəyən şəxsə təsəlli verir.

Xalq arasında üzrün qəbulunun müxtəlif səbəbləri

Əlbəttə, xalq arasında üzrü qəbul etməyin səbəbləri fərqlidir. Bu səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Üzrxahlıq qəbul edilir ki, bir gün üzr istəyən şəxsə ehtiyac olarsa ondan faydalanmaq mümkün olsun;

2. Bə`ziləri üzrü ona görə qəbul edir ki, öz üzrü də qəbul olunsun;

3. Bə`zən üzr qəbul edilir ki, dostluq təzələnsin, möhkəmlənsin və nəticədə bu dostluqdan faydalanılsın;

4. İnsan bə`zən başqalarının üzrünü qəbul edir ki, Allah da onun üzrünü qəbul etsin. Demək, sadalanan bütün hallar da ilahi, yaxud bəşəri mükafat nəzərdə tutulur. Lakin Allah bəndənin üzrünü qəbul edərkən heç bir mükafat və mizd gözləmir. Allah o qədər ucadır ki, pis əməl sahibləri də Ondan üzr istəyirlər. Allah nəinki insanların üzrünü qəbul edir, hətta onlara necə üzr istəmək lazım olduğunu öyrədir. Bə`zən isə:

***Kərəmə, lütfə bax sən yaradanda
Günahkarla birgə üzülür O da.***

“İlahi la tərüddə hacəti və la tuxəyyib tәмәi və la tәqtә minkә rәcai və әmәli”

“İlahi, istəyimi yerinə yetirməmiş qoyma umacağımdan ümidimi üzümə, arzu və ümidimi kəsmə.”

Minacat edən şəxs duanın bu hissəsində sanki rəhmət və əfvə layiq olmuşdur; bu çoxsaylı bəyanatlarla Allahın rəhmət və camal sifətlərinə nəzər salmış, rəhmə çatmışdır. Beləliklə, istəklərinə çatmaq üçün bir mərtəbə yüksələrək deyir: Tövfiq verib məni hidayətin bu mərtəbəsinə çatdırdın. Buna görə də ümid edirəm ki, aqibətimi xeyirli etmək istəyirsən. Əks halda tövfiq verməzdin. Əgər günahımdan xəbər tutsalar, göylər məni oğurlayardı, yer məni öz dərinliyinə çəkərdi və sular məni qərq edərdi. Lakin sən məni rüsvay etmədin ki, cəmiyyətdə qalıb, elm öyrənib. Mö`minlərdən istifadə edə biləm.

“İlahi lәv әrәdtә hәvani lәm tәhdini”

“İlahi, əgər məni xar etmək istəsəydin, hidayət etməzdin.”

Mən rüsvay olmayacağımın səbəbini bunda görürəm ki, sən abrımın tökülməsini istəmirsən. Aqibətimin xeyirli olması üçün xeyirli yolda olmağımı istəyirsən.

İlahi, sənin sonsuz rəhmət okeanının kənarında dayanmışam, hamıya şamil olacaq ümumi rəhmətinə çatacağım ümidim var. Bunlardan əlavə ayrı bir səciyyəm də var: Məni rüsvay etmədin və haqqımda çox lütf etdin. Buna görə sənə ümidim daha çoxdur.

“İlahi ma əzunnukə tərüddəni fi hacətin qəd əfnəytu umri fi tələbiha minkə”

“İlahi, güman etmirəm ki, bir ömür arzuladığım istəkdən məhrum edəsən.”

Ehtiyacılı şəxsin istəyinə hər kəs öz şəxsiyyət və mövqeyinin tələb etdiyi kimi cavab verir. Ehtiyacılı şəxs bir dəfə yox, on dəfə və yüz dəfə əl açsa da, alicənab insan ilk dəfə onun istəyinə cavab verir. Əgər ehtiyacılı şəxs onun evinə gələrsə, bu halda onu naümid etməyəcəyinə heç bir şübhə yoxdur. Əgər bir şəxs ehtiyacının ödənməsi üçün dəfələrlə kiminsə evinə gedərsə, çətin ki, naümid qayıtsın. O ki qaldı, bütöv bir ömrü bu məqsədlə sərf edəsən!

İnsanın Allah-təaladan bir çox istəkləri var. O, ömür boyu çoxsaylı dualar edir. Lakin imanlı insan günahlarının qeyd olunduğu vəzifəlilik dövrü başlayarkən əfvə ehtiyacılı olur. Allahdan bağışlanmaq istəyir, gecə namazında 70 dəfə istiğfar edir və 300 dəfə “əl-əfv” deyir. Bununla yanaşı Allahın onu rəhmət və əfvindən məhrum edəcəyini güman etmir. Əksinə, tam yəqinliklə bilir ki, bu ədəblə ilahi rəhmət və əfv ona şamil olacaqdır.

“İlahi fələkəl-həmdü əbədən daimən sərmədən yəzidu və la yə’bidu kəma tuhibbu və tərza”

“İlahi, sənə sənin istədiyin, razı qaldığın, sonsuz və daim artmaqda olan həmişəlik, əbədi və daimi həmd edirəm.”

Minacat edən şəxs dost hərəminə heç bir yol olmayan başlanğıcdan, istəklərinin qəbul olacağına yəqin etdiyi indiyədək müəyyən məsafə qət etmişdir. İndi özünü çox yaxın hiss edir, həmd və sitayiş üçün dil açaraq, deyir: İndi ki, məni bağışlayacağına yəqin etdim, sənə daim həmd və sitayiş edirəm. Sənin bəyəndiyin kimi sitayiş! Bu sitayiş ötəri və yorğunluq səbəbi deyil ki, ondan uzaqlaşam. Bu günbəgün artmaqda olan bir sitayişdir.

“İlahi in əxəztəni bicurmi əxədtukə bi əfvikə. İlahi və səyyidi və izzətikə və cəlalikə ləin taləbtəni bizunubi ləu talibənnəkə bi əfvikə və ləin taləbtəni bild`mi la talibənnəkə bikərəmikə və ləin ədxəltənin-narə lə uxbirənnə əhlən-nari bihubbi ləkə.”

“İlahi, əgər məni günahlarımla tanısan, mən də səni əfvinlə tanıyacağam. Ey ilahi, ey ağam, and olsun izzət və cəlalına, əgər günahlarıma görə tələb etsən, mən də əfvinə görə tələb edəcəyəm. Əgər alçaq səviyyəmə görə tələb etsən, mən də böyüklüyünü tələb edəcəyəm. Əgər məni cəhənnəm oduna salsan, cəhənnəm əhlinə deyəcəyəm ki, mən səni sevirəm.”

Minacat edən şəxsin başlanğıcdan indiyədək keçdiyi mərhələləri və necə başlayıb, hara gəlib çatdığını nəzərə alın. Bu müxtəlif mərhələlərin izah olması üçün bir misala diqqət edin:

Fərz edin ki, ata övladına qiymətli gövhər hədiyyə edir və onu qorumağı tə`kidlə tapşırır. Lakin övladı səhlənkarlıq edib, hədiyyəni itirir. Bu halda övlad öncə

atasının qarşısında qorxu hissi keçirir və özünü cəzalanmağa layiq bilir. Bu an onun üzürxahlıq etməkdən başqa heç bir çarəsi yoxdur. Çünki onun həyatı atasının vasitəsi ilə idarə olunur. Beləliklə, yaxınlaşmağa cür'ət etmədiyi üçün fasilə saxlayaraq başını aşağı salıb, aram-aram üzürxahlıq edir. O deyir: Bilməmişəm. Hədiyyənin əldən çıxmasının sənin üçün zərəri yoxdur. Əgər istəsən, bundan yüz qat artıq mənə verərsən. Bundan sonra diqqətli olacağam!

Atasının hisslərini cilovlamağı bacararsa, lətifətli, ədəbli sözlərlə onun qəlbində özünə qarşı məhəbbət oyadır. Yavaş-yavaş ona yaxınlaşır. Müt'ilik edib, çoxsaylı üzürxahlıq etdikdən sonra iş o yerə çatır ki, ata onun başına sığal çəkir. Bu an uşaq atasının daha onu cəzalandırmayacağına arxayın olur. Əksinə, atası ona mehribanlıq göstərir. Beləliklə, uşaqdakı qorxu aradan qalxır. Atasının onu qucaqlayıb, qəbul edəcəyi ümidi ilə yavaş-yavaş irəliləyir. Atası onu qucağına alarkən dil açır, təşəkkür edir və bir növ ərköynlüklə deyir: Əgər nə üçün xəta və səhlənkarlıq etdiyimi desən, mən də belə deyəcəyəm: Bəs sənin bəxşişin hara getdi? Əgər pis işlərimin necə olacağını soruşsan, mən də alicənablığının necə olacağını soruşacağam. Əgər məni vurmaq istəsən, vurulduğum halda ətrafdakılara səni sevdiyimi deyəcəyəm. Əgər məni zindana salmaq istəsən, zindandakılara deyəcəyəm ki, atamı sevirəm.

Övladın əvvəldən bu sözləri deməsi ədəbsizlik hesab olunardı. Lakin atası onu ağuşuna alan kimi bu qaydada söhbətə başlayır.

Minacət edən şəxslər qeyd olunan uyğun halları arxada qoymuş, indi isə bir növ naz-qəmzə ilə deyir: “Əgər məni cəhənnəmə salsan, cəhənnəm əhlinə deyəcəyəm ki,

sevdiiyim Allah məni cəhənnəmə saldı. Bu an Sən nə edəcəksən?”

Əgər insan adi şəraitdə Allahla belə söhbət edərsə, onu danlayarlar: Ey ədəbsiz, bu sözlərlə daha çox əzaba layiq olacaqsan. Lakin insan ilahi rəhmət ağuşuna daxil olaraq bir növ naz-qəmzə ilə söhbətə başlayır.

Beləliklə, Allahla raz-niyaz zamanı istifadə olunan bu üslub yalnız Əhli-beytin bəyanatlarındanır. Başqa insanların mənzum və nəsrələrində (istər farsca, istər ərəbcə) işlənən bu üslub mə'sumların dualarının məzmunundan götürülmüşdür. Məsələn, “Səhifeyi-ələviyyə” və “Səhifeyi-Səccadiyyə” (“Səhifeyi-Səccadiyyə üçün izahatlar yazılmışdır. Bu izahatlar “Səhifeyi-Kamilə” adı ilə məşhurdur. Beləliklə, ikinci, üçüncü və dördüncü səhifədə mövcuddur); “Məfatihul-cinan”da Həzrət Əlinin (ə) duaları və sair. (Təəssüf ki, faydasız işlərə marağımız bu kitablardan istifadə etməyimizə mane olur. Təəssüf ki, yer üzündə yalnız bir hissə müsəlmandır və bu müsəlmanların yalnız bir hissəsi şiə və bu şiələrin yalnız bir hissəsi Əhli-beyt (ə) maarifinə yiyələnmişdir. Lakin bu qisim insanlar da uyğun minacatlar və dualardan uzaq düşmüşlər. Bu isə pak Əhli-beytə (ə) zülmüdür.)

Həzrət İmam Xomeyni (r) ustadlarının birindən nəql edir: “Dua yerdən yüksələn Qur'andır.”¹ Təəssüf ki, bunun qədri bilinmir.

“İlahi in kanə səğurə fi cənbi təətikə əməli fəqəd kəburə fi cənbi rəcaikə əməli”

“İlahi, əgər itaətimlə müqayisədə əməlim çox kiçikdirsə, sənə ümidlə bağlı arzum çox böyükdür.” Dediymiz kimi, övlad atasının ağuşunda bir növ naz-qəmzə ilə söhbət edir. Lakin unutmamalıyıq ki, bu naz-qəmzələr çox uzun

¹ “Сәһифеји-Нур”, дуа бәһси.

çəkməməlidir. Əks halda ata və övlad arasındakı rabitə pozular... Beləliklə, övlad “əgər sən bə`zi işlər görsən, mən də bə`zi işlər görəcəyəm” ifadəsindən tez bir zamanda daşınır və öz vəzifələrini yerinə yetirib, atasına itaət edir. Bu səbəbdən minacatlarda bir növ naz-qəmzə ilə ifadə olunan tə`birlər çox azdır. Çünki uyğun tə`birlərin çoxsaylı olması gözəlliyin aradan qalxmasına və ədəbsizliyə səbəb ola bilər. Övlad atasının ağışuna bir dəfəyə daxil olmadığı kimi, bəndə də ilahi hörməti tapdamayaraq, aram-aram elə bir mövqe tutmalıdır ki, bəndəlik əxlaqına riayət edə bilsin.

İndi isə, şirin söhbətlərdən sonra bir daha ərəb qaydalarına riayət edərək, sonsuz lətifət və incəliklə deyir: Mən bəndəlik vəzifələrində səhlənkərlilik etdim. Bəndəlik ünvanında yerinə yetirməyim vacib olan əməllər sənin rübubiyyət şə`ninə layiq olanlarla müqayisədə çox kiçikdir. Lakin rəhmətinə ümidvarlığa səbəb olan kərəm, səxavət və alicənablığın rəhmətinə olan arzusun artmasına bais olur. Demək, əməlim kiçik olsa da, ümidim kifayət qədər çoxdur və sanki bu onu əvəz edir.

“İlahi kəyfiyyəti min indikə bil xəybəti məhrumən”

“İlahi, sənin yanından necə məhrum və əliboş qayıdım?”

İlahi, indi ki, lütfünə göz dikib, ümidvar olmuşam; arzu və istəklərimi doğruldacağına ümid etmişəm, mənə necə evindən məhrum və əliboş qaytarırsan? Arzularımın doğrulmaması Sənə kərəm və səxavətinə layiq deyil. Əməllərim çox azdır. Lakin səxavətinə ümidvaram.

Minacət edən şəxs bir növ naz-qəmzə halından aram-aram enib müt`ililik və təvazö halına üz tutur.

“İlahi və qəd əfnəytu umri fi şirrat-is-səhvi ənke və əbləytu şəbabi fi səkrətit-təbaudi minkə”

“İlahi, ömrümü ayrılıqlarla və səndən qəflətdə məhv etdim. Cavanlığımı səndən uzaq düşüb məstliklə puça çıxardım.”

Bu hissədə bir daha Allah qarşısında ədəb ruhiyyəsi güclənir, ilahi rəhmət dəryası yenidən kükrədilir və Allahın rəhmətini dərk etmək üçün ləyaqət əldə olunur.

İlahi, özümə nəzər salıram. Ömrümü son dərəcə pis və qəflətdə keçirmişəm!

Əlbəttə, qəflətlər müxtəlifdir. Bizim kimilərin qəflətə düşər olarkən böyük günahlar etməsi mümkündür. Lakin uca mərtəbələrə çatmış şəxslər maddi ehtiyaclar və yaşayış haqqında düşünərkən dərin ilahi düşüncədən zərəcə uzaqlaşsalar, bu onlar üçün qəflət hesab olunur. Onların halal dünyəvi istəkləri fəvqəl-maddi dərin düşüncələrdən qəflətdə qalmalarına səbəb olur. Hər bir insan öz həyatını uşaqlıq dövründən başlayaraq bir müddət səhvlər və qəflətlərlə keçirir. Qəflət ömür boyu insanla yanaşı ola bilər. Xüsusi ilə sevinc və şadlığın yüksək həddə olduğu cavanlıq dövründə! Qəflət insanı bə`zən elə hala salır ki, onun xəcalət və peşimanlığına səbəb olur. Günah etməsə belə insanın bu halda olması onu Allah qarşısında xəcalətli edir. Bu hal məstlik halı kimi tə`bir olunur. Sanki bu halda insanın ağılı düzgün işləmir. Bütün insanlar cavanlığının gözəl dövrlərini yada salır və onu zay etdiyinə görə təəssüflənir. İnsan bir növ məstlik halında Allahdan uzaq düşdüyü üçün təəssüf edir. Əlbəttə, ilahi övliaların gəncliyi adi insanların gəncliyindən fərqlənir.

“İlahi fələm əstəyqiz əyyaməğ-tirari bikə və rukuni ilə səbili səxətikə”

“İlahi, mən qəflətdə olduğum vaxtlar ayılmadım. Sənin qəzəbinlə sonuclanan yolda israrla dayandım.”

İlahi, bu məstlik və qəflət halından uzaqlaşa bilərdim. Lakin bu işi etmədim və qəlbimi səndən uzaqlaşdıran yola bağladım, sənin qəzəbinə düşər oldum. Kiçik əməllərlə ömrümü hədəf etdim. İndi isə özümə gəlmişəm!

“İlahi və ənə əbdükə vəbnü əbdikə qaimun bəynə yədəykə mutəvəssilun bikərəmikə iləykə”

“İlahi, mən sənin bəndənəm. Mən sənin bəndənin övladıyam. İndi sənin qarşında dayanmışam, sənə çatmaq üçün kərəminə təvəssül etmişəm.”

İlahi, mən, atam, anam və bütün keçmişdəkilərim sən qulun və qulunun övladları olmuşuq və olmaqdayıq. Təkcə mən yox, bütün keçmişdəkilərim sən qulundur. Bizim qul olmağımız yeni bir şey deyil. İndi isə kərəm və alicənablığına ümid bağlamışam ki, qəflətlərimi əvəz edib, aradan qaldıram. Bir daha onlara doğru qayıtmaq istəmirəm.

“İlahi ənə əbdun ətənəssəlu iləykə mimma kuntu uvacihukə bihi min qillətistihyayi min nəzərikə və ətlubul-əfvə minkə”

“İlahi, mən Sənə elə bir qulunam ki, həyasızcasına qarşında dayandığın haldan elə uzaqlaşım ki, bir daha qayıtmayacağam. Səndən əfv və bəxşiş etməyini istəyirəm.”

“Ətənəssəlu” ifadəsini (bir duadan savayı) heç bir duada görməmişəm. Bu söz yüksək sür'ətlə kamanla ox atmaq mə'nasını bildirir. Bu halda onun qayıtməsi mümkün deyil.

Minacatın bu hissəsində belə ərz edirik: “İlahi, mən keçmiş halımdan uzaqlaşmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, oxun kamandan xaric olduğu kimi mən də bu haldan xaric olam və bir daha geri qayıtmayam. Bütün bunlar keçmişdə sən qarşında həyasızlıq etdiyim üçündür.”

Keçmişim o qədər arzuolunmaz və qorxulu olub ki, bir təkənla oxun kamandan uzaqlaşdığı kimi keçmişimdən uzaqlaşmaq istəyirəm. Keçmiş həyasızlığıma və cavanlıqda qarşında həyasızcasına pis işlər gördüyüm məstliyimə nifrət etmək istəyirəm. Keçmişdəki həyasızlığıma bir daha qayıtmaq istəmirəm. Kamanla atılmış heç zaman geri qayıtmayan ox kimi!

Keçmişdə o qədər qafil və məst olmuşam ki, Sənin pis əməllərimi gördüyün haqda düşünə bilməmişəm.

İndi isə o haldan uzaqlaşmışam. Günahlarımı yumaq üçün isə Səndən bəxşiş diləməliyəm.

Müşahidə etdiniz ki, insan ilahi rəhmət ağuşunda bir növ naz-qəmzə halından yavaş-yavaş geri dönüb ədəb qaydalarına riayət edərək xəcalət çəkdiyini izhar etdi. Bu raz-niyaz yavaş-yavaş minacatın orta həddinə çatdı. Günahkar özü üçün ilahi bəxşiş sayəsində rahatlanmaqdan savayı çarə görmür.

Əvvəldə dediyimiz kimi, insan Allah dərğahında öncə xətlərdən qorunmaq istəyir. Sonra öz istək və ehtiyaclarını bildirir. Çətinliklərinin aradan götürülməsini diləyir. Sonra isə Allaha yaxınlıq məqamını arzulayır. Bütün bunlar o vaxt gerçəkləşir ki, maneələr, yə'ni çirkinliklər aradan götürülsün. İnsan çirkinliklərdən təmizləndiyini yəqin etsin. Süd və ya meyvə şirəsi süzməyə layiq qab kimi! Demək, minacat edən şəxsin yüksəliş və eniş mərhələsi olur. İndi isə orta həddə çatmış və istəklərini açıqlayıb, çətinliklərinin aradan götürülməsi üçün raz-niyaz edə bilir. İndiyədək öz vücudunu paklamış, indi isə diqqəti cəlb etməyə hazır olmuşdur.

“İlahi ləm yəkun-li həvlun fə əntəqilə bihi ən məsiyyətikə illa fi vəqtin əyqəztəni li məhəbbətikə və

kəmə ərədtə ən əkunə kuntu fəşəkərtukə bi-idxali fi kərəmikə və litəthiri qəlbi min əvsaxil-ğəfləti ənke.”

“İlahi, günahlardan və Sənə itaətsizlikdən uzaqlaşmağa qüvvəm yoxdur. Yalnız diqqətimi öz məhəbbətinə yönəltdiyin və məni ayıltığın zaman sən istəyən kimi oldum. Məni kərəminə qərq etdiyən və qəlbimdən qəflət çirkabını təmizlədiyən üçün Sənə təşəkkür edirəm.”

İlahi, ömrümü qəflət və cavanlıq məstliyi ilə keçirdim. Günah bataqlığında batdığım vaxt nəfs istəkləri və şeytan vəsvələri mənə hakim olmuşdu. Yaranmış bu vəziyyətdən qurtulub, günahlardan itaət və ibadətə doğru dönə bilmirdim. Yalnız məni ayıldıb, diqqətimi öz məhəbbətinə yönəltdiyin vaxt Sən istədiyən kimi oldum. Sən mənə böyük bir lütf etdin, məni qəflət yuxusu və məstlikdən ayıltдын. Məni lütfünə qərq edib, qəlbimi qəflət çirkabından təmizlədiyən üçün Sənə təşəkkür edirəm.

İzah: Bizim ixtiyari olaraq (istər böyük, istər kiçik) bir iş görməyimiz üçün iki şərt ödənməlidir:

1. Bu işə sərf etmək üçün qüvvəmiz olmalıdır. Cismin bir nöqtədən başqa bir nöqtəyə hərəkət etməsi üçün ona hansısa bir qüvvə tə'sir etməlidir. Mə'nəvi düşüncələr üçün də cisimdə münasib enerji olmalıdır. Baxmayaraq ki, biz bu enerjini hiss etmirik! İnsan iradəsi beyin hüceyrələrinin fəaliyyəti və enerji məsrəfi ilə şərtlənir. İnsan iradəsinin gerçəkləşməsi üçün ruhda da xüsusi enerji olmalıdır. Əks-halda fikir heç bir enerjinin tə'sir göstərmədiyi hərəkətsiz cisimdir. Onun hərəkəti üçün xarici və ya daxili enerjiyə ehtiyac var.

2. Hərəkətin istiqamətini tə'yin etmək üçün mə'lumata ehtiyacımız var.

Bu iki şərt olarsa, hər bir ixtiyari işi yerinə yetirə bilər. Məsələn, əgər bir şəxs ixtiyari, könüllü olaraq ibadət

etmək istəyərsə onun qüvvə və mə'lumata ehtiyacı var. Bu iki şərt mövcud olarsa nəzərdə tutulan ibadət gerçəkləşə bilər. (İbadət ixtiyari şəkildə olmazsa, insana müsbət tə'sir edə bilməz.)

Məsələyə maddi baxımdan yanaşdığımız üçün bu enerji üçün yer nəzərdə tutulmalıdır. İnsan qəlbi nəzərdə tutulan yerdir. Bu qəlb sinədə yerləşir: "Sinələrdə yerləşən qəlblər".¹ Bu qəlb boş olmalıdır. Yə'ni xüsusi bir yönümə meyilli olmamalıdır. Məsələn, "Əllahu-əkbər" demək savabdır" cümləsini eşitdikdə, rahatcasına "Əllahu-əkbər" deyirik. Çünki qəlbimizdə bu xeyir əməlin tərک olunmasına meyilli zidd enerji yoxdur. Əgər qəlbimizdə başqa bir qüvvə olarsa, uyğun xeyir əməlin qarşısını alacaq. Əks-istiqaмətli bərabər enerjiyə mə'ruz qalan cisim hərəkət etmir. Çünki bir nöqtədə görüşən əks istiqamətli bərabər enerjilər sıfıra bərabərdir.

Başqa bir fərziyyə də mövcuddur: Qəlbə başqa bir meyl və enerji var. Daha güclü bu enerji insan iradəsinin gerçəkləşməsinə mane olur. Məsələn, biz ilk vaxt namaz və ya gecə namazı qılmaq istəyirik. Bu qəlbimizin istəyidir. Lakin daha böyük enerjiyə malik olan istirahətə meyl istəyimizin qarşısını alır. Beləliklə, saatın zəngini söndürür, yenidən yatırır. Yaxud müxtəlif bəhanələrlə uyğun qəlb istəyindən uzaqlaşırıq. Bə'zi hallarda isə insanın hansısa bir günahı dəfələrlə təkrarlaması onu adət halına salır. Güclü bir enerji onun qəlbini işğal edir və daim onu həmin günaha də'vət edir. Yeni bir enerji, yə'ni günahın tərк olunması istəyi bu enerji ilə bacarmır. Buna qalib gəlmək üçün çox mübarizə aparmalıdır.

Minacat edən şəxs öz halını belə bildirir: Bir ömür qəflətdə qalıb pis işlərə adət etmişəm. İndi isə ilahi lütf ona

¹ "Һәҗәт", 46.

nəşib olmuş və çox qüvvəli keçmiş enerjiyə qalib gəlmişdir. Əks halda hələ də fəsad bataqlığında çırpınırdı. Bütün bunlara görə belə deyir: İlahi, mən başlanğıc üçün elə bir qüvvə istəyirdim ki, onun vasitəsi ilə çevriləm və əvvəlki çirkin qüvvələri məhv edəm. (Maraqlıdır ki, qeyd etdiyimiz başlanğıc qüvvəsi minacatda “hovl” kimi tə’bir olunur. Bu söz bir haldan başqa hala keçmək və hal sözü ilə uyğunlaşır. Çünki insanı mövcud cəhətə zidd olan ayrı bir cəhətə yönəltməlidir. Bə’zən bir qüvvə insanı yalnız lazım olan istiqamətə yönəldə bilir. Bu qüvvəyə “qüvvət” deyirlər. Lakin burada əvvəlki qüvvə ilə mübarizə aparıb insanı doğru yola yönəltdiyi üçün “hovl” adlandırılmışdır. Deyirik: “La hovlə və la quvvətə illa billahil-əliyyil-əzim”, yə’ni hər iki enerjiyə ehtiyac var. Həm Allahın köməyi ilə əvvəlki sükunət halından hərəkətə gəlmək üçün, həm də yenidən başladığımız hərəkətin davamlı olması üçün ayrıca qüvvə istəyirik.) İndi isə məqsədə doğru hərəkət etmək üçün ayrı bir qüvvə istəyirəm.

Demək, öncə əvvəlki halətdən xaric olmaq üçün “hovl” adlanan enerji lazımdır. Lakin bu enerji məndə yoxdur. Çünki bütün qüvvəmi pis yolda sərf etmişəm. Lakin Sən məni ayıltдын və bu qüvvəni mənə qaytardın. Sənin məhəbbətini daddım və bütün nəfsani və şeytani qüvvələri məğlub etdim. Bu Sənin etdiyindən lütf idi. Məni öz lütfünə qərq edib, qəlbimi qəflət çirkabından təmizlədiyindən üçün Sənə təşəkkür etməliyəm. (Maraqlıdır ki, qəfləti çirkab adlandırır. Çünki qəflət qaranlıq, üfunət yaradır. Lakin məhəbbət nuru bu qaranlıq və üfunəti təmizləyir və onların yerini nurla doldurur.)

Cəbr (məcburilik) şübhəsinə cavab

Elə bir şübhə yarana bilər ki, zehni məşğul edib, insanı minacat halından xaric etsin və onu cəbriliyə sövq etsin. Bu şübhə belədir: Əgər insan günahdan uzaqlaşa bilmirsə, demək günah etməyə məcburdur. Beləliklə, onun heç bir vəzifəsi yoxdur. Əgər o günahdan uzaqlaşarsa, demək, Allah ona kömək edib, məhəbbətini dadızdırmışdır. Bu halda da bütün işlər insanın yox, Allahın iradəsi ilə baş vermişdir. **“Sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah istədiyini doğru yola salar...”**¹ Bu kimi ayələr bə`zi insanlarda şübhə doğura bilər.

Əgər hara getdiyimizi, məqsədimizi bilmiriksə, həm qüvvə, həm də hidayət Allah tərəfindən olmalıdır və Allah bizi hidayət etməlidirsə bəs biz nə rol oynayırıq? Bu məsələ uzun zamanlar xalqı, xüsusi ilə də dindarları maraqlandırmışdır.

Əlbəttə, bu şübhəyə cavab vermək üçün xüsusi və dərin təhlillərə ehtiyac var. Çünki bu məsələ ən həssas məsələlərdəndir və bir çox rəvayətlərdə bu haqda düşünməkdən çəkindirilmişdir. Bu məsələ pis yol, coşmuş dəniz və təhlükəli səhraya bənzədilmişdir. Lakin çalışırıq ki, şübhələri aradan qaldırmaq üçün bu suala nisbətən sadə cavab verək.

İnsan hüzüri elmlə (Allahın verdiyi elm) dərk edir ki, əgər məcbur olsaydı qarşıya çıxan iki işdən birini seçib, o birindən uzaqlaşa bilməzdi. Mövlana deyir:

***Deyirsənsə edim, yoxsa etməyim,
Demək, işdə öz sözü var istəyin.***

¹ “Təccə”, 56.

Biz insanları yaxşı iş gördükdə tərif edir, pis iş gördükdə isə danlayırıq. Əgər insan məcbur edilmiş mövcud olsaydı, nə tərif, nə də tənbeh edilməzdi. Nəticədə ona nə mükafat, nə də cəza təyin olunardı. Bu iki dəlil insanı tamamilə qane edib inandırar ki, o, işlərdə ixtiyar sahibi və azaddır.

“Allah kimi doğru yoldan azdırsa, daha onu hidayət edənməz.”¹ ; “Allahın doğru yolda azdırdığı şəxsi kim hidayət edə bilər?!”² Qeyd etdiyimiz ayələr hidayət və azgınlığı Allahın əlində bilir. Lakin insan vicdanla anlayır ki, edib-etməməyə qüvvəsi vardır. Belə isə, yuxarıdakı ayələrdə məqsəd nədir?

Bu suala cavab üçün bir neçə nöqtəni qeyd etmək zəruridir: Gördüyümüz bütün işlərdə bu işin yaxşı və ya pis olmasını və bu iş üçün qüvvəmizin olub-olmamasını bilirik. Məsələn, hamı bilir ki, yetim və ac körpənin köməyə ehtiyacı var; ona kömək də edə bilərik, üzünə bir sillə də vura bilərik. Eyni zamanda ona kömək etməyin yaxşı, onu vurmağın isə pis iş olduğunu anlayırıq.

Heç bir ağıllı insan elm və qüdrətin bütün işlərdə rol oynamasına şübhə etmir. Hamımız bilirik ki, insan düşüncə me'yarı olan ağıl ilə bu iki amili (elm və qüvvəni) dərk edir. İnsana ağılı Allah vermişdir. Xüsusi xəstəliyə düşər olub, beyin hüceyrələrinin bir hissəsi sıradan çıxan insanlar ağılını itirir. Başqa insanlar kimi gözləri, qulaqları, əlləri və ayaqları olsa da yaxşı ilə pisi ayırd edə bilmirlər. Demək, öz-özümüzə heç nə anlaya bilmədiyimizi dərk edirik. Biz ilahi ağıl kölgəsində, peyğəmbərlərin hidayəti, kitab və sünnət yolu ilə əməllərin yaxşı, yoxsa pis olmasını anlayırıq.

¹ Ə`pəf”, 186.

² “PyM”, 26.

Peyğəmbərləri də, Qur'anı da Allah göndərmişdir. İnsanın Qur'anı anlaması və eşitməsi üçün vasitə olan göz, qulaq və dil ilahi ne'mətlərdir. Demək, bizim ixtiyarı olaraq gördüyümüz işlər Allahın verdiyi ne'mətlər sayəsindədir. Bu ne'mətlərsiz heç bir iş görməyə qadir olmarıq.

İnsanın danışması üçün dil, hava, dilçək və səs telləri olmalıdır. Bunlardan biri olmazsa, insan danışa bilməz. Çünki bunlar Allahın məxluqudur. Demək, istər elmi, istər əməli yönümdə olan bütün işlərdə Allahın yaratdığı vasitələrə ehtiyac var. Hansısa bir işin gerçəkləşməsi üçün minlərlə vasitələrin rolu olmalıdır. Bütün bu vasitələr arasında insanın rolu çox kiçikdir. Eyni zamanda insan öz ixtiyarı ilə edə bilər ki, hansısa bir işi görsün və ya bu işi tərk etsin. Demək, insanın gördüyü yaxşı işdə Allahın payı, insanın payından dəfələrlə çoxdur. Buna görə Allah buyurur: "Mən layiqəm ki, yaxşı işlərini mənə aid edəsən. Sən isə pis işlərini özünə aid etməyə daha çox layiqsən."¹

Aydın ki, bütün yaxşı səbəblər Allah tərəfindəndir və yalnız insan ixtiyarı ilə gerçəkləşir. Bütün vasitələri Allah insanın ixtiyarına vermişdir. Günah insanın pis seçiminin nəticəsidir. Çünki bütün vasitələri səhv yolda istifadə etmişdir. Əks halda bu vasitələrdən ibadət etmək üçün istifadə edə bilərdi. Çünki bu vasitələr günah üçün yaradılmamışdır. Dil Allahı zikr edə bilərdi, lakin sahibinin öz ixtiyarı ilə nalayiq sözlər danışdı. Nəfəs almaq ibadət vasitəsi ola bilərdi. Lakin pis istifadə nəticəsində günah üçün vasitə oldu.

Mövzunun daha dərin olmasını e'tiraf etməyimizə baxmayaraq uyğun şübhəni aradan qaldırmaq üçün bu qədərlə kifayətləndik. Bəndəlik yolunda addımlayanlar

¹ "Кафи", ц. 1, с. 157, һәзрәт Риза (ә)

bə'zi sirlərlə rastlaşır və ürfanla bu məsələləri həll edirlər. Demək, “mən keçmiş günahlardan uzaqlaşa bilmirdim, Sənin nə'mətlərindən pis istifadə edirdim və bu iş adətə çevrilmişdi. Sənin köməyinə ehtiyac duyduğum və Sən mənə kömək etdin” deyilərkən fəlsəfi baxımdan insanın ixtiyarsız olduğu anlaşılmır. Fərz edin ki, bir nəfər bandan özünü atır. Onun yarı yolda hava ilə yer arasında özünü saxlaya bilməyəcəyinə heç bir şübhə yoxdur. Əgər yerə dəyib, beyni dağılırsa, heç kim deməyəcək ki, əgər yarı yolda peşiman olubsa günahkar deyil. Əvvəlcədən öz ixtiyarı ilə pis işlər görüb şərait yaratmasaydı, belə bir aqibətə düçar olmazdı. Başqa bir misala diqqət edin:

Bir şəxs sərt enişdə qaçmağa başlayır. Başqa bir nəfər əvvəlcədən ona deyir ki, yarı yolda özünü idarə edə bilməyəcəksən. Lakin o bu sözlərə əhəmiyyət verməyib, qaçmağa başlayır və yarı yolda özünü idarə edə bilməyib möhkəmcə yerə dəyir, beyni dağılır. Bu şəxs günahkardır. Heç kəs “yarı yolda özünü idarə edə bilmədiyi üçün günahı yoxdur” bəhanəsi ilə ona bəraət qazandıra bilməz. O, bu sərt enişdə qaçmaya bilərdi. Buna görə də günahkardır. Günah enişində olanlar Allahın azdırdığı şəxs nümunəsidir. Lakin Allah heç kəsi səbəbsiz azdırmır. Allah düz yerdə hərəkət edənləri yox, yüksək enişdə qaçanları yerə vurur. Pis yol gedib, çox günah etmək nəticəsində insan yaxşı ilə pisi ayırd etmir və onun düşüncə qüvvəsi geri alınır. Günahkarlar sonda Allahın ayələrini inkar edirlər.¹

Əslində Allah insanı hidayət edir. Çünki bütün hidayət vasitələri Onun tərəfindəndir. Əgər bu vasitələrdən pis istifadə etsək azacağıq. Bu vasitələri bizə Allah verdiyi üçün Onun bizi azdırdığını demək olar. Amma bu o

¹ “PyM”, 10.

mə'nada deyil ki, biz məcburuq. Fərz edək ki, günah zamanı heç bir ixtiyarımız olmur. Lakin öncə günah üçün öz ixtiyarımızla şərait yaratdığımız üçün məs'ulıyyət daşıyıırıq.

“Diqqətimi məhəbbətinə yönəltmə, məni ayıltma və sənin istədiyini kimi oldum” cümləsi ilə bağlı bir neçə ehtimal verilir:

1. Əgər məni öz məhəbbət və lütfünlə ayıltmasaydın qəflət halından qurtulmayacaqdım. Qəflət bütün pis işlərin kökü, ağırlıq isə islah üçün ilk addımdır. “Qəlbimi qəflət çirkabından təmizlədin” cümləsi bu ehtimala şahiddir. Yə'ni qəlbimi qəflət çirkabından təmizlədiyini üçün Sənə şükür edirəm. Qur'an buyurur: **“Əgər Allahın fəzl və mərhəməti olmasaydı, sizdən heç kəs heç vaxt pak ola bilməzdi.”**¹

2. Yə'ni diqqətimi məhəbbətinə yönəltmə. Beləliklə, diqqətimi məhəbbətinə yönəltdiyin zaman pis işlərdən uzaqlaşib ibadətə doğru gələ bildim. Məni sevdiyini mənə anlatdın və bu, nəfs istəklərindən uzaqlaşmağıma səbəb oldu. Çünki sənin məhəbbət və lütfünün müqabilində üsyankarlıq etməyə xəcalət çəkirəm.

3. Sənə məhəbbət göstərməli olduğumu mənə anladığın zaman bu çirkinliklərdən uzaqlaşa bildim. Məndə yatmış fitri məhəbbəti oyadıb, fəal etdin. Çünki fitrət insana ona yaxşılıq edənləri sevməyi əmr edir. İnsan fitrətən ehsana meyllidir. İnsan Allahın ona nə qədər məhəbbət göstərüb, nə'mət verdiyini bilərsə, Onu sevəcəkdir.

Bu ehtimal əvvəlki iki ehtimaldan daha qüvvəli nəzərə çarpır. Bu ehtimaldan belə nəticə çıxır: Qəlbimdə Sənə məhəbbət yarandıqdan sonra günahlardan uzaqlaşa bildim.

¹ “Hyp”, 21.

Üçüncü ehtimal barəsində izahat

İnsanın günaha düşməsinin səbəbi hansısa cazibədar amilin onu günaha cəzb etməsidir. Yə'ni insan bütün ixtiyari işlərində meyilli olmalı və ləzzət hiss etməlidir. İnsanın günah cazibəsindən xaric olması üçün daha qüvvətli cazibə lazımdır. Bu ilahi cazibədir, onun qarşısında hər bir şey kiçilir.

Minacatın bu hissəsində deyirik: Sənin məhəbbətinin cazibəsi dadıma çatan zaman şeytanın cəngindən qurtula bildim. Buna səbəbkar Sən oldun. Çünki dünya bihudə deyil, səbəblər üzərində qurulub. Bundan öncə Sənin istəyinə uyğun deyildim. İndi isə istədiyini kimiyəm. Şübhəsiz ki, bu istək təkvini yox, təşrii istəkdir. Çünki heç bir varlıq Sənin təkvini istəyindən kənara çıxıb bilməz. Allahın təşrii iradəsi bütün insanların yaxşı olmasını istəyir. (Baxmayaraq ki, bə'ziləri pisdirlər.)

Burada ilahi məhəbbətin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu və onun insanın səadəti üçün necə böyük rol oynadığını anladıq. Mə'lum oldu ki, məhəbbət günahların təmizlənməsi və insanın fəsad bataqlığından qurtulma səbəbidir. Məhəbbət minlərlə gözəl insani sifətlərdən üstün iksirdir.

Yaxşı əməllərlə yanaşı günaha yol verən şəxs cırılmış kisəyə qızıl, qiymətli əşyalar yığan və ya meyvənin kənarına çürüdücü maddələr qoyan şəxsə bənzəyir. Uyğun günahların qarşısını yalnız ilahi məhəbbət ala bilər.

Məhəbbət iksiri

Maddi əşyaların cazibəsi (Nyutonun kəşf etdiyi ümumi cazibə, dəmir və maqnit cazibəsi kimi) bə'zi filosoflarda maddi əşyalarda gizli və zəif şüur olmasına inanc yaratdı.

Bu cazibə həmin gizli və zəif şüur üçün dəlil hesab olundu. Lakin təcrübə amilləri bunu qəbul etmədilər.

İnsan qəlbi ilə hansısa nəsnə arasında, maddi əşyalar arasında mövcud olan cazibə kimi (fiziki və qeyri-ixtiyari yox) metafiziki və ixtiyari cazibə var. Bu mə'nəvi cazibəni məhəbbət adlandırırıq. Bu elə bir cazibədir ki, insan onu dərk edir. Sanki mövcudda insanı özünə tərəf çəkən cazibə var. Bu cazibə bə'zən iki şüurlu insan arasında olur; bə'zən isə şüursuz maddi nəsnə ilə insan arasında. Məsələn, insan ilə gözəl gül arasında olan cazibə. Heç bir şüura malik olmayan gül insanı özünə doğru cəzb edir. Bu məhəbbətin zəif dərəcəsidir.

İnsanla Allah arasında məhəbbət cazibənin ən üstün və ən gözəl dərəcəsidir. Çünki Allah ən üstün dərk və şüura malikdir. Bu cazibə agahcasına, şüurlu və qarşılıqlıdır; əvvəldə birtərəfli olsa da, sonda qarşılıqla olur. Allah Qur'anda buyurur: “Allah tezliklə elə bir tayfa gətirəcək ki, Allah onları, onlar da Allahı sevəcəklər.”¹ “Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar.”²

Bu məhəbbətin amilləri haqqında ətraflı söhbətə ehtiyac var: Qəzzali “Ehyaul-ulum” kitabının axırlarında “Muhəbbət, şövq, ins və riza” fəslində “Munciyyat” adı altında bu mövzuda söz açmışdır. Burada yazılanları mərhum Feyz “Muhəccətul-bəyza” kitabında nəql etmişdir. (Bə'zi səhvlərin olmasına baxmayaraq, Qəzzalinin əksər mövzuları ölçülü-biçilidir. Mərhum Feyz onları islah edib, sufilikdən nəql edilmiş səhv, zəif rəvayətləri Əhli-beyt (ə) rəvayətləri ilə əvəzləməyə çalışmışdır. “Muhəccətul-bəyza” kitabı çox dəyərli kitabdır. “Ehyaul-ulum” kitabının islah olunmuş formasından ibarət bu kitab əxlaq

¹ “Маидə”, 54.

² “Маидə”, 119.

mövzusunda olan ən gözəl kitabdır. O, səkkizinci cildin (səkkiz cildlik çaplar nəzərdə tutulur) əvvəlində məhəbbət bəşərində söz açır.)

İlahi məhəbbət əldə etməyin ən sadə yolu

İlahi məhəbbət əldə etməyin ən sadə yollarından biri Allah-təalanın həzrət Musaya öyrətdiyi yoldur. (Həzrət Musa Allah ilə ən çox söhbət edən peyğəmbər olub. Bu münasibətlə həzrət “kəlimullah” adlandırılmışdır.) Allah-təala buyurur: “Ey Musa, məni bəndələrimin yanında sevimli et. Elə bir iş gör ki, Məni sevsinlər.”¹ Həzrət Musa ərz etdi: “Bu işi necə edə bilərəm?” Allah-təala buyurdu: “Nə mətlərimi onlara xatırlat.”

Allah insan övladının ruhunda elə bir xüsusiyyət yaradıb ki, əgər bir kəs ona heç nə ummadan xidmət göstərsə, bu şəxsə qarşı qəlbində məhəbbət yaranacaqdır.

Əlbəttə, bu ixtiyari yox, təbii bir haldır. İnsanlarda bu istə'dad müxtəlifdir. Onların şükür etmək və qədir bilmək dərəcələri fərqlidir. Lakin hansısa bir şəxsin onu heç cürə sevməməsi mümkün deyil. İnsan məhəbbətinə səbəb olan xidmətlərdən dəfələrlə yüksəyini Allah insana əta etmişdir. Bundan əlavə, bə'zi şəxsləri tərbiyələndirmiş, bu şəxsləri özünə xidmət üçün xeyir vasitəsi etmişdir. Məsələn, ana məhəbbəti ən təmiz məhəbbətlərdəndir. Bu məhəbbət fitri, umacaqsız və bütün dünyada nümunəvi bir məhəbbətdir. Körpəsinə fədakarlıq edən ana Allah tərəfindən əta olunmuş elə bir məhəbbətə sahibdir ki, əgər körpəsinə nəvaziş göstərüb, ona süd verə bilməsə narahat olacaq. Ana məhəbbəti və insanlar tərəfindən göstərilən başqa xidmətlər çox dəyərli olsa da, hərtərəfli, geniş ilahi

¹ “Мустәдрәкул-вәсаил”, ч. 12, с. 240.

ne`mətlərlə müqayisəyə gəlməz. Şüurlu və şüursuz mövcudlar, yer, səma, bulud, yağış, günəş, dəniz, dağ və sair bütün ne`mətlər hamısı ilahi ne`mətlərdir. Bu ne`mətlər insan tərəfindən ediləcək xidmətlərdən çox böyük və genişdir. Biz ana məhəbbətini görür, lakin ilahi məhəbbətə nəzər salmırıq. Buna görə də Allahın bizi nə qədər sevdiyini anlamırıq. Əgər göz açılsa, qəlb agah olub ilahi məhəbbəti dərk edərsə, anlayacaq ki, bütün dünya məhəbbətləri və anaların məhəbbəti bir yerə yığılsa ilahi məhəbbət qarşısında okean qarşısındakı damlaya bənzəyəcək. Bəlkə, daha da kiçik görünəcək! Bu mə`nanı anlamaq üçün adi şüurlardan üstün şüur lazımdır.

İlahi ne`mətlərə öləri bir baxış

Bədənin kiçik bir üzünə, gözə diqqət edin. İnsan gözündə müxtəlif orqanlar var. Onlardan hansı biri öz fəaliyyətini dayandırsa, göz görmə qabiliyyətini itirəcək. İnsan görmə qabiliyyətini yenidən əldə etmək üçün yüksək məbləğ ödəməyə hazırdır. Lakin biz bu ne`mətin qədrini bilmirik. Gözlə müqayisədə insan bədəninin digər üzvlərinin dəyəri mə`lum olur.

Düşüncə və ağıl vasitələri daha üstün ne`mətlərdəndir. Bədən üzvlərinin gözəl və sağlam olmasına baxmayaraq ağılı naqis insanın bədən üzvləri dəyərsizdir.

Yoxsa bütün bunları Allah insana satmışdır?! Göz, qulaq, əl, ayaq, barmaqlar, qəlb, ağ ciyər, qara ciyər və insan həyatında böyük rol oynayan bütün üzvlər bizə əvəzsiz verilmişdir.

Böyrəyini, ürəyini və ya bədən üzvlərindən hansısa birini ehtiyacılı şəxsə hədiyyə edən insana nə qədər məhəbbət göstərilir, təşəkkür edilir. Xəstə və onun yaxınları bədən üzvünü hədiyyə edən şəxsi sevcəklər.

İndi isə bütün bu ne'mətləri bizə müftə verən Allah qarşısında nə qədər minnətdar olduğumuzu düşünək.

Günahlardan uzaqlaşma səbəbi olan ilahi məhəbbət əldə etməyin ən sadə yolu ne'mətlər barədə düşünməkdir. Cismani ne'mətlərdən əlavə əql, peyğəmbərlər, hidayətimiz üçün göndərilmiş səmavi kitablar, cəmiyyətdəki mövqeyimiz, Allah tərəfindən eyblərimizin açılmaması və sair ne'mətlər hər biri Allahın dəyərli ne'mətləridir. Məgər bu mehriban Allah seviləsi deyil?

“İlahi unzur iləyyə nəzərə mən nadəytəhu fə əcabəkə vəstəməltəhu biməunətikə fə ətaəkə”

“İlahi, mənə nəzər sal, çağırılan və çağırışa cavab verən kəsin baxışı ilə! Sən onu özünə yardıma çağırdın, o da Sənə itaət etdi.”

Minacatın bu hissəsini izah etmək üçün bir neçə nöqtəyə diqqət yetirməliyik:

1. Mə'lum oldu ki, minacat dili yalvarış dilidir və xüsusi tərzdə olmalıdır.

2. Bizimlə Allah arasında bir sıra dəyişməz münasibətlər mövcuddur. Məsələn, heç zaman dəyişməyən xaliq və məxluq münasibəti.

Allah daim xaliq, insan isə daim məxluqdur. Allahla bəndə arasında insanın dəyişməsi ilə dəyişən münasibətlər var.

Məsələn, ilahi rəhmətə layiq olmayan insan müxtəlif dəyişiklikdən sonra ilahi rəhmətə çata bilər. Demək, daim cərəyanda olan rəhmət yox, biz dəyişirik. Günah zamanı bizimlə Allah arasında “rəhmət verməmək” münasibəti, bağlılıqdan sonra isə “rəhmət vermək” münasibəti yaranır.

3. Bizimlə Allah arasında olan rabitə təkvini rabitədir. Bu rabitə heç bir qərardada təbə deyil. Biz onu dəyişə

bilmərik. Məsələn, Allahın allahlığı və bizim məxluq olmağımız. Allah təkvini olaraq bizim xaliquımızdır, heç bir məxluq bu rabitəni dəyişə bilməz. Hətta Allah özü də bu rabitəni dəyişməz. Çünki qüvvə mahal (qeri-mümkün) işlərə aid olmur. İnsanın Allah olması mahal olduğu üçün bu rabitə dəyişməzdir.

Demək, Allah təkvini olaraq xaliq, Rəbb və ruzi verəndir. “Coşən-kəbir” və bu kimi dualarda zikr olunan Allahın gözəl adları adətən əlavə məfhumlara malik olur. Yə`ni məxluqat ilə Allah arasında bir rabitə nəzərdə tutulur. Bə`zən bu rabitə təkvini, dəyişməz, bə`zən isə qərardada uyğundur. Yə`ni öz ixtiyarımızla elə bir iş görməliyik ki, bu rabitə dəyişsin. Allahdan bu rabitənin dəyişməsini istəyirik. Adi insanlar həm yaxşı, həm pis işlər görürlər. Məsələn, Allaha iman, onunla minacat bizim yaxşı əməllərimizdəndir. Allah bizim müxtəlif hallarımıza əsasən bizimlə müxtəlif münasibətdə olur. İtaət zamanı bir rabitə, inadkarlıq və üsyan zamanı ayrı bir rabitə.

Minacatın bu hissəsində ərz edirik:

İlahi, günahkarıq, eyni zamanda Sənə iman gətirdik.

İlahi, Sən bizə iki cür nəzər sala bilərsən: Ya günahlarımıza nəzər salırsan, bu halda biz üsyankar oluruq, Sənə qarşı isə üsyan olunur. Yaxud, iman və itaət kimi yaxşı əməllərimizə nəzər salırsan. Bu halda biz müt`i oluruq, Sənə isə itaət edilir. İlahi, bizə günah əhlinə yox, itaət əhlinə nəzər saldığın kimi nəzər sal. Bizə qəzəblə yox, məhəbbətlə nəzər sal. Bə`zi dualarda oxuyuruq: “Bizə mehribancasına nəzər sal.”¹ Yə`ni, elə et ki, Sənin məhəbbət nəzərinə layiq olmaq üçün özümdə şərait yaradım. Əlbəttə, həmin söhbət və minacat dəyişiklik

¹ “Нүдбә” дуасы.

ələmətidir; qəflət və xəbərsizlik halından diqqət və ünsiyyətə doğru dəyişmək!

İlahi! Üsyankar və zəlif bəndənə əziz, müqtədir, cəbbar və qəhhar məqamından nəzər sala bilərsiniz. Eyni zamanda çağırışına cavab verən, tapşırıqlarına itaət edən üzürxah, müt'i və itaətkar bəndəyə rəhim, rəhman və mehriban məqamından nəzər salmağın mümkündür.

Sən mənə Qur`anda “Məni çağırın” buyurdun və mən qəbul etdim. Mənə tapşırıqlarına itaət etdim. Əlbəttə, bu işləri Sənin köməyinlə etdim. Məsələn, vücudumda yaratdığın qüdrət, həya, lütf etdiyin tövfiq vasitəsi ilə! Belə isə, mənə qəzəblə nəzər salma.

“Ya qərribən la yəbudu ənil-muğtərri bihi və ya cəvadən la yəbxəlu ən mən rəca səvabəhu.”

“Ey yaxın olan və aldanmışlardan fasiləsi olmayan Allah! Ey o bağışlayan ki, mükafatını ümidvar olana əsirgəmirsən.”

Uzun illər Ondan uzaq olmuşuq. İndi isə Ona yaxınlaşmaq istəyirik. Buna görə də “Qərrib” adını dilə gətirib, deməliyik: Ey Rəbbimiz, ey cəsarət etmiş şəxsə yaxın olan! Mən cəsarət etdim, şeytana aldandım, sənin məqamını və əzəmətini unutdum.

Eyni zamanda “Cəvad” adını dilə gətirib deməliyik: “Ey O bağışlayan ki, hətta mükafata ümidi olmayanlara da əsirgəmirsən. “Cəvad” yalnız layiq olanlara yox, hamıya layiq olana və layiq olmayana əta edən kəsidir. Çünki minacatda mükafata layiq olan yox, mükafata ümidvar olan şəxsdən söz açılır. İlahi, Sənin Cəvad adın heç kəsi məhrum etməməyini tələb edir.

“İlahi həbli qəlbən yudnihi minkə şovquhu və lisanən yurfəu iləykə sidquhu və nəzərən yuqərribuhu minkə həqquhu”.

“İlahi, mənə şövqü sənə yaxınlaşmağıma səbəb olacaq qəlb, sədaqəti sənə doğru yüksələcək dil və həqiqəti mənə sənə yaxınlaşdıracaq baxış əta et.”

Minacatın bu hissəsində Allahdan üç hacət istənilir:

1. Allaha müştəq olan qəlb;
2. Doğruçu və sədaqətli dil;
3. Haqdan qaynaqlanan baxış.

Bu üç istəyi belə də bəyan edə bilərdik: İlahi, mənə müştəq qəlb, sədaqətli dil və həqiqətdən qaynaqlanan baxış əta et. Lakin bu istəklərin hər biri ayrıca vəsf olunmuşdur:

1. Elə bir qəlb ki, onun şövqü insanı Allaha yaxınlaşdırın. Demək, sadəcə müştəq qəlb yox, Allaha yaxınlaşmağa səbəb olacaq qədər şövlü qəlb istənilir;

2. Sədaqəti insanı Allaha doğru yüksəldəcək dil, demək, sadəcə doğruçu dil yox, Allaha doğru yüksəlməyə səbəb olacaq qədər sədaqətli dil lazımdır;

3. Allaha yaxınlaşmağa səbəb olacaq haqq baxış. Demək, sadəcə haqq baxış yox, Allaha yaxınlaşmağa səbəb olacaq haqq baxışa ehtiyac var. Daha çox ehtimal olunur ki, burada zahiri gözlə yox, bəsirətlə baxış nəzərdə tutulur. Yə`ni, elə bir baxış ki, onun haqqı görməsi insanı Allaha yaxınlaşdırın.

Minacatın bu hissəsində birinci istək Allaha müştəq qəlbdir. Belə qəlb ki, sahibinin Allaha yaxınlaşmasına səbəb olsun. Əvvəlcə Allaha müştəq olmaq dedikdə hansı mə`na anlaşıldığını bilməliyik. Sonra müştəq qəlbın insanı Allaha necə yaxınlaşdırdığını araşdırmalıyıq.

Yanlışı bir gümana cavab

Bə`ziləri Allaha məhəbbət bağlamağın yanlışı olduğunu güman edirlər. Onların fikrincə rəhmətə, mükafata, behiştə və Allahın dostlarına məhəbbət bağlamaq olar; məhəbbət

görünən, ləzzətə səbəb olan və ünsiyyət saxlanan nəsnələrə aid olduğu üçün Allaha məhəbbət mə'nasızdır. Lakin Qur'anın gətirdiyi aşkar dəlilə əsasən bu düşüncə yanlış düşüncədir: "İman gətirənlər Allahı daha çox sevirlər."¹ Dualarda, minacatlarda və xüsusi ilə "Ərəfə" duasında işlənən tə'birlər heç bir şübhəyə yer qoymayır. Burada Allaha məhəbbət bağlamaq nəzərdə tutulur və məhəbbətin yalnız hiss olunan nəsnələrə aid olduğu yanlış gümandır. Məhəbbət Allahın insan ruhunda istər görünən və hiss olunan, istər hiss olunmayan yaxşı nəsnələrə qarşı yaratdığı haldır. Ən gözəl və üstün yaxşılıqlar Allahda cəmləşmişdir. Məhəbbətin ən üstün nümunəsi həmin Allaha məhəbbətdir.

Bir suala cavab

Belə bir sual yaranır ki, Allaha muştəq olmaq nə deməkdir? Aşağıdakı izah və misala diqqət yetirin.

Biz ədaləti sevirik. Lakin deyə bilmərik ki, insan ədalətə çatmağa müştəqdir. Çünki şövq o yerdə peyda olur ki, insan kimisə görüb, ona aşiq olsun və onunla məhbubu arasında fasilə yaransın. Bu fasilə səbəb olur ki, onda yenidən qovuşmağa meyl, şövq yaransın. Demək, şövq sevgidən sonra yaranan haldır. Qəlbin Allaha müştəq olması o deməkdir ki, qəlb Allahı sevir, Ona çatmaq istəyir. Amma Allaha yaxınlaşa bilmir, Ona yaxınlaşmaq isə mümkündür.

İslam maarifində çox mühüm məsələlərdən biri Allahı görmək məsələsidir. Həzrət Musa Allaha ərz edir: "Ey Rəbbim, Səni görüm deyə özünü mənə göstər."² Allah-

¹ "Бәғәпә", 165.

² Ə`paф", 143.

təala belə cavab verir: “Sən məni heç zaman görməyəcəksən. Lakin dağa bax, əgər o yerində dura bilsə, Sən də məni görərsən.” Rəbbi dağa təcəllə etdikdə parça-parça oldu. Musa da bayılıb düşdü.”¹

Həzrət Musa (ə) nadan insan deyildi ki, cahilcəsinə iddia edib, Allahdan qeyri-mümkün iş istəsin. Belə isə, nə üçün belə bir istəklə müraciət etsin?

Qur`anda, rəvayətlərdə və minacatlarda istifadə olunmuş “Allahla görüş”, “Allahı müşahidə” və “Allahı görmək” kimi tə`birlər izah olunmalıdır.

Şübhəsiz, ki, Allahı zahiri gözlə görmək mümkün deyil. Çünki göz yalnız hiss olunan maddələrin rəngini görür. Gözdə iy bilmə, dad bilmə və səs eşitmə qüvvəsi yoxdur. O ki qaldı göz hiss olunmayan nəyisə görə bilsin! Göz yalnız rəngləri görür. Allah isə nə rəngdir, nə də rəngli! Allahın nə dünyada, nə də axirətdə zahiri gözlə görünməsi mümkünsüzdür. Bə`zi sünnə əhlindən olan qardaşlarımız Allahın axirətdə görünəcəyini zənn edirlər. Onlar unutmuşlar ki, aqlən mümkünsüz iş yalnız dünyaya aid deyil. “Nəhcül-bəlağə”də deyilir: “Gözlə baxış Onu dərk etməz. Gözlər mövcudları gördüyü kimi onu görməz. Lakin qəlblər iman həqiqətləri ilə Onu dərk edərlər.”²

Demək, Allahı qəlblə müşahidə etmək mümkündür. Buna görə insan onu görməyə muştəq olur. “Xəmsə-əşərə” və bu kimi minacatlarda daha üstün tə`bir, “Allaha qovuşma” tə`biridir. Qəlblə görməyin ən üstün mərtəbəsi axirətdə ilahi övliyalara məxsusdur. Çünki insan cismi dünyada Allahı seyr etmək gücündə deyil. Hətta dağ da buna dözmədi. Necə ki, həzrət Musa huşunu itirdi. Əgər kamil görüntü baş versəydi, şübhəsiz ki, həzrət məhvi

¹ Ə`раф”, 143.

² “Кəлам”, 179.

olacaqdı. (Axirətdə insan vücudu daha qüvvəli olur. Eyni zamanda axirətdə ölüm yoxdur. Buna görə də insan cismi Allahın kamil görüntüsünü qəlblə seyr edə bilir.)

Həzrət Əli (ə) buyurur: “Müttəqilər o kəslerdir ki, əgər Allahın qərar verdiyi qəti əcəl olmasaydı, onların ruhu bədənlərində bir an qərar tutmazdı.”¹

Bə`zən insan ruhu o qədər həyəcanlanır ki, buna dözmək çətin, bə`zi hallarda isə qeyri-mümkün olur. İnsanın uzun illər görmədiyi sevimli bir yaxını ilə görüşməsi onun huşunu itirməsi ilə nəticələnə bilər. İnsan cismi ruhun belə qəfil ləzzətlərlə qarşılaşmasına dözümsüzdür.

Sevimli Allahı qəlb gözü ilə görməyin mümkün olduğunu anlayan insanın qəlbində görüş şövqü alovlanır. Bu həqiqətə nə qədər çox diqqət verilərsə, görüş şövqü bir o qədər artır. Əlbəttə, bu mövzunu anlamaq kifayət etmir. Eyni zamanda düşünüb, diqqət etmək lazımdır. Yə`ni əvvəlcə Allahın mütləq kamal sahibi və hər şeydən sevimli olduğunu anlamalıyıq. Bu zaman həmin qəlbi inanc və mə`rifəti Allahı düşünüb, Ondən qeyrilərini unutmaqla ərsəyə gətirməli və özümüzdə Onunla görüşə olan şövqü gücləndirməliyik. Hər nə qədər çox düşünüb, diqqət etsək, görüş şövqü bir o qədər artacaqdır.

Bəli, bə`zi işlər qəlbin Allahdan xəbərsiz qalmasına səbəb olur. Nəticədə qəlbə ilahi görüş üçün heç bir şövq qalmır. Allaha müştəq olanların aramlığı olmur. Onların qəlbi Allahdan savayı heç nə ilə ünsiyyətdə olmur. Onlar faydasız məşğuliyyətlər və yorğunluqlara üz çevirirlər.

Bə`zən səmimi qəlbdən Allahdan bol ruzi, sağlamlıq və sair hacətlər diləyirik. Çünki bütün bunlara ehtiyacımız

¹ “Нәһчүл-бәләғә”, һәммам, “Мүттәгин” хутбәси.

olduğunu anlayırıq. Əgər bir müddət ev-əşiksiz və ya icarədə qalsaq, səmimi qəlblə Allahdan mənzil istəyəcəyik.

İnsan aşıq olduğu şəxsi uzun müddət görməzsə, səbirsizliklə onunla görüş intizarında olacaq. Əgər ayrı bir şeyə başı qarışırsa, mə`şuqla görüşə olan şövq sönəcəkdir. Buna görə də həkimlər dərin eşqə düşüb, xəstələnən insanların ayrı bir şeylə başlarının qatılmasını tövsiyə edir. Çünki qəlb və zəhn mə`şuqu hər nə qədər çox xatırlayarsa, insan bir o qədər şövqə gəlir.

Sədaqətlə, ciddi şəkildə Allahdan Onunla görüş şövqü istəməyimizə ümid var. Bu halı əldə etməyin müxtəlif şərtləri var.

Allahla görüşə müştəq olmaq üçün Onu yad etmək lazımdır. Nə qədər çox düşünsək, bir o qədər müştəq olarıq. İmtahan üçün bir neçə gecə səhərə yaxın, az işıqlı və sakit bir yerdə bir saat Allahı düşünün. Gecə sakitlik olur, eyni zamanda fikri yayındıran səbəblər olmur. Bu iş üçün gizli bir yer seçilməlidir. Məşğələlər nəticəsində tədricən özünüzdə şövq yarada bilərsiniz. Baxmayaraq ki, bu iş başlanğıcda çətin olur.

“Gecənin bir vaxtı durub gecə namazı qıl.”¹; “Gecə qalxıb namaz qıl... Aramla, ağır-ağır (tərtil ilə) Qur`an oxu!”² Əlbəttə ki, bu göstərişlər səbəbsiz deyil. Allah-təala buyurur: “Şübhəsiz ki, gecə qalxmaq daha əlverişli və (o zaman) söz demək daha münasibdir!”³

Qəlbimizin dərinliyində və fitrətimizdə Allaha doğru yol olduğuna inanırıq. Burada məfhumlar rol oynayır. Qəlb zətən Allahı tanıyır. “Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?”— soruşmuş, onlar da: “Bəli,

¹ “Исра”, 79.

² “Музəммил”, 2, 4.

³ “Музəммил”, 6.

Rəbbimizsən!”—deyə cavab vermişdilər...”¹ Bu ayə fitrətin Allahı tanımasına bir dəlildir. Özgələr bizi Allahdan ayırdı. Əgər özgələri unutsaq, qəlb yenidən Allahı tanıyacaq, lakin məfhumlar vasitəsi ilə yox! Məfhumlar zəhnə aiddir. Lakin qəlbin tanınması Allahlıqdır. Allah da insanlara müştəqdır. Rəvayətə əsasən, Allah-təala buyurur: “Dostlar mənə müştəqdırlar. Mən isə onlara daha müştəqam.

***Təşnə su axtarır, su da təşnəni,
Çağırdığın Allah çağırır səni.***

“İlahi mən təərrəfə bikə gəyru məchulin və mən la zə bikə gəyru məxzulin və mən əqbəltə ələyhi gəyru məmlulin”.

“İlahi, Sənin tanıtdırdığın tanınmamış qalmaz. Sənə sığınan xar və köməksiz olmaz. Sənin üz tutduğun şəxs yorğun və süst olmaz.”

İnsan anlayır ki, Allahla əlaqə vasitəsi ilə bütün hallarda, bütün işlər gerçəkləşir. Allahla rabitə kəsildikdə isə məğlubiyyət və bədbəxtlik yaranır. İnsan təbiəti belədir ki, əgər hansısa bir mövzunu ətraflı və izahla anlasa ona daha çox tə'sir edəcək. Məsələn, sadəcə Allahın bütün işlərə qadir olduğunu, ruzi verdiyini deyirik. Lakin bu haqda ətraflı izah verib, Onun süd verən körpəni, səhrada, okeanın dərinliyində və ya səmanın yüksəkliyində mövcud olan hər bir canlıya ruzi verdiyini düşünsək, ruhumuza daha çox tə'sir edəcək.

Minacatın bu hissəsində Allahla rabitə nəticəsində gerçəkləşən işlərdən bir neçəsinə işarə edirik. Əlbəttə, bu mövzuda bir çox nümunələr göstərmək olar. Lakin dua və

¹ Ə`paφ”, 172.

minacatın həcminə riayət üçün bir neçə nümunə ilə kifayətlənirik:

1. Allah vasitəsi ilə tanınan daim məşhur olur. Əgər Allah insanı hansısa bir sifətlə və ya hansısa bir yerdə tanıtdırırsa o daim həmin sifətlə və həmin yerdə məşhur olacaq. Bu sonrakı cümlələrdə “sənin vasitənlə” kəlməsi təkidlə ifadə olunur. Yəni Allahla rabitə nəticəsində hər bir şey əldə etmək olur.

Əxlaq elmində bəyənilməmiş və rəzil sifətlərdən olan şöhrətpərəstlik şeytani və nəfsani meyllərdəndir. Lakin minacatın bu hissəsində mövzuya çevrilmiş “tanınmaq” bəyənilmişdir. Çünki mö'min tanındıqda xalq ondan faydalanır. Məsələn, həzrət Süleyman Allaha ərz edir: “Pərvərdigara! Məni bağışla və mənə elə bir mülk (səltənət) ver ki, məndən sonra heç kəs ona nail ola bilməsin.”¹ Həzrət Süleyman sultanların sahib olduğu səltənət həvəsində deyildi. Çünki bu uşaq həvəsidir. Həzrət oxşarsız qüdrət və səltənət sayəsində Allahın dinini, tövhidi yaymaq istəyirdi. Buna görə də sultanlığa çatıb, bütün imkanlara sahib olduqdan sonra həsir toxuyaraq yaşayış xərclərini təmin edirdi. (Əlbəttə, bə'zi insanların bu cür iddia etməsi mümkündür. Lakin Allah insanları imtahan edir. Allah-təala buyurur: **“Onların bə'ziləri Allahla əhd bağlayırlar ki, əgər bizə sərvət versən, Sənin yolunda sədəqə verəcəyik və salehlərdən olacağıq.”**² Lakin Allah onların münafiq sifətlərindəki pərdəni götürür və “Tövbə” surəsinin 76-cı ayəsində buyurur: “Lakin Allah öz fəzlindən onlara əta etdikdə, xəsislik etdilər...”)

¹ “Сад”, 35.

² “Төвбә”, 75.

Bə'ziləri isə belə bir iddia edib, sədaqətli oldular. İnsanların hidayətini arzulayır və məqsədə çatmaq üçün vasitə axtarırdılar. Həzrət İbrahim belə dua edir: **“(Pərvərdigara,) sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət elə!”**¹ Bu həmin İbrahimidir ki, girami peyğəmbərə ona tabe olmaq göstərişi verildi. (Vəttəbəə millətə İbrahimə). Allah ona imamət verdikdə, İbrahim övladlarının da imamətə sahib olmasını arzulayır. Qur'anda buyrulur: “Allah-təala (bir çox imtahanlardan sonra) İbrahimə buyurdu: “Mən səni xalqa imam seçdim.” İbrahim ərz etdi: **“Mənim nəslimdə imamət sahibi olacaq? Allah-təala buyurdu: “Mənim əhdim zalımlara çatmaz.”**² İbrahim ölümdən sonra adının ucalmasını və övladlarının imamət sahibi olmasını arzulayır. İbrahim iklasla deyir: **“Mən, həqiqətən, üzümü göyləri və yeri yaradana çevirdim.”**³ Demək, İbrahim adının yaşaması sayəsində onu tə'limlərinin yaşamasını və xalqın tövhidə hidayət olmasını istəyir. Əks halda həzrət İbrahim şöhrətpərəst insan deyildi ki, ad və iz qoyub ölmək istəsin.

İnsanın həvəs əsasında yox, xalqa xidmət üçün məşhur olmaq istəməsi mümkündür. Çünki əgər adsız olarsa onun sözlərinə e'tina göstərilməz. Xalq onun elmini, kitabını tanımaz və bunlardan istifadə etməz. Adları hələ də yaşayan böyük alimləri xalq tanıyır və bu tanıma nəticəsində onların dərslərindən və kitablarından istifadə edirlər.

2. Allaha sığınan şəxs xar, köməksiz və tənha qalmayacaq. Hamı bilir ki, ixtiyarında olduğu qüvvələr onun ehtiyaclarının ödənməsi üçün kifayət etmir. Qarşıya

¹ “Шығаpa”, 84.

² “Бәгәpә”, 124.

³ “Ән`ам”, 79.

çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün xarici amilə ehtiyac var. Məsələn, düşmənin insanı hədələyərkən hansısa bir yerə sığınır.

Əsil mö'min isə istənilən bir ehtiyac zamanı Allaha sığınmalıdır. Allaha sığınmaq mö'minlərin iman dərəcələrinə görə müxtəlifdir. Bə'ziləri bütün hallarda Allaha sığınirlar. Onlar yalnız vəzifə olaraq vasitələrdən istifadə edirlər. Əks halda bütün işlərin Allah tərəfindən olduğunu bilirlər. Çox az insanlar belə tövhid dərəcəsinə yetişmişlər.

Bə'zi insanlar kimsənin köməyə çatma bilməyəcəyi anda Allaha sığınirlar. Qur'ani-kərim dəfələrlə bu mövzuya işarə edərək buyurur: "O kəslər ki, gəmiyə minirlər və dənizdə tufanla qarşılaşırlar; coşmuş dalğalar gəminin ətrafını əhatə edir və onlar özlərini ölümə həyat arasında görürlər; bu halda Allahı iqlasla çağırırlar. "Əgər bizi bəladan xilas etsən, sənə təşəkkür edəcəyik" deyirlər. Lakin xilas olub, sahilə çıxan kimi şirk edir və öz bütələrinə doğru gedirlər.

İnsan səmimi dostuna bir neçə dəfə müraciət edir və onun əlindən heç bir iş gəlmədiyini görür. Sonda yorulur və narahatlıqla ondan əl çəkir. Lakin əgər Allaha sığınarsa, heç zaman süstləşməz, xar olmaz və bütün çətinlikləri dəf olar.

3. Allah hər kimə üz tutsa, o yorulmaz və süstləşməz.

İnsan adətən dostları və yaxınları ilə yaxın ünsiyyətdə olduqca, bu ünsiyyətin ləzzəti azalır. Tədricən yorulur və onlarla get-gəl etmir. Lakin əgər Allah kiməsə nəzər salsın, bu şəxs heç zaman yorulmaz və onun marağı daha da artır.

Əgər Allah qarşısında vəzifələrimizə düzgün əməl etməsək, Allah bizdən üz çevirəcək. Bu an hər tərəfdən yorğunluq, süstlük və çətinlik bizi əhatə edəcək. Lakin

bəndəlik vəzifələrimizə əməl etsək, Allah onunla ünsiyyət saxlamaq üçün zəmin yaradacaq və biz bir daha süstlüyə, yorğunluğa düşər olmayacağıq.

“İlahi mənintəhəcə bikə ləmustənirun və innə mən itəsəmə bikə ləmustəcirun”

“İlahi, Səndən kömək istəyənin yolu işıqlıdır. Səndən yapışana sığınacaq verilir.”

Duanın bu hissəsində iki mövzuya işarə olunur:

1. Düzgün yolu tapmaq üçün Allahdan kömək istəyəne Allah kömək edir və o işıqlı yola çıxır.

2. Hər kim Allaha sığınsa, Allah ona sığınacaq verir. Hündürlükdən yıxılan yapışmağa yer axtarır. Əgər insan Allahın fəzl və rəhmətindən belə yapışarsa, Allah onu süqutdan xilas edəcək.

“Qəd luztu bikə ya ilahi fəla tuxəyyib zənni min rəhmətikə və la təhcubni ən mərifətikə.”

“Ey Allahım, Sənə sığındım. Belə isə məni rəhmətindən naümid etmə, mənimlə öz mərifətin arasında pərdə salma.”

Duanın axırlarında beş məsələ açıqlanır:

1. Allahın tanıtdırdığı tanınmamış qalmır;
2. Allaha sığınan, köməksiz qalmır;
3. Allah hər kimə üz tutsa, həmin şəxs süstlüklə qarşılaşmayacaq;
4. Allahın yoluna daxil olanların yolu işıqlanacaq;
5. Hər kəs Allaha bağlansa, ona sığınacaq verəcək.

İndi isə nəticə çıxarmaq zamanıdır. Beləliklə ərz edirik: İlahi, sənə sığındım, hər kim Sənə sığınır, ona sığınacaq verirsen. Belə isə mənə sığınacaq verməməyin mümkündürmü? Məni rəhmətindən naümid etmə. Mənimlə mehribanlığın arasında maneə qoyma. Çünki Sənin lütf və rəhmətin daim şələlə kimi axmaqdadır. Lütf

və mərhəmətinin mənə çatmamasının səbəbi maneələrdir. İlahi, bu maneələri götür ki, mən də lütf və rəhmətinə nail olum.

“İlahi əqimni fi əhli vilayətikə məqamə mən rəcəz-ziyadətə min məhəbbətikə”.

“İlahi, məni vilayət əhlinin arasında qərar ver. Sənin geniş məhəbbətinə ümidvar olan kəsi!”

Minacatın bu hissəsi ilə bağlı bir neçə nöqtəyə işarə edək:

1. Bə`zi insanlar ilahi vilayət əhlidirlər;
2. Allah bə`zilərini bu şəxslərin arasında qərar verir.

Vilayət və vilayət əhli

İndi isə baxaq, görək Allahın vilayəti nədir? Vilayət əhlinin arasında olanların hansı xüsusiyyətləri olur? hansı insanlar geniş məhəbbətə ümidvardırlar? Vilayət və ilahi məhəbbət arasında hansı əlaqələr mövcuddur? Bütün bu suallarla bağlı geniş mövzularda söz açılmalıdır. İndi isə bu haqda geniş söz açmağa imkan yoxdur.

Təfsirçilər vilayət kəlməsinin təfsiri ilə bağlı geniş söz açmışlar. Bu kəlməyə daha yaxın məfhum rabitə və əlaqə məfhumudur. Yə`ni, bə`zən iki mövcud yanaşı olur, bir-birlərinə tə`sir edirlər. Bu növ əlaqə, tə`sir və qarşılıqlı tə`sir ərəb dilində “vilayət” deyilir. Bə`zən bu məfhumu qarşılıqlı nəzərdə tuturlar. Tərəflərin biri tə`sir edir, o biri isə tə`sirlənir. Necə ki, Allah insanın vəlisidir. Lakin heç kəs Allaha tə`sir edə bilməz. Qur`ani-kərimdə bə`ziləri Allahın vəlisi kimi tanıtdırılır: **“Bilin ki, Allah övliyaları üçün heç bir qorxu və kədər yoxdur.”**¹ Biz vilayətə şəhadət verərkən belə deyirik: “Şəhadət verirəm ki, Əli

¹ “Bəğəpə”, 38.

Allahın vəlisidir.” Demək, həm Allah Əlinin vəlisi, həm də Əli Allahın vəlisidir. Burada rabitə qarşılıqlıdır. Lakin yalnız Allah-təala tə'sir edir.

Əlbəttə, bə'zən rabitə bir tərəfli olur. Məsələn, ata uşağın vəlisi olur. Lakin uşaq atanın vəlisi olmur. Yə'ni ata uşağa tə'sir edir, uşaq isə ataya tə'sir etmir. Yaxud İslam rəhbəri ilahi göstərişləri çatdırmaqda müsəlmanların vəlisidir. Lakin bu işdə müsəlmanlar onun vəlisi deyil. (Yə'ni, İslam rəhbəri müsəlmanlara nəzarət edir, müsəlmanlar isə ona nəzarət etmir.) Lakin müsəlmanlar bir-birlərinin vəlisidirlər. Onlar bir-birlərinin işlərinə nəzarət edirlər. Yaxşılığa də'vət edir, pisliklərdən çəkindirirlər və bir-birlərinə tə'sir edirlər. Onlar bir bədənün üzvləri olduqlarını anlayırlar və bir-birlərinin məsləhətlərini, tövsiyələrini qəbul edirlər. Necə ki, göz ələ və ayağa yol göstərir. Yol getdikdə ayaq gözə təşəkkür etməlidir. Yol getməyin gözə heç bir dəxli olmadığını düşünməməliyik.

Demək, mö'minlərin bir-birləri ilə əlaqələri vardır. Qur'an buyurur: **“Bə'zi mö'min kişilər və mö'minə qadınlar bir-birinə vəlidirlər.”**¹

Mələklər də insanın övliyasıdır. Onlarla insan arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Qur'anda mələklərin dilindən buyurulur: **“Biz dünyada da, axirətdə də sizin vəlinizik.”**² Cinlər və şeytanlar bə'zi insanların vəlisi ola bilər. Allah-təala buyurur: **“Şeytanın hakimiyyəti yalnız onu özlərinə vəli seçənlərin üzərindədir!”**³ Tağutlar,

¹ “Төвбә”, 71.

² “Фуссиләт”, 31.

³ “Нәһл”, 100.

zalım hakimiyyətlər kafirlərin övliyalarıdır: **“Kafirlərin vəlisi tağutlardır.”**¹

Allahın vilayəti

Demək, vilayət qarşı tərəflə istər yaxşı, istər pis yaxın və tə`sirli əlaqədən ibarətdir. Allah bütün mövcudların vəlisidir. Allah bütün mövcudlara onun özündən daha yaxındır. Allah mövcudların üzərində istədiyini edə bilər. Allahın ümumi vilayəti (məsələn, Allahın ümumi rübubiyyəti) bütün insanların üzərində eynidir. Lakin şüurlu və ixtiyarlı mövcudlara aid olan vilayətə daxil olmaq üçün layiqli olmaq lazımdır. Əgər insan ilahi vilayətə daxil olub, Allahın vəlisi olmaq istəyərsə, yə`ni Allahın onun işlərinə nəzarət edib, onu özbaşına buraxmamasını arzulayarsa, imanlı olmalı və göstərişlərə əməl etməlidir. Çünki Allah iman gətirənlərin vəlisidir. Allah imansız insanların vəlisi deyil. Yə`ni bu qəbil insanların işlərinə nə nəzarət edir, nə də onlara tədbir görür. Lakin Allah bə`zi insanların işlərini öz öhdəsinə götürür. Belə bir insan xeyirin nədə olduğunu anlayır və heç nədən nigaran qalmır.” Onların heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəmgin olmazlar.”² Çünki Allahın onları sevdiyini bilirlər. Allah onlara yalnız xeyir əta edir. Beləliklə, nigarançılığa heç bir səbəb yoxdur.

İmam Sadiq (ə) buyurur: “Mö`minin işlərinə təəccüb edirəm. Əgər Allah yer üzünün səltənətini ona əta edərsə, demək xeyiri bundadır. Əgər bədənini tikə-tikə doğrayarlarsa, yenə də xeyiri bundadır.”³

¹ “Бәгәрә”, 257.

² “Бәгәрә”, 62.

³ “Үсули-кафи”.

Əlbəttə, bu vilayətin sonsuz mərtəbələri var. Birinci mərtəbə odur ki, hər nə versələr qane olur, halal ruzi, yaxşı zövcə, çətinliklərin aradan qalxması, həcatlərin gerçəkləşməsi ilə kifayətlənir. Ən üstün mərtəbə budur ki, bütün işlərini öhdəsinə götürmüş Allahın necə də sevimli olduğunu anlayır, ona aşıq olur və əldə etdiyi ilahi məhəbbətlə kifayətlənir.

Minacatın bu hissəsində ərz edirik: İlahi, məni vilayət əhlinin arasında qərar ver. (Lakin, hansı mərtəbədə? Mə'lum olur ki, vilayət əhlinin məqamları müxtəlifdir. Beləliklə, Allahdan yenə də istəyirik) Məhəbbətinin artacağına ümid edən şəxslərin arasında!

Yuxarıda qeyd etdiklərimizdən bir neçə nəticə çıxarıyıq:

1. İman üçün Allah-təala ilə xüsusi əlaqə yaratmaq lazımdır;

2. Allah hamının yaradanı və hamının Rəbbidir. Lakin Onun lütf və mərhəməti hamıya eyni qədər şamil olmur. Allah həm dünyapərəstlərə, həm də allahpərəstlərə kömək edir. Lakin Allahın köməkləri fərqlidir. Bə'zi insanlara bilmədikləri halda xeyir əta edir. Müəyyən hallarda insanlar əta olunan xeyirlərdən gileylənirlər. Məsələn, fəqirlik, zəlzələ, sel və sair. Qur`anda buyurulur: **“Bə`zən xoşlamadığınız bir şey sizin üçün xeyirli ola bilər.”**¹

3. Biz öz istəyimizlə istədiyimiz məqama çata bilmərik. Bu məqamı Allah əta etməli, onu qorumalı və artırmalıdır. Demək, Allahdan istəməliyik ki, “əta et”, “qoru” və “artır.”

İnsanın Allahın ona mə`rifət nuru əta etməsi üçün ləyaqəti olmalıdır. Dərs oxumaq, düşünmək, kitab yazmaq, məktəb açmaq, mürsid olmaq ləyaqət deyil. Bəli, insan mə`rifətdən danışa bilər. Lakin qəlbin nurani olması

¹ “Bəxəpə”, 216.

tamam başqadır. **“Allah bir kəsə nur verməsə, onun nuru olmaz.”**¹ Demək, istədiyimiz kimi, istədiyimiz vaxt nurani ola bilmərik. Yalnız Allah bizim mərifət, vilayət, eşq və məhəbbətimizi artırmalıdır. Bə`zən, insanın üzünə bütün qapılar bağlanır. Bə`zən isə çox asanlıqla Allaha yaxınlaşdığını, sanki Allahı görüb, onunla danışdığını hiss edir.

Beləliklə, Allahdan qətiyyətlə istəməli, eyni zamanda layiq olmalıyıq. “Allahın fəzlindən istəyin! Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi biləndir.”² Əgər istəməsək, yaxınlaşmasaq və bağlanmasaq heç nə əldə etməyəcəyik. Əlbəttə, dua etmək də ilahi tövfiqdır. Bir neçə nöqtəyə diqqət etməliyik:

1. Mə`nəvi kamilliklər maddiyyatdan daha dəyərlidir və daha çox zəhmət tələb edir. Məsələn, lə`l sahibi olmaq istəyən şəxs zəhmət çəkməli, tər tökməli, mə`dənlərdə axtarış aparmalıdır. Əgər maddi əşyalar bu qədər zəhmətlə əldə olunursa, demək, mə`nəvi dəyərlər üçün daha çox zəhmət tələb olunacaq. Beləliklə, mə`nəvi dəyərləri əldə etməyin yolunu tapmaq lazımdır.

2. Allah öz övliyalarını sevir. Buna görə də bizdən qürrələnməyib, kamilliyə çatmaq üçün övliyalara bağlanmağımızı, onları vasitə seçməyimizi istəyir.

3. Məhəbbət və mərifətin bir mərtəbəsi ilə kifayətlənməməliyik. Hər mərtəbəni o biri mərtəbə üçün keçid vasitəsi etməliyik. “Allah aşkarcasına bildirmişdi: “Əgər şükür etsəniz, ne`mətlərinizi artıracağam.” Beləliklə, hər mərtəbədə ilahi nur hasil olarkən vəzifəmizə əməl etməliyik ki, Allah tə`kidlə və`d verdiyi kimi lütf və feyzini artırsın. Bu ayədə dörd tə`kid mövcuddur. Allaha şükür edənlərin maddi və mə`nəvi ne`mətlərini

¹ “Нур”, 40.

² “Ниса”, 32.

artıracığına and içmişdir. Allah-təala bə`zən Bəl`əm Baura kimi şəxslərin əhvalatlarını bizə xatırladır; ən üstün məqamlara çata bilən insan ən alçaq dərəcəyə endi. “Fəməsəluhu kəməsəlil-kəlb...”

Bəndələr

Bildiyiniz kimi, bəndəlik edən insanlar üç qismə bölünür:

1. Qullar; bu qisim bəndələr cəza qorxusundan ibadət edirlər. Yə`ni, Allaha itaətin vacib olduğunu düşünürlər, lakin məqsədləri cəhənnəm əzabından qorunmaqdır. Məsələn, əgər bu insanlar heç bir cəza olmayacağına əmin olsaydılar ibadət etməzdilər. Bu qisim insanların ibadətinə qulların ibadəti deyilir.

2. Tacirlərin ibadəti; bu qisim insanların məqsədi yalnız mükafat əldə etməkdir. Sanki Allahla müamilə edir, ibadətlərin müqabilində behiştə alırlar. Bu qisim insanların ibadəti “tacirlərin ibadəti” adlanır.

Əlbəttə, bu iki qismin heç biri pis deyil. Cahil insanlarla müqayisədə bu qisim insanlar tə`rif olunasıdır. Qur`an da uyğun yol və məqsədlərdən istifadə edir. **“Ağacları altından çaylar axan behiştler.”**¹; **“Sizə elə bir ticarət göstərimmi ki, o sizi şiddətli əzabdan xilas etsin?”**²; **“Allah, şübhəsiz ki, Allah yolunda vuruşub öldürən və öldürülən mö`minlərin canlarını və mallarını satın almışdır.”**³; **“Həqiqətən, cəhənnəm pusqudadır.”**⁴; **“Sizi cəhənnəmə nə saldı? Belə cavab verəcəklər: Biz namaz**

¹ “Bəqərə”, 25.

² “Cəffə”, 10.

³ “Təvbat”, 111.

⁴ “Həbət”, 21.

qılanlardan deyildik.”¹; “Pərvərdigara! Cəhənnəm əzabını bizdən sovuşdur. Şübhəsiz ki, onun əzabı daimidir.”² İnsanları ibadətə sövq etmək üçün onları müjdələyən və ya qorxudan bu kimi ayələr çoxdur.

3. Azadların ibadəti; bu qisim bəndələr yalnız və yalnız Allaha təşəkkür etmək və Onu sevdikləri üçün ibadət edirlər. Fərz etsək ki, behişt və cəhənnəm yoxdur, onlar yenə də ibadət edəcəklər. Bu qisim insanların ibadətinə azadların ibadəti deyilir. Əgər insan həqiqəti anlayarsa, ne'mət verənin qarşısında təvazökarlıq edər və mükafat ummaz. Əgər təşəkkür və qiymət vermək hissi güclü olarsa, Allahın ona həyat, vücud, hidayət və sair ne'mətlərdə haqqı olduğunu anlayar. Bu isə insanın Allah qarşısında ibadət etməsinə kifayətdir.

Məhəbbət və ya təşəkkür bildirməklə qılınan iki rəkət namaz mükafat ümidi və ya əzab qorxusu səbəbindən qılınan min rəkət namazdan üstündür. Sevdii qarşısında təvazökarlıq edən şəxsin mükafat umması məhəbbət şərtlərindəndir. Əlbəttə məhəbbətin sonsuz mərtəbələri var. Allahdan onun hər gün artmasını istəyək.

“İlahi və əlhimni vələhət bi zikrikə ilə zikrikə və himməti fi rəvhi nəcahi əsmaikə və məhəlli qudsikə”

“İlahi, mənə öz zikrinlə daha üstün zikr üçün şövq, rəğbət və sevgi əta et. Mənim təlaşımı Sənin adlarına və müqəddəs məhəllinə çatmaqla əldə olunan aramlıqda qərar ver.”

Minacatın əvvəlki hissəsində sanki belə bir sual yaranır: İlahi, indi anladım ki, ne'mət verən qarşısında təşəkkür etməliyəm, Sənin vilayət və məhəbbət əhlinin arasında

¹ “Муддәсир”, 42, 43.

² “Фурған”, 65.

olmalıyam. Məhəbbətimin daim artması üçün nə etməliyəm?

Bu hissədə qarşıya çıxan sualın cavabı verilir: Allahı daha çox yad etməyə çalışın. Psixologiya və təcrübə elminə əsasən insan nə haqqında çox düşünsə onun məhəbbəti qəlbində artar. Demək, məhəbbətin artması üçün Allahı yad etmək lazımdır.

Zikr haqqında bir nöqtə

Güman etməyin ki, zikr dedikdə 1000 dənəli təsbeh götürüb təkrar-təkrar zikr demək nəzərdə tutulur. Allahı zikr, yad etmək dedikdə Onu qəlbən düşünmək nəzərdə tutulur. Qeyd etməliyik ki, Allahı yad etmək də məhəbbət kimi müxtəlif dərəcələrə malikdir və yalnız qəlbə Allahı düşünmək kifayət etmir.

İnsanın yaranışı, onun ruzisi, çətinliklərin həlli, ne'mətlərdən dəfələrlə çox olan bəlalарın uzaqlaşması və sair məsələlərə diqqət etmək və düşünmək, sonrakı zikr üçün zəmin yaradır. Əlbəttə, Allahı yad etmək üçün də ilahi tövfiq olmalıdır. Beləliklə, minacatın bu hissəsində ərz edirik: İlahi, biz istəyirik ki, Səni yad edək. Lakin bu iş üçün özün tövfiq əta et. Biz zikrin, Allahı yad etməyin ən üstün mərtəbəsinə çatmaq istəyirik. Buna görə də Allahın qəlblə zikrimizi getdikcə yüksək mərtəbələrə ucaltmasını və hər bir zikr mərtəbəsini o biri mərtəbəyə keçid vasitəsi etməsini istəyirik. Fərz edin ki, qaranlıq bir otağa daxil olub, işıqları yandırmaq istəyirsiniz. Lakin işıq düyməsinin harada yerləşdiyini bilmirsiniz. Əvvəlcə fənər yandırıb düymələrin yerini tapır, sonra isə otağın tamamilə işıqlanması üçün onları bir-birlərinin ardınca yandırırırsınız. Zikr də öncə o biri mərhələyə keçid vasitəsi olan zəif mərtəbələrədən başlanır.

Quyu qazan şəxs, nəmli torpağa çatarkən həmin yərə diqqətlə baxır və suya çatmaq üçün sür'ətlə qazmağa başlayır. İnsan qəlbində də həmin proses baş verir; əgər qəlbə həqiqət tapılıb, daha sür'ətlə üzə çıxarılsa, daha çox həqiqət əldə olunacaq. İlahi mərifət, məhəbbət və zikir də belədir. Əgər insan öncə tapdığı kiçik yolda qətiyyətlə dayanarsa onun mərifəti və qəlblə zikri artacaq.

Əlbəttə, bu işlər Allahın lütfü ilə gerçəkləşir. Allahdan istəməliyik ki, öz məhəbbət və zikrini qəlbimizdə artırsın; Onu daha çox yad etmək üçün bizə şövq versin.

Maraqlıdır ki, bizə yolu göstəriblər. Əgər özbaşına getməli olsaydıq nə vaxt yola çatacağımız məlum deyildi.

Bəli, müştəq olmalıyıq. Bizim üçün asan olan zikrləri sonrakı zikrlər üçün müqəddimə etməliyik. İnsan Allahın qüdsi məhəlli və adları vasitəsi ilə əldə olunan rahatlıqda sonuclanan yolda təlaş etməlidir. Allahın müqəddəs məhəlli və adları vardır. İnsan həqiqətlərə yetişməklə müvəffəq ola bilər. Bu müqəddəs məkan pakizəlik məkanıdır; bu müqəddəs məkan bütün çirkinliklərdən uzaqdır. Beləliklə, kamillik mərtəbələrindən biri Allahın müqəddəs məkanı və adlarına çatmaqdır. Bu məkana çatdıqda təsəvvürümüzə sığmayan, heç nə ilə müqayisə edilməyən ləzzət, aramlıq və asayış əldə olunur. Demək, insan bu kamala çatmaq üçün çalışmalıdır.

Duanın bu hissəsində bağışlanmaq, dünyəvi ehtiyaclar, əzab qorxusu və maddi arzulara çatmamaqdan söz açılmaz. Minacatın bu hissəsində ən üstün ləzzətlərə, yəni müqəddəs ilahi məkan və adlara çatmaqdan danışılır. Lakin hər insanda bu qədər yüksək təlaş yoxdur. Əgər bu dualar olmasaydı, insan belə uca məqamların olmasını güman etməzdi.

Biz insanların tələşi zəifdir; adətən, yemək, geyim, istirahət üçün sakit məkan və bu qəbildən olan ne'mətlər əldə etməyə çalışırıq. Müqəddəs məkan və ilahi adlara çatmaq üçün tələş ilahi bəxşışdır.

İlahi adlar nə deməkdir?

Allahın bir çox adları var. Məsələn, Allah, Rəhman, Raziq, Xaliq və sair. Əhli-beyt (ə) rəvayətlərinə əsasən, Allahın adları əyandır. Bu o demək deyil ki, Allahın adları cisim kimi görünür. Əlbəttə, məfhumları dərk etmək üçün maddi nümunələrdən istifadə etməkdən başqa çarəmiz yoxdur. Məsələn, adın əyan olması dedikdə onun hansısa məkanda sakin olduğunu və ora çatmalı olduğumuzu güman edirik. Əslində adların əyan olması dedikdə onların həqiqi olduğu nəzərdə tutulur. İnsan hər bir mərhələdə maddiyyat üfüğünü keçərkən qəlbi ilə Allahın cəlvəsini müşahidə edir. O müxtəlif mərhələlərdə müşahidə etdiyi ilahi cəlvələri adlandırır. İnsan müşahidə etdiklərini vəsf etmək üçün onları isim, cəlvə və nur kimi sözlərlə ifadə etməyə məcburdur.

Demək, ilahi adlar yalnız zehnimizdə canlandırıdığımız zehni məfhumlar deyil. Çünki kafir də həmin məfhumları zehnində canlandırır və onun xarici vücudunu inkar edir. Lakin biz onun xarici vücudunu sübut edirik. Bu mərhələdə biz kəlmələr və məfhumlara ehtiyaclıyıq. Bu mərhələdə maddi işlərlə məşğul oluruq. Lakin onu taparkən məfhum olmadığını anlayırıq. Məsələn, biz sevinərkən onun məfhumunu yox, sevinc hiss edirik.

Bəli, hüzeni (Allahın öncədən verdiyi) elmlə onu dərk etməliyik. İlahi yolda addımlayanların tədricən qəlb gözlərinin qarşısından pərdələr götürülür. Müəyyən bir mərhələdə öz şə'nələrinə uyğun olaraq ilahi cəlvələrdən

birini görürlər. Öz sevinc, qəm, eşq və məhəbbətlərini gördükləri kimi! Müqəddəs məkan və adlara çatmaq məfhumları anlamaqdan fərqlidir.

“İlahi həbli kəmaləl-inqitai iləykə və ənir əbsarə qulubina biziyaı nəzəriha iləykə hətta təxriqə əbsarul-qulubi hucubən-nuri fətəsilə ilə mədinil-əzəməti və tə'sirə ərвахuna muəlləqətən biizzi qudsikə”

“İlahi mənə özünə doğru kamil azadlıq əta et. Qəlb gözlərimizi Sənə baxış nuru ilə işıqlandır ki, qəlb gözlərimiz nurani pərdələri yarıb, əzəmət mə'dəninə çatsın və ruhlarımız müqəddəs izzətinə bağlansın.”

Minacatın bu hissəsində belə deyirik: İlahi, mənə özünə doğru kamil azadlıq əta et və qəlb gözlərimizi sənə baxış nuru ilə işıqlandır ki, nurani pərdələri yarıb, əzəmət mə'dəninə çatsın.

Hələ yolun başlanğıcında olduğumuz üçün bu tə'birlər zəhnimizə tanış deyil. Günahlarımızın bağışlanıb, yoxsa bağışlanmadığını bilmirik; buna görə də uyğun məfhumlar bizim üçün əlçatmazdır.

Bu məfhumlara belə izah vermək olar:

İnsan bu dünyada ehtiyaclarının ödənməsi və arzularının gerçəkləşməsi üçün müxtəlif vasitələrə əl atır; ixtiyarsız olaraq, özündən xəbərsiz daxilən sövq olur ki, bu vasitələr və amillər onun ehtiyaclarını ödəyir. Məsələn, susadıqda su içir və bir neçə dəfədən sonra belə nəticə əldə edir ki, su susuzluğu yatırdır. Buna görə də susayarkən həmişə su dalınca gedir; əgər dini tərbiyəsi olmasa, Allahı yada salmır. Eyni zamanda acarkən çörək dalınca gedir və çörək yeyib doyacağından arxayındır. Su və yemək olmasa, qəmgin olur. Fikrə dalır. Susuzluq və aclıq nəticəsində xəstələnərsə, həkimə müraciət etməli olduğunu düşünür.

Nəhayət, həyatında yüzlərlə vasitələrə borclu olur. O bu vasitələrə bağlanır.

İnsan ömür boyu mənzil, döşənəcək, soyuducu, maşın və bu kimi vasitələrə ehtiyac duyur. Bunların hər biri yeni-yeni ehtiyacların yaranmasına və insanın bu vasitələrə bağlanmasına səbəb olur. Əgər insan min il ömür sürərsə, onun bağlılığı indikinə nisbətən min qat artacaqdır.

İnsan istəyir ki, onun zövcəsi, övladı, nəvəsi, nəticəsi, kürəkəni, gəlini və bu kimi başqa yaxınları olsun. Bu yaxınlıq hörümçək torları kimi onu hər tərəfdən əhatə edir. O bir çox hallarda Allahın varlığını unudur. (Bunlar Allahı inkar edən kafirlər deyil. Bunlar fe'li tövhidi qəbul etmiş şəxslərdir. Lakin imtahan zamanı maddi vasitələrə bağlanırlar. Bununla da onların düşüncə və əməllərində ziddiyyət yaranır.)

Allah öz bəndələrinin başqa şəkildə düşünmələrini istəyir. Allah-təala bə'zi nümunələr göstərmişdir. Nümunə göstərilən şəxslərin düşüncə və əməlləri Allahın bəyəndiyi kimi olmuşdur. Onlar bütün vasitələrin Allahın istəyi ilə tə'sirli, yaxud tə'sirsiz olmasına inanırlar. Bu mövzuda bir misal çəkək: Həzrət İbrahimdən “sənin Allahın kimdir”—deyə soruşulduqda belə cavab verir: “Mənim Allahım məni yedirən, içirən, xəstələndiyim zaman şəfa verən, məni öldürən və dirildən Allahdır.”

Həzrət İbrahimin bu sözlərə inamı vardı. Onu oda atarkən Cəbrail nazil olub dedi: “İstəyin varmı?” İbrahim buyurdu: “Sənə ehtiyacım yoxdur, Allah halımdan xəbərdardır.” İbrahim bilirdi ki, iş Cəbraillik deyil!

Allah Bədr döyüşündə mələklərin nazil olması ilə bağlı buyurur: “Mələkləri yalnız qəlblərinizin arxayın və rahat olması üçün göndərdik. Qələbə yalnız Allah

tərəfindəndir.”¹ Minacatın bu hissəsi insanda həmin təfəkkür halının yaranmasına səbəb olur. Uyğun hissə insana anladır ki, dərs oxumaq, kitab yazmaq və hətta söz açdığımız uyğun hal da öz-özünə əldə olunmur. Bütün bunlar Allahın lütfü ilə insana nəsib olur.

Beləliklə, ərz edirik: İlahi, mənə Sənə doğru kamil azadlıq bəxş et. Kamil azadlıq, yəni yaranmışlardan uzaqlaşib, xaliqə bağlanmaq; Allahı səbəbkar bilmək, bütün ehtiyacları Ondan istəmək və vasitələrin olub, yaxud olmamasını eyni hesab etmək.

Rəvayətdə bildirilir ki, mö`min Allahın yanında olana öz yanında olandan daha çox ümidvardır. Çünki bə`zən mö`min cibində olan pulun itəcəyini güman edir. Lakin Allah yanında olan şeylərin heç zaman itməyəcəyini anlayır. Bu mövzuda bir çox maraqlı rəvayətlər var. İndi isə maraqlı bir hekayəyə nəzər salaq.

Bəhluldan bir xatirə

Gövhərşad məscidində baş verən hadisələrin qəhrəmanı olan Bəhlul otuz il müddətində Əfqanıstanda həbsdə olub. O uzun həyat (yüz ildən çox) sürmüşdür. Bəhlul belə nəql edir: “Mən uşaq vaxtlarımda anamla kənddən Xorasan şəhərlərindən birinə getmək istəyirdim. Bir fayton tutdum və şəhərdən xaric olduq. Yolda anam namaz vaxtı olduğu üçün fayton sürücüsündən faytonu saxlamasını istədi. Sürücü dedi: “Siz mənimlə şərt kəsməmişdiniz ki, yolda dayanacağıq. Mən də tələsirəm və dayana bilmərəm.” Anam dedi: “Onda biz düşürük.” Sürücü dedi: Necə cür`ət edirsiniz bu çöllükdə dayanıb namaz qılasınız.” Anam dedi: “Allah böyükdür.” Sürücü bizi düşürdü, getdi. Anam heç

¹ “Али-Имран”, 126.

bir nigaranlıq keçirmədən səhranın ortasında namaza başladı. Rahatcasına namaz qılıb tə'qibatı yerinə yetirdi. Mən nigaran idim ki, səhranın ortasında tənha bir qadınla nə edəcəyəm? Qəflətən anam əllərini göyə qaldırıb, minacət etdi. Çox çəkmədi ki, sanki yerin ortasından bir fayton çıxdı və sür'ətlə bizə doğru hərəkət etdi. Fayton yanımızda dayandı, sürücü dedi: “Kimsiniz, hara gedirsiniz?” Anam özünü təqdim edib, məqsədimizi dedi. Sürücü dedi: “Minin.” Biz çox rahat mənzilə çatdıq.”

Bəli, bütün işlər Allahın əlindədir. İnsan ilk vaxt namaz qılmaq vəzifəsini yerinə yetirir və Allah da bu cür nəvaziş göstərir. Bu çox şirin bir haldır ki, Allah öz övliyalılarına mərhəmət göstərir. Buna görə də onlar heç zaman nigaran olmur və bütün işlərin yalnız Allahın əlində olduğunu anlayırlar. Bu həmin Allaha doğru azadlıq halıdır.

Lakin “qəlb gözüünün baxış nuru ilə işıqlanması” cümləsini anlamaq bir az çətindir. Hamı bilir ki, insanda “görmək” adlı ruhani bir hal var. Fəlsəfədə bu hala “hüzuri elm” (əvvəlcədən verilmiş elm) deyilir. Məsələn, insan qorxarkən öz qorxusunu görür. Bu görmək zahiri gözlərlə yox, qəlb gözü ilə gerçəkləşir. Eyni zamanda qəlb gözü ilə görüntü çox güclü olur. Çünki bu görüntüdə heç bir nöqsan olmur.

Zə'ləb Yəmani Həzrət Əlidən (ə) soruşdu: “Allahını görmüsənmi?” Həzrət buyurdu: “Görmədiyim Allaha heç zaman ibadət etmərəm.” Lakin Həzrət bu sözdən sonra dərhal əlavə etdi: “Gözlər Allahı əşyanı gördüyü kimi görə bilməz. Lakin qəlblər iman həqiqətləri ilə Allahı görür.”

Qur`anda buyurulur: **“Həqiqətən, zahiri gözlər kor deyil, lakin sinələrdəki qəlblər (qəlb gözü) kor olar.”**¹ Demək, insan qəlbi də görüb, yaxud görməyə bilər.

¹ “Һәқиқә”, 46.

Minacatın bu hissəsində oxuyuruq: “İlahi, qəlb gözümüzü Sənə baxmaqdan qaynaqlanan nurla işıqlandır. Yə`ni qəlbimizi elə et ki, Səni görsün və bu görməklə işıqlansın. Zahiri gözlər nəyisə görmək üçün öncədən görmə qabiliyyətinə malik olmalıdır. Əgər zahiri göz kor olarsa, “gözünün nurunu itirmişdir” deyilir. Lakin qəlb gözü Allaha baxmaqla işıqlanıb, pərdələri yarmalıdır. Çünki Allahla insan arasında belə bir görüş və ya baxışdan öncə müxtəlif pərdələr mövcud olur. Bu pərdələr nurani olsa da, lakin Allahla görüş üçün maneə sayılır. Beləliklə, Allahdan elə bir nur istəyirik ki, həmin nurani pərdələri də yarsın və nəticədə göz özü (nəinki nuru) əzəmət mə`dəninə çatsın.

Bir daha söz açdığımız mövzuya diqqət edək: Qəlb gözü əldə etdiyi nurla pərdələri yarıb, onları keçir və əzəmət mə`dəni olan Allahın zatına çatır. Nəticədə canımız, ruhumuz Onun əzəmət və izzət nuruna qovuşur, Ondan asılı olur.

Bu mövzu zehnimizə tanış olmadığı üçün izaha ehtiyac var: Qəlb gözü nurani pərdələrin arxasından hicabları yarıb əzəmət mə`dəninə çatarkən ruhumuz Allahın müqəddəs izzətinə bağlanır, ondan asılı olur. Allahla insan rabitəsini izah etmək üçün istifadə etdiyimiz maddi misal işıq şüalarının işıq mənbəsi ilə olan rabitəsidir. Bu şüalar işıq mənbəsindən qaynaqlanır və özünü həmin işıq mənbəsindən asılı bilir. Bütün mövcudların Allahla rabitəsi həmin ətrafa yayılmış işıq şüalarının işıq mənbəsi ilə rabitəsi kimidir. Işıq mənbəsindən milyardlarla işıq zərrələri ətrafa səpələnir. Ətrafa yayılmış şüaların işıq mənbəsi ilə olan əlaqəsi kəsilsə, dərhal şüalar məhv olacaq.

Biz insanlar adi halda yalnız öz nurumuzu görürük. Maddi əşyalar üzərində təcrübə apararkən kənarımızda olan nurları da görürük. Lakin özümüzün haradan peyda olduğumuzu düşünmürük. Çünki qəlb gözüümüz kordur. Əgər qəlb gözüümüz açılsasa, haradan gəldiyimizi anlayırıq.

Adi halda zahiri gözüümüzlə bizdən dəfələrlə aşağı səviyyədə olan su, torpaq, bitki və bu kimi mövcudları görürük. Bu mövcudların bizdən zəif olduqları halda bizi yaşatdıqlarını güman edirik. Bə`zən başqa insanlar işlərimizi görüb, çətinliklərimizi həll etdikdə belə deyirik: “Əgər filankəs olmasaydı, mən ölmüşdüm.” Lakin biz xəstəlikləri kəşf etməsi üçün ona şüur verən və qüdrəti bütün aləmi əhatə edən kəsi görmürük.

Beləliklə, minacatın bu hissəsində belə ərz edirik: İlahi, Səndən istəyirəm ki, Səni görməsi üçün qəlb gözlərimi açasan. O səni görməklə işıqlansın, mənimlə Sənin aranda maneə yaradan pərdələri yarsın, nur mənbəyini görsün və ruhunun həmin mənbədən asılı olduğunu, eyni zamanda Ona bağlandığını anlasın.

Bütün mövcudlar bir qayda olaraq Allaha bağlıdır. Lakin bu bağlılığı və onun necəliyini əqli dəlillərlə anlamaq olmaz. Yalnız Allah mə`rifət nuru verməklə insana bu halı göstərir. Nəticədə insan bütün nurani vasitələrin, o cümlədən Bədr savaşında nazil olan mələklərin yalnız vasitə olduğunu və bütün işlərin Allahın əlində olduğunu anlayır. Hətta dünyada baş verən sel və zəlzələ kimi hadisələr də!” De: Hər şey Allah tərəfindəndir.”¹ “Yer üzündə baş verən və sizin öz başınıza gələn elə bir müsibət yoxdur ki, Biz onu yaratmamışdan əvvəl o, bir kitabda yazılmamış olsun.”² Hər şey Allahın

¹ “Ниса”, 88.

² “Һәдид”, 22.

ixtiyarındadır. Əgər acı hadisələrin baş verməməsini istəyiriksə, Allaha üz tutmalıyıq.

Beləliklə, Allah öz övliyalarına (nəinki hamıya) göstərir ki, vücudları və ruhları Ondan asılıdır və Ona bağlıdır. Hər kəs belə bir hal əldə edə bilsə, daha başqa heç bir şeyin həvəsində olmaz.

“İlahi vəc`əlni mimmən nadəytəhu fə əcabəkə və la həztəhu fəsəiqə licələlikə fənacəytəhu sirrən və əmilə ləkə cəhrən”

“İlahi, məni o şəxslərdən et ki, Sən onu səslədin və o Səni qəbul etdi; Sən onu nəzərdən keçirdin və o Sənin cəlal dərgahında heyrtləndi, bihuş oldu; onunla gizlicə minacət etdin və o səninçün aşkar əməl etdi.”

“Şə`baniyyə” minacatının bu hissəsi əvvəlki hissə kimi indiyədək izah olunmuş yüksək maarifləndir.

Allaha baxış vasitəsi ilə qəlbin işıqlanmasını istədikdən sonra belə ərz edirik: İlahi, məni o kəslərdən et ki, onları səsləmisən və onlar Sənin çağırışına “ləbbeyk” demişlər... Əgər bu qədərli kifayətlənsəydi güman etmək olardı ki, uyğun çağırış “ey iman gətirənlər” çağırışındandır və bizim istəyimiz qəbul üçün tövfiq əldə etməkdir. Lakin sonrakı cümlələrdən məlum olur ki, uyğun hissədə daha yüksək mə`nadan söz açılmışdır. Duada belə ərz edirik: Sənin əzəmət və cəlalın qarşısında heyran və bihuş olmuşlar!

Minacatın bu hissəsində işlədilmiş “səiq” kəlməsi Qur`ani-kərimdə həzrət Musanın (ə) Tur dağındakı əhvalatı münasibəti ilə də istifadə olunmuşdur. Həzrət Musa (ə) Allahdan belə istədi: **“Ey Rəbbim! Özünü mənə göstər, Sənə baxım!”**¹ Allah ona belə cavab verdi: **“Sən**

¹ Ə`paφ”, 143.

məni əsla görə bilməzsən. Lakin bu dağa bax. Əgər o yerində dura bilsə, Sən də məni görə bilərsən.”¹

“Rəbbi dağa təcəlla etdikdə onu parça-parça etdi. Musa da özündən getdi.”²

Qur`ani-kərim ayrı bir yerdə sur üfürülməsi barədə buyurur: “Sur üfürülən zaman göydə və yerdə olan bütün mövcudlar bihuş olacaqlar.”

Həç şübhəsiz, Qur`anda həzrət Musa ilə bağlı işlədilmiş “səiq” sözü bihuşluq mə`nasını bildirir. Qur`anda buyurulur: “O zaman ki, huşa gəldi dedi: Sən paksan”³ Lakin göydəki və yerdəki mövcudlar sur üfürüldükdən sonra qiyamətədək huşa gəlməyəcəklər.

İndi isə ərz edirik: İlahi, mənə nəzər sal və lütf et ki, əzəmətin və cəlalın qarşısında özündən gedən şəxslər kimi olum. Sən onlarla gizlicə raz-niyaz və minacət edirsən.

“Minacət” pıçıltı ilə söhbət etmək mə`nasını bildirir. Belə bir hal ilahi övliyalar üçündür. Onlar özlərindən getdikdə Allahın pıçıltısını eşidirlər.

Bə`zən Allah peyğəmbərlərlə söhbət edir. Bunun nə olduğunu biz dərk etmirik və belə bir iddiamız da yoxdur. Çünki təcrübə edilməyən şeyin nə olduğunu dərk etmək mümkün deyil. Yalnız demək olar ki, Allah peyğəmbərlərlə sirli şəkildə söhbət edir.

***Aşiqin sözünü mə`şuq anlayar,
Eşqin öz dili var, özgəyə əsrar.***

Lakin Allah peyğəmbər olmayan bəndələrlə də söhbət edir. Bu Allahın ən böyük ne`mət və bəxşışıdır ki, qiyamət

¹ Ə`raf”, 143.

² Ə`raf”, 143.

³ “Али-Имран”, 77.

günü gerçəkləşəcək. Mö'minlər müxtəlif dərəcələrinə əsasən bu ne'mətdən faydalanırlar. Kafirlər isə onu eşitmək həsrəti ilə yanasıdır. Qur'ani-kərimdə buyurulur: "Allah qiyamət günündə onları dindirməz, onlara nəzər salmaz..."¹

Yə'ni Allah onlara razılıqla baxmaz və mehribancasına söhbət etməz. Hansı ki, hər şey Allah qarşısındadır! Həzrət Əli (ə) buyurur: "Allah-təala tarix boyu müxtəlif zamanlarda növbəli şəkildə (bəlkə də peyğəmbərlər mövcud olmayan fasilələrdə) bə'zi bəndələrlə söhbət etmiş, düşüncə və aql yolu ilə onların daxilinə pıçıldamışdır. Onlar düşüncələrinin, qəlblərinin dərinliyində sözlər eşitmiş, bu sözləri dərk etmişlər və özlərində agahlıq halı duymuşlar. Bu şəxslər qəflət halından xaric olmuşlar, onların qəlb gözləri və qulaqları ayıqlıq nuru ilə işıqlanmışdır. Buna görə də başqalarını qəflətdən oyatmağa çalışır və onlara ilahi günləri xatırladırlar."² Belə söhbətlər peyğəmbərə vəhydən fərqlidir. Bu söhbət aql və düşüncə yolu ilə baş verən daxili söhbətdir. (Əlbəttə, şeytan da bə'zən insanlarla, hətta Allahın xüsusi bəndələri ilə buna oxşar söhbət edir. Beləliklə, biz fikrimizə gələn hər bir şeyin ilahi pıçıltı olduğunu düşünməməliyik.)

Me'rac hədisində deyilir: "Ey Əhməd (bu həzrət Məhəmmədin səmavi adıdır) behiştə mirvaridən bir qəsr var. Bu qəsr mirvari üstündən mirvari və cəvahir üstündən cəvahirdir. Bu mirvarilər və cəvahirlərdə heç bir düyün və çat yoxdur, onlar saf, şəffaf və bütövdür. Bu qəsrdə mənim xüsusi bəndələrim olur. Mən hər gün yetmiş dəfə onlara baxıram və hər dəfə onlarla söhbət edirəm. Hər dəfə söhbət edib nəzər saldıqda onların əhatəsi yetmiş dəfə genişlənir

¹ "Али-Имран", 77.

² "Нəһчүл-бəләғə", x. 222.

və hər mərtəbə daha yetmiş dəfə vüs'ət alır. Mənim sair bəndələrim behiştə yemək və şərbətdən ləzzət alarkən bu xüsusi bəndələrim məni düşünməkdən və mənimlə söhbətdən ləzzət alırlar.”

Demək, behişt əhli və xüsusi bəndələr Allahın söhbətinə və nəzər salmasına e'tinasız yanaşırlar. Onlar yalnız huri, qəsrlər, ağaclar və çaylar fikrində deyil. Əksinə, onlar üçün ən böyük ləzzət bütün yemək və şərbətlərdən üstün olan ilahi kəlamı eşitməkdir. Baxmayaraq ki, behişt ne'mətləri çox üstün ne'mətlərdir və əgər behişt şərbətlərindən bir damla dünyaya düşərsə, onun qoxusu bütün dünyanı bürüyər.

Əziz Peyğəmbər (s) Allahdan bu insanların əlamətlərini soruşdu. Allah-təala buyurdu: “Onun gözünü öz cəlalıma doğru açaram. Qaranlıq gecələr və işıqlı gündüzləri onlarla minacət edərim, qaranlıq gecə ilə işıqlı gündüz arasında heç bir fərq yoxdur. Bu minacatı o qədər davam etdirərəm ki, daha heç kəslə söhbət etmək istəməzlər. Onlar bu minacatdan o qədər ləzzət alarlar ki, daha məclislərə və insanlarla oturub-durmağa meyl göstərməzlər. İnsanlarla danışib, onların suallarına cavab vermələrinə baxmayaraq qəlbləri ayrı bir yerdə olar.

***Cismim bu arada, könlüm səfərdə,
Ayaqlar torpaqda, göz ayrı yerdə.***

Bəli, vəzifələrini yerinə yetirmək üçün insanlarla söhbət edir, onları eşidər və onlarla oturub-durarlar. Lakin onlara meyilli olmaz və qəlblərini mə'suqa tapşırlar.

Demək, Allahın elə bəndələri var ki, onlarla gecə-gündüz minacət edir. Me'rac hədisində buyurulur ki, onun qəlb gözünü öz cəlalıma doğru açaram. Bu minacatda da

biz ərz edirik: Məni o şəxslərdən et ki, gözləri Sənin cəlalına doğru açılmış və Sənin əzəmətini, cəlalını görüb bihuş olmuşlar. Çünki insan gözlənilmədən uzun bir fasiləni qət etdikdə heyran olur və özündən gedir. Necə ki, əgər bir şəxsə gözləmədiyi və inanmadığı halda böyük bir mükafat verilərsə, heyran olub, özünü itirər. Mə'nəvi işlərdə də insan gözləmədiyi halda böyük bir dəyər əldə etdikdə aldığı ləzzətdən bihuş olur.

Me'rac hədisində buyurulur: “Cəlalıma doğru qəlb gözü açıldıqdan sonra qaranlıq gecələr və işıqlı gündüzlər onunla minacət edirəm.” Burada belə ərz edirik: Minacatdan hasil olmuş bihuşluqdan sonra başqa insanların anlamadığı şirin mətləbləri bihuş olmuş insana ərz edir.

Biz təlaşımızı artırmalı və ən azı belə həqiqətlərin mövcud olduğunu bilməliyik. Bilməliyik ki, Allah Öz bəndələri ilə bu səviyyədə əlaqə saxlayır. Aramızda qapalı həyat sürən belə bəndələr var! Rəvayətdə deyilir: “Heç zaman heç kəsə kiçik baxmayın. Yamaq vuran, hambal və süpürgəçi ilahi övliyalardan ola bilər.”

Sübhlər və gecələr dua edərkən, həccə gedərkən ibadətlə məşğul olarkən dünya ne'mətləri istəməklə kifayətlənməyə və duamızı ev, zövcə və dünya ilə məhdudlaşdırmayaq. Əksinə, əbədi ne'mətlər diləməli, ən əsası isə ilahi kəlam eşitmək və ilahi cəlvəyə tamaşa etmək istəməliyik. Əgər insan günahları tərk edib, vacibləri yerinə yetirərsə, qarınqululuq, boş-boş danışmaq və bu kimi əməllərdən çəkinərsə, maddi behişt ne'mətlərindən istifadə edəcək. Qur'ani-kərim buyurur: “Bəyənilb sevdikləri meyvələr və istədikləri hər cür quş əti ilə onların dövrəsində fırlanacaqlar.”¹ Bu şəxslər eyni zamanda

¹ “Вагиз”, 20, 21.

əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi mirvari qəslərdə tükənməz ləzzətlərdən faydalanan xüsusi insanlardan olacaqlar. Bir çox mübahlar, caiz yeməklər və mübah sözlər bə'zi dəyərlərdən məhrum olmağa, vəzifələri yerinə yetirməkdə süstlüyə, fiziki və mə'nəvi xəstəliklərə səbəb olur. Çox yemək nəticəsində bir çox xəstəliklər peyda olur. Qarınqulu insanlar öz düşüncə və fiziki enerjilərindən lazımı qədər istifadə edə bilmirlər. Bu şəxslər əmr və mə'ruf (yaxşı işlərə də'vət) və nəhy əz münkər (pisliklərdən çəkəndirmə) üçün hövsələsiz olur, moizə eşidə bilmir və başqalarını moizədən faydalandırmağı bacarmır. Bu şəxslər nə öyrənə, nə də öyrədə bilir.

Əgər insan behişt ne'mətlərindən faydalanıb, ilahi cəlvəyə tamaşa edib heyran olmaq istəyirsə, bütün bunların qiymətini ödəməlidir.

Rəvayətdə bildirilir ki, Allah-təala şə'nlərinə və şəxsiyyətlərinə uyğun olaraq öz bəndələrinə gündə yetmiş dəfə, bə'zi rəvayətlərə əsasən otuz ildə bir dəfə, bə'zi rəvayətlərə əsasən isə 30 min ildə bir dəfə cəlvələnir və bu zaman onlar heyran olur, özlərindən gedirlər. Bə'zən bu hal o qədər uzun çəkir ki, behişt zövcələri onların ilahi cəlvələrə tamaşa edib duyduqları böyük ləzzətdən sonra hər şeyi unutduqları üçün şikayətlənirlər.

“İlahi və əlhıqni binuri izzikəl-əbhəci fəəkunə ləkə arifən və ən sivakə munhərifən və minkə xaifən mutəraqqibən ya zəlcələri vəl-ikram”

“İlahi, məni çox sevinc doğuran izzət nuruna qovuşdur ki, Sənin haqqına arif olub, Səndən qeyrilərindən üz çevirim; Səndən qorxum və Səni nəzərdə saxlayım. Ey cəlal və kəramət sahibi!”

“Şə'baniyyə” minacatının sonuncu hissəsinə çatdıq. Əvvəldə dediyimiz kimi, adətən bə'zi duaların mövzusu

bir çox başqa dua və minacatlarda da təkrarlanır. Lakin bu minacatın şəffaf və aşkar mövzusunə çox az dua və minacatlarda rast gəlmək olar. Adətən, dua və minacatlarda günahlara diqqət, əfv istəmək və günahların yuyulmasına səbəb olan ilahi rəhmət mövzularına önəm verilir. Lakin bə'zi minacatlarda çoxlarının diqqətindən yayınmış mövzular mövcuddur. Bizim kimi adi insanlar axirətdə ilahi əzabdan qurtulmağa və ya behişt mükafatlarına çatmağa çalışırlar. Lakin bə'zi minacatlarda his olunur ki, ilahi övliyalar bütün bunlardan üstün işlər haqqında düşünmüşlər. Bunlardan biri də “Şə'baniyyə” minacatıdır. Bu minacatda “İlahi, mənə Sənə doğru kamil azadlıq əta et və qəlb gözlərimizi sənə baxış nuru ilə işıqlandır”, “İlahi, mənə o kəslərdən et ki, Sən onu səslədin və o Səni qəbul etdi” kimi maraqlı cümlələr işlədilmişdir. Bu cümlələr “Şə'baniyyə” minacatını sair minacatlardan fərqləndirir və ona xüsusi dəyər verir.

Minacatın sonuncu hissəsində ilahi dərgaha ərz edirik: İlahi, mənə öz nuruna qovuşdur.

Günahə qərq olmuş insanın ilahi nura qovuşmaq istəməsi bir növ təsəvvür olunmazdır. Lakin keçmişdə və indi bir çox insanların belə arzusu olmuş və onlar arzularına çatmışlar. Əgər belə olmasaydı, bu duaları oxumaq faydasız olardı.

Qur'anda buyrulur: “İnsan zəif bir mövcud yaradılmışdır.”¹ Belə bir zəif mövcud elə bir məqama çata bilər ki, ilahi nura qovuşsun.

İlahi nur sevinc doğuran ən gözəl nurdur. Bu nurda xüsusi tərəvət və sevinc mövcuddur. İzzət nuruna qovuşan şəxs yalnız məcazi təbirlərlə danışa bilər. Çünki uyğun kəlmələr, o cümlədən Allaha aid edilmiş nur kəlməsi

¹ “Ниса”, 28.

mə'cazi mə'nada işlədilmişdir. ("Allah göylərin və yerin nurudur"¹) Çünki Allahın insana göylərlə və yerlə öz əlaqəsini bildirməsi üçün maddi aləmdə ən gözəl kəlmə "Nur" kəlməsidir. Beləliklə, Allah özünü "Nur" kimi tanıtdırır. Allah nurdur. Lakin Allahın zatından olmayan və daha aşağı məqamlarda qərar tutan başqa nurlar da mövcuddur. Qur'ani-kərim buyurur: **"Onun nuru çırağı olan çıraqdan kimidir."**²

Mə'lum oldu ki, Allah-təalanın özünün nur olmasından əlavə onun başqa nuru da mövcuddur. Bu nur Onun məxluqlarının nuru hesab olunur. Beləliklə, Qur'anda, dualarda, elmi, əqli və ürfani mövzularda istifadə olunmuş tə'birlər məcazi mə'na daşıyır və biz bu tə'birlərin həqiqətini anlaya bilmərik.

Sevinc və tərəvət doğuran izzət nuru

"Sevinc və tərəvət doğuran izzət nuru" ifadəsi ilə bağlı iki qeyd edək:

1. Allahın həтта üstün və şərəfətli məxluqlarla rabitəsi izzətlə kiçikliyin rabitəsidir. Çünki Allah hər şeyə malikdir, məxluqun isə özünün heç nəyi yoxdur.

2. Xalis izzət olan Allah heç nəyin tə'sirinə düşmür. Çünki izzət sözünün mə'nası nüfuz olunmazdır.

"Ərəfə" duasında bildirilir ki, Allahın razılığı öz tərəfindən yaranmış hansısa bir səbəbin nəticəsi deyil. O ki qaldı biz Allahın razılığına səbəb yaratmaq istəyək!

Demək, Allahla məxluqun rabitəsi izzətli ilə kiçiyin rabitəsidir. "Ərəfə" duasında oxuyuruq: "Necə böyüklük

¹ "Hyp", 35.

² "Hyp", 35.

hiss edim ki, Sən məni zillətdə sabit etdin. Çünki məxluq olmaq kiçiklik və fəqirliyin özüdür.”

Əgər məxluq ilahi nura qovuşmaq istəsə kiçiklikdən izzətə çatmalıdır. Allahdan istəməliyik ki, bizi kiçiklikdən, zülmətdən xaric edib izzət nuruna qovuşdursun. Çünki insanın özünün heç nəyi yoxdur. Eyni zamanda ayrı bir izzətli yoxdur ki, onun nuruna qovuşmaq istəsin.

Duada işlədilmiş “əbhəc” kəlməsi sevinc və tərəvətlə yanaşı gözəllik mənasını bildirir. Qur’ani-kərimdə gözəl bitkilər barəsində buyrulur: **“Baxanlara ləzzət verən hər növ yaşıl, gözəl və tərəvətli bitkilərdən.”**¹

“Əbhəc nur” yə’ni, son dərəcə gözəl olan və ən xoşagələn nur. Elə bir nur ki, ondan üstün gözəllik və kamillik təsəvvür olunmaz.

Minacat edən şəxsin istəyi əslində zülmət və zillətdən xilas olub Allaha aid olan izzətə çatmaqdır. Kədər və qəmdən qurtulub ilahi nura məxsus sevinc, şadlıq, tərəvət və gözəlliyə çatmaq; hər növ çirkinlik, nöqsan və eybdən qurtulub kamillik və gözəlliyə çatmaq! Belə bir məqama ucalan insan haqq arifi olur. Yə’ni, insan uyğun nura doğru çəkilməyənədək həqiqi mərifəti tapmır. Həqiqi arif o kəsdir ki, Allah onu cəzb etmiş, öz nuruna qovuşdurmuşdur. Belə bir şəxs bütün çirkin və pis işlərdən uzaqlaşmış və nura layiq olmayan hər şeyi kənara qoymuşdur. Bir tərəfdə ilahi nur yaxın mələklərə, peyğəmbərlərə, övliyalara və saleh bəndələrə şölələnilir, o biri tərəfdə isə zülmət, qaranlıq və şeytanlar qərarlaşmışdır. Başqa sözlə, varlıq səhnəsi iki hissəyə bölünür: birinci səhnədə hər tərəf nur, gözəllik, tərəvət və şadlıqdır; o biri səhnədə isə fəqirlik, çətinlik, qaranlıq, pislilik və çirkab! “Allah mö’minlərin hamisidir, onları zülmətlərdən çıxarıb

¹ “Мин кулли зэвчин бэһич”.

nura tərəf yönəldər. Kafirlərin hamisi isə şeytanlardır. Onları nurdan ayırıb zülmətlərə salarlar.”¹

İlahi nura qovuşmaq ən gözəl səhnə, lə'nətlənmiş İblisin məqamına bağlanmaq isə ən alçaq səhnədir. İnsan başlanğıcda bu iki səhnənin arasında olur. Elə buna görə də Allahdan istəyir ki, onu xalis ləzzət, təravət və sevinc doğuran ilahi nura qovuşdursun. Bununla da onda günaha və şeytani işlərə heç bir meyl qalmır. Çünki nura qərq olmuş şəxsin zülmətə heç bir marağı olmur. Belə bir şəxs nur, təravət, sevinc və izzətə zidd olan hər bir şeydən uzaqlaşır.

İncə və ürfani bir nöqtə

Burada çox incə bir nöqtə var. Hətta ariflər də öz ürfan mövzularında bu nöqtəyə diqqət yetirməmişlər. İnsan vüsala çatdıqdan sonra anlamalıdır ki, sahib olduğu, dərk etdiyi və tapdığı hər bir şey onun özünə aid deyil. Belə düşünən insan uyğun nuraniyyətinin davam etməyəcəyindən qorxur. Vüsala çatmış arif yenə də qorxudan uzaqlaşmır. O daim nigarandır ki, əldə etdikləri geri alına bilər. Çünki onun sahib olduğu hər bir şey zati yox, müvəqqətidir. Nuraniyyətinin əbədiyyətini düşünən insan süqut edəcəkdir. Beləliklə, insan daim ehtiyatlı olmalıdır ki, qazandığı kamillikləri əldən verməsin. İnsan əldə etdiklərinə görə qürrələnməməlidir. “Mən yəqin mərhələsinə çatmışam, işim tamamlanıb və tapşırıq sona çatıb”—deyə düşünməməlidir.” Rəbbinə ibadət et ki, sənə yəqin hasil olsun.”²

¹ “Бәгәрә”, 257.

² “Һич”, 99.

Əldə etdikləri ilə qürrələnib, hər şeyin sona çatdığını düşünən insan həmin yüksəklikdən cəhənnəmədək süqut edəcəkdir. Qur`ani-kərimdə buyurulur: “Onlara ayələrimizi verdiyimiz şəxsin xəbərini söylə. O, ayələrimizdən döndü. Şeytan onu özünə tabe etdi və o, azanlardan oldu. Əgər biz istəsəydik onu həmin ayələr vasitəsi ilə ucaldardıq. Lakin o yerə meyl edib nəfsinin istəklərinə uydu. O elə bir köpəyə bənzəyir ki...”¹

Ayədə bildirilir ki, ilahi ayələr verilmiş insan bu ayələrin qədrini bilmədikdə yüksəklikdən elə bir yerə süqut edir ki, iti yada salır.

Beləliklə, arif daim nigarandır ki, əgər onu özbaşına buraxsalar və bir an ilahi tövfiq götürülsə, süqut edəcəkdir. Demək, süqut etməmək üçün daim qorunmaq lazımdır.

Rəvayətdə bildirilir ki, dostlarımız qiyamətdə bizim ətəyimizdən, biz isə girami Peyğəmbərin (s) ətəyindən yapışacağıq. Məbada, bir an qəflət olsun! Qəflət və süqut budur!

¹ Ə`paφ”, 175, 176.

“Şə`baniyyə minacatının şərhinin sonu

“Muridin” minacatının şərh

“Subhanəkə ma əzyəqət-turuqə əla mən ləm təkun dəliləhu və ma əvzəhəl-həqqə ində mən hədəytəhu səbiləhu”

“Pak və münəzzəhsən, ey O Allah ki, yol göstərmədiyin şəxsə Sənin yolların necə də dardır! Sənin haqq yolunu göstərdiyin şəxs üçün haqq necə də aşkardır!”

Mühüm bir nöqtə

Biz “Şə`baniyyə” və “Xəmsə-əşr” minacatlarını araşdırarkən barəsində çox az söz açılmış məfhumlarla rastlaşırıq. Bə`ziləri Əhli-beyt (ə) məktəbində belə məfhum və maariflərin olmadığını düşünüb başqa məzhəblərin sorasına gedirlər. Onlar bu yolla uyğun maarifə yiyələnmək istəyirlər. Biz uyğun məfhumları anlamağa səlahiyyətimiz olmadığı üçün onları araşdırmasaq, bir növ Əhli-beytə (ə) və onların kəlamlarına zülm etmiş oluruq.

Tarix boyu Əhli-beyt (ə) əsərlərini öhdəsinə götürmüş şəxslər bu əsərlərdən bir o qədər də faydalanmamışdılar. Məsələn, Əhli-beytdən (ə) rəvayətlər nəql etmiş şəxslər bu rəvayətlər barəsində Şeyx Ənsari qədər dərin düşüncəyə dalıb, təfəkkür etməmişlər. Lakin eyni zamanda əgər bu şəxslər rəvayətləri nəql etməsəydilər, Şeyx Ənsari də heç zaman faydalı düşüncə və təfəkkürə müvəffəq olmayacaqdı. Rəvayətdə deyilir: “Bir çox şəxslər fiqhi fiqhə onlardan daha üstün olmuş şəxslərə çatdırmışlar.”²

Beləliklə, bu məfhumlar və maarifi nəql edib onlar barəsində söz açmaq bir çox hallarda istə`dadlı, səlahiyyətli və geniş qəlbli insanların istifadəsi üçün faydalı olur. Biz isə uyğun məfhumlar və maarif barəsində söz açıb, onları anlamağa səlahiyyətimiz çatmadığı üçün rəvayətlərin lazımı şəxslərə çatmasına mane olmamalıyıq. Demək, bu rəvayətləri nəql etməklə fəxr etməliyik. Olsun ki, onlardan istifadə edə biləcək şəxslərin bərəkətindən biz də faydalandıq.

Araşdırma üçün “Muridin” minacatını seçməkdə məqsəd!

Fikrimcə təhlil etmək üçün imamlardan nəql olunmuş minacatlar arasında “Şə`baniyyə” minacatının maarifinə daha yaxın olan minacat seçilməlidir. Beləliklə, “Muridin” minacatının daha məqsədəuyğun olduğunu gördüm. Heç şübhəsiz ki, bizim vəzifələrimizdən biri Allahın istədiyi tərzdə mə`rifətə yiyələnilib, Allaha qovuşmaq yolunu tapmaqdır. Bu minacat Allahın istədiyi kimidir. Onun başlanğıc cümləsi “Şə`baniyyə” minacatında bir başqa formada bəyan olunmuşdur. Elə buna görə də “Şə`baniyyə” minacatının şərhindən sonra zikr olundu. Bu minacatda Allaha çatmaq üçün ən yaxın yolun ardıncayıq. Allah hər kəsi hidayət edərsə, o yolu tapar, məqsədə çatar və bütün şübhələrdən uzaqlaşar. Lakin əgər Allahın hidayəti olmasa, insan hər nə qədər çalışsa da düzgün yolu tapa bilməz və azğınlığa düşər olar.

Beləliklə, bu minacatın başlanğıcında ərz edirik: “Allahın yol göstərmədiyi şəxsin yolu necə də dar, qapalı, dərə-təpəlidir. Eyni zamanda Allahın hidayət etdiyi şəxsin yolu necə də aşkardır.” Belə bir insan haqqı batildən ayırarkən heç zaman şübhələrə düşər olmur. Hidayət olmuş belə bir insan üçün həqiqət günəş kimi işıqlıdır. Onun üçün bu yolda heç bir dolambac və dərə-təpə yoxdur. Əgər bu yolda bə`zi dolambaclar olsa da, onun məqsədə çatmasına zərər yetirə bilməz. Çünki çox dəyərli

² “Мустəдрəкүл-вəсаил”, ч. 17, с. 285, həзрəт Рəсул (с).

yolda insan bə'zi çətinliklərlə qarşılaşır. Bu çətinliklər azmaq və gic olmaqdan çox fərqlənir. Çünki azmış şəxs hara ilə gedəcəyini bilmir və bir çox hallarda batıl yolda olarkən haqq yolda olduğunu güman edir. Bu barədə Qur'ani-kərimdə buyrulur: “De ki: Sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmi? O kəslər ki, dünya həyatında əməllər edir, lakin azgınlığa gedir. Halbuki yaxşı işlər gördüklərini zənn edirlər.”³

Bu insanlar cahilliyə düşər olmuşlar. Bu şəxslər düzgün yolu tapmağa acizdirlər. Bə'zən bir şeyin, bə'zən isə başqa bir şeyin ardınca gedirlər. Bə'zən bir çağırışa, bə'zən isə başqa bir çağırışa tabe olurlar. Çünki onlarda ilahi nur yoxdur. Qur'ani-kərimdə buyrulur: “Allahın bir nur vermədiyi şəxsin nuru yoxdur.”⁴ Əlbəttə, Allah heç kəsə zülm etmir. İnsanın cahilliyə, acizliyə, azgınlığa düşər olması onun ağahcasına və bilərəkdən etdiyi bə'zi əməllərinin cəzasıdır.

“İlahi fəsluk bina subuləl-vusuli iləykə və səyyirna fi əqrəbit-turuqi lil-vufidi ələykə. Qərrib ələynəl-bəidə və səhhil ələynəl-əsirəş-şədidə və əlhiqnə bi ibadikəl-ləzinə hum bil-bidari iləykə yusariunə və babəkə ələd-dəvami yətruqunə və iyyakə fil-ləyli vən-nəhari yəbudunə və hum min həybətikə muşfiqun”

“İlahi, Sənə qovuşduracaq yolları adlamaq üçün bizə tövfiq əta et. Bizi öz qonaqlığına çatmaq üçün ən yaxın yolda qərarlaşdır. Uzaq yolları bizim üçün yaxın, çətin yolları bizim üçün asan et; İlahi, bizi Sənə yaxınlaşmaqda qabaqcıl olan, önə keçən, daim qapını döyən, gecə-gündüz Sənə ibadət edən, Sənin heybət və əzəmətindən qorxan şəxslərə qovuşdur.”

Allaha qovuşmaq haqda bir neçə nöqtə

Minacatın bu hissəsi ilə bağlı bir neçə ehtimal olunur:

1. İnsan Allaha qovuşmaq istəməli və eyni zamanda Ona qovuşmağın yolunu tapmaq üçün Allahı çağırmalıdır;
2. Allaha qovuşmağın yolları müxtəlifdir;
3. Ən yaxın yol istəməli və bu yolu adlamalıdır;
4. Bu yolda təhlükə olduğu üçün layiqli yoldaşlarla səfərə çıxmalıdır.

Birinci nöqtə

Bu məfhumlar bir qədər zehnimizə uzaqdır. Bə'zi şəxslər buna oxşar səhv məfhumlar anlaya bilər. Eyni zamanda bə'zi azmış firqələr bu məfhumlardan sui-istifadə edə bilərlər. Bütün bunlara görə uyğun nöqtələr haqda bir qədər söhbət etmək lazımdır.

Qur'ani-kərim tə'limlərindən mə'lum olur ki, varlıq aləmində hər bir şey seyr və hərəkətdədir. Aləmdəki mövcudların hər birinin xüsusi məqsədi var. Bu məqsəd isə Allahdır. Qur'ani-kərimdə buyrulur: “Ağah olun ki, hər şey Allaha doğru qayıtmaqdadır.”⁵ Başqa bir yerdə buyrulur: “Hər şeyin qayıdışı Allaha doğrudur.”⁶ Daha başqa bir yerdə buyrulur: “hər şeyin qayıdışı sənə Allahına doğru olur.”⁷

Başqa bir tərəfdən buyrulur ki, aləmdə gördüyünüz hər nə varsa onun Allah yanında xəzinələri mövcuddur; sanki heç bir hədd yoxdur və Allah onun yalnız bir miqdarını nazil etmişdir. Demək, hər bir mövcud üçün nəinki bir xəzinə, bəlkə bir çox xəzinələr mövcuddur. Lakin nazil olduqdan sonra müəyyən çərçivədə məhdudlaşır.

³ “Кəһф”, 103, 104.

⁴ “Нур”, 40.

⁵ “Шура”, 53.

⁶ “Һуд”, 123.

⁷ “Əлғə”, 8.

Çünki məhdudiyyət bu dünyanın xüsusiyyətlərindəndir. Lakin o biri dünyada heç bir məhdudiyyət mövcud deyil. Demək, hər bir yaranmışın yalnız müəyyən bir miqdarı bu dünyaya nazil olur və yenidən Allaha doğru qaydır.

Bir sözlə, aləmdə mövcud olan hər bir şey Allah tərəfindən nazil olmuşdur və yenidən Ona doğru qaydır. Yəni hər mövcudun bir eniş qövsü var; Allah tərəfindən enir, bu aləmə nazil olur və yenidən yüksəliş qövsü ilə ucalır. Bu yalnız insana məxsus deyil. İnsan bu əzəmətli toplumun əzalarından biridir.

Qur`ani-məciddə “Həşr” və “liqaəllah” təbirləri işlədilmişdir. Qur`ani-kərimdə buyrulur: “Ey insan sən sür`ətlə Allaha doğru gedirsən və Onunla görüşəcəksən.”⁸ Ayədəki “kədh” kəlməsi son dərəcə tələsik və son dərəcə çalışmaqla yanaşı hərəkət mənasını bildirir. Bu görüş yalnız imanlı şəxslərdə mövcud deyil. Elə bir görüş var ki, “Allaha doğru qayıdış” kimi ümumidir. Bu görüş hamıya aiddir. Başqa sözlə desək, təkvindir. Bu görüşdə heç bir istisna yoxdur, eyni zamanda heç kəs üçün fəxr hesab olunmur.

Bütün bu hərəkətlərlə yanaşı insanın özünün seçdiyi bir hərəkət də mövcuddur. İnsan öz istəyi ilə bu hərəkətə başlayır. Bu hərəkət insanın dünyaya gəlməsi və qeyd etdiyimiz ümumi görüş kimi məcburi və təkvini deyil. Bu hərəkət sayəsində insanlar və cinlər başqa mövcudlardan, hətta mələklərdən də üstün olurlar. Bu hərəkətdə məqsəd Allahla görüşdür. Yəni ilk öncə Allahdan uzaq olan insan tədricən fasiləni azaldır. Bu yalnız Allaha yaxınlıq məqsədi ilə olan ibadətlərlə gerçəkləşir. Allaha yaxınlaşmaq niyyəti imanın şərtlərindəndir. Başqa niyyətlə ondan heç bir ibadət qəbul olunmur. (Əlbəttə, büt-pərəstlər də Allaha yaxınlaşmaq məqsədi ilə bütlərə pərəstiş edirlər. Allah-təala onların dilindən belə nəql edir: “Ma nə`buduhum illa liyuqərribuna iləllahi zulfa”. Lakin onlar azmışlar və bütlərə pərəstiş etməklə Allaha yaxınlaşdıqlarını zənn edirdilər.)

Beləliklə, əgər iman əhli düzgün yolu seçib, bu yolda qədəm götürsələr tədricən Allaha yaxınlaşacaq və məqsədə çatacaqlar. Yəni bəziləri Allah yanında, rəhmət evində sakin olub hurilər, qəsrilər, ağaclar, çaylar kimi behişt ne`mətlərindən faydalanmaq üçün Allaha yaxınlaşmaq istəyirlər. Əgər dilə gətirməsələr də, onların qəlblərində bu ne`mətlərin sevdası mövcuddur. Lakin bəziləri yalnız və yalnız Allahı axtarırlar. Əgər qeyri-mümkün olan bir şeyi yəni, hurilər, qəsrilər və bu kimi ne`mətlərin olmamasını fərz etsək, yenə də bu şəxslərin məqsədi Allaha yaxınlaşmaq olacaq. Çünki onlar Allahı istəyirlər. Hətta əgər Allahın razılığının onların cəhənnəmə getməsində olduğunu bilsələr, cəhənnəmə üstünlük verərlər.

Mövzunun aydınlaşması üçün bir misala diqqət edin: Bəzən insan öz sevimli dostu üçün darıxır və onun görüşünə gedir. Lakin mümkündür ki, insan borc almaq, ehtiyaclarının ödənməsi və ya dəvət aldığı üçün dostunun evinə getsin. Birinci halda dostunun görüşünə gedən şəxs ən yaxşı şəkildə qarşılanı bilər. Lakin mümkündür ki, ona şor yemək, dadsız meyvə gətirsinlər, yaxud onu döysünlər. Lakin onun əsas məqsədi dostla görüş olduğu üçün bütün bunları rahat qəbul edir.

Bu misalla həzrət Səccadın (ə) minacatının mənası aydınlaşır. Həzrət buyurur: “Əgər Sənin razılığın yetmiş dəfə ölüb bədənimin tikə-tikə doğranmasındadırsa, mən onu da sevirəm.”⁹

Allahın öz dostlarını cəhənnəmdə yox, behiştin ən üstün dərəcəsində qərarlaşdırmasına baxmayaraq, onlar elə bir mərifət əldə etmişlər ki, əgər Allahın onların cəhənnəmə düşməsindən razı qalacağını fərz etsək, yenə də cəhənnəm əzabı bu şəxslər üçün son dərəcə sevimli olacaqdır. “Minactul-muridin”də behişt və cəhənnəmdən heç bir söz açılmayıb. Bu minacatın sonunda deyilir: “Ya nəimi və

⁸ “Иншигаг”, 6.

⁹ “Чəваһирус-сəнијјə”, һүрр Амили, с. 198.

cənnət”, yə’ni Sən mənim behiştim və ne’mətimсэн. Biz də Əhli-beyt (ə) maarifi sayəsində təlaşımızı artırıb qəlbimizi nurani etməliyik. Beləliklə, mə’lum oldu ki, ilahi sirr və Allaha qovuşmaq dedikdə təkvini, bütün mövcudlara məxsus seyr və vüsəl yox, ixtiyari seyr və vüsəl nəzərdə tutulur. (Qeyd edək ki, bə’zi darbaxışlılar Allaha yaxınlaşmağı, Allahın rəhmətinə yaxınlaşmaq mə’nasında düşünürlər. Çünki onlar bə’zi insanların axirət ne’mətlərindən fərqlənən ayrı bir ne’mət arzusunda olmasına inanmırlar. Bu şəxslər yalnız hurilər, qəsrlər və müxtəlif ne’mətlər haqqında düşünürlər. Onlar Allaha yaxınlaşmağı, Allahın rəhmətinə yaxınlaşmaq kimi anlayırlar.)

İkinci nöqtə

Beləliklə Allaha qovuşmağın ixtiyari olduğunu anladıq. Əgər Allah tövfiq versə, Ona qovuşmaq mümkündür. Allaha qovuşmağın və ya bu məqsədə çatmağın müxtəlif yolları vardır. Bu yollar bir-birlərindən fərqlidir; bə’zi yollar məqsədə daha tez çatdırır, bə’ziləri isə gecikdirir. Allaha doğru olan bu ana yolun müxtəlif cığırıları vardır. (Əlbəttə, bu yolları tanımaq lazımdır. Öz səliqəməzlə əməl etməməliyik. İnsanın bu yolları tanıması Allahın lütfüdür. Bu tanıma Qur’anda, hədisdə və kitabda oxumaqdan fərqlənir. Tanımaq dedikdə dərin qəlbi inam nəzərdə tutulur. Elə buna görə də bə’zi insanlar imam Hüseynə (ə) salamın və ya ilk vaxt namaz qılmağın çox dəyərli olduğunu bildikləri halda süstlük edirlər. Bir halda ki, hansısa bir yerdə maddi ne’mətin mövcud olduğunu bilsələr, son dərəcə meyillə həmin yerə qaçarlar! Hətta əgər onlara cüz’i miqdarda nəsim olacağını ehtimal etsələr özlərini vaxtından tez çatdıracaqlar. Lakin Allahın tə’kidlə və’d etdiyi ne’mətlərə görə təlaş etmirlər!

Beləliklə, bu duanın müqəddiməsində ərz edirik: “İlahi, Sənin yol göstərmədiyən şəxs üçün yollar çox qapalı və dardır. Lakin Sənin hidayət etdiyin şəxs üçün bu yollar çox əşkardır.”

Həzrət Əli (ə) gecə sübhədək yüz və ya min rəkət namaz qılıb ağlayır və sonda buyurur: “Ah, ah! Azuqənin azlığı, səfərin uzunluğu və yolun uzaqlığı!” həzrət Səccad (ə) Həzrət Əlinin (ə) ibadətlərini xatırlayarkən belə buyurdu: “Mənim ibadətim hara, babam Əlinin (ə) ibadəti hara?!”

Demək, yol uzun, lakin keçiləsidir. Peyğəmbərlər və imamlar bu yolu bizə göstərmək və bizə istiqamət vermək üçün həmin nöqtəyə doğru gəlmişlər. Hər kəs öz təlaşına görə bu yolu keçir. Bu yolun hər hissəsinin özünəməxsus ləzzəti vardır. Əgər insan ən uca dərəcəyə çatmayıbsa, bu o demək deyil ki, heç bir yol qət etməmişdir. Eyni zamanda insan təlaş etməli və əldə olunmuş mərtəbələrle kifayətlənməməlidir.

Üçüncü nöqtə

Allaha doğru gedən yolun müxtəlif, bə’zilərinin yaxın, bə’zilərinin uzaq və bə’zilərinin daha uzaq olduğunu anladıq. İndi isə Allahdan ən yaxın yolu istəyib ərz edirik: İlahi, uzaq yolları bizə yaxın et. Təbiidir ki, müstəqim yol qeyri-müstəqim yollardan daha yaxındır. Çünki qeyri-müstəqim yolda mövcud olan dolama və qövslər məqsəddən uzaqlaşdırır.

Dördüncü nöqtə

İndi isə bu nöqtəyə diqqət edək ki, həmin yaxın yolda da bir çox çətinliklər, yorğunluqlar və təhlükələr mövcuddur. Fərz edək ki, əvvəlki iki duamız qəbul oldu. Yə’ni həm yolu tanıdıq, həm də daha yaxın olan yolu tapdıq. Lakin məqsədə, yə’ni Allahla görüşə çatmağımız üçün bu iki iş kifayət etmir. Bir çox təhlükələr olduğu üçün bizim əlavə olaraq layiqli yoldaşa ehtiyacımız var. Bir misala diqqət yetirək:

Keçmişdə səfərə at, qatır və dəvə ilə gedirdilər. Bə'ziləri isə piyada səfər edirdi. İnsanlar yaxşı bilirdi ki, hətta qısa yollarda da müsafirlər üçün, xüsusi ilə səfərə piyada çıxmış şəxslər üçün yaxşı yoldaş yolun çətinliklərini və uzunluğunu azalda bilər. Əgər onlarla yanaşı ciddi və əzimli insanlar hərəkət edərsə, müsafirlərdə ruh yüksəkliyi yaranar. Əgər səfərə çıxanlarla tənbəl, bacarıqsız şəxslər yoldaşlıq edərsə, bu yoldaşlıq müsafirlərin ruh yüksəkliyi üçün zərərli olar.

Beləliklə, səfər zamanı müvəffəqiyyətin sirlərindən biri yol tanıyan və qətiyyətli yoldaş tapmaqdır. Belə bir şəxs ruh yüksəkliyinin artmasına və yol yorğunluğunun azalmasına səbəb olur.

Buna görə də bu minacatda səfər yoldaşlarını, bu karvanla yanaşı hərəkət edən öncülləri, yolu yaxşı tanıyanları, hərəkətləri, danışmaları və rəftarları bizim üçün nümunə olan şəxsləri yad edib, ərz edirik: İlahi, bizə ən yaxın yolu müyəssər etdin, yaxşı yoldaş da əta et. Yaxşı yoldaşın müəyyən sifətləri və xüsusiyyətləri mövcuddur:

1. Sür'ətlə hərəkət edirlər;
2. Dayanmadan, ardıcıl olaraq bu yolu qət edirlər;
3. Gecə-gündüz ibadətlə məşğul olanlardadırlar; Allahın əzəməti qarşısında qorxurlar.

Birinci sifəti, yə'ni hərəkət zamanı sür'ət səciyyəsinə izah etmək üçün bir misala diqqət yetirin:

Fərz edin ki, seçim ixtiyarsız olan bir halda bə'ziləri tələsik və sür'ətlə, bə'ziləri aram, bə'ziləri yıxılıb, duraraq, bə'ziləri isə çox yavaş hərəkət edən qruplar müşahidə edirsiniz. Bütün qruplar məqsədə doğru hərəkət edirlər. İndi isə siz çox tez bir zamanda məqsədə çatmaq üçün bu qruplardan birinə qoşulmaq istəyirsiniz. Hansı qrupu seçərsiniz?

Şübhəsiz ki, məqsədə çatmaq istəyirsinizsə məqsədə daha sür'ətlə və daha düzgün çatan qrupu seçəcəksiniz, bu əzəmətli karvanda öncül olan kəslərin xüsusiyyətlərini mənimsəyəcəksiniz.

Şübhəsiz ki, peyğəmbərlər və imamlar kimi mə'sum insanlar əzəmətli bəşər karvanı ilə yanaşı hərəkət edirlər. Bu şəxslər səfərdə möhkəm və qətiyyətlidirlər. Onlar o tərəf-bu tərəfə baxmırlar. Şübhəsiz ki, bu insanlar məqsədə daha tez çatacaqlar. Beləliklə ərz edirik: İlahi, mənə sənə doğru irəliləyən və hərəkət edən şəxslərə qovuşdur. Yə'ni onlar sür'ətli hərəkətlə yanaşı bir-birlərinə öncül olmağa çalışırlar.

Beləliklə, yaxşı yoldaşların birinci sifəti qətiyyət, sür'ət və öncüllükdür. Yə'ni tənbəlliyi, süstlüyü, məs'uliyyətsizliyi kənara qoyub, bütün qüvvə ilə yolu adlamağı qəti qərarlaşdıran insanlar!

Onların ikinci sifəti budur ki, daim Allahın qapısını döyürlər. Bu məcazi bir mə'nadır. Yə'ni insan nəyəsə ehtiyac duyduqda, kiminsə qapısına gedib ondan kömək istəməyi qərara alır. Demək, kiminsə qapısını döymək həmin şəxsdən kömək istəməkdir. Başdan ayağa ehtiyac içində olan və özünün heç nəyi olmayan insan bütün varlığı ilə Allahdan kömək istəyir, onun qapısını daha çox döyür. Məsələn, əgər insanın kiçik bir çətinliyi olsa, gündə bir dəfə qonşunun evinə müraciət edir. Lakin ehtiyacı böyük olarsa hər gecə onun yanına gedir. Əgər ehtiyacı bundan da çox olarsa, hər gün və hər gecə ona müraciət edir. Lakin insanın ehtiyacı həddindən çox böyük olsa və bu ehtiyac insanı sıxıntıya salsın, onun heç bir çarəsi olmasa bu halda bir dəfə, iki dəfə və ya on dəfə çağırır. Əksinə, bütün vücudu ilə fəryad qoparır və kömək istəyir. Bu şəxs anbaan oksigenə ehtiyac duyan xəstəyə bənzəyir. Belə bir insan ehtiyac duyduğu oksigeni hansısa bir yerdən tə'min etməlidir. Buna görə də canının təhlükəyə düşməməsi üçün daim ümid etdiyi yerə doğru hərəkətdədir. Bu şəxs

müəyyən bir saatda oksigen tə'minedicisinin yanına gedəcəyini gözləmir və daim ümid etdiyi yerə doğru hərəkətə can atır.

İnsan Allaha doğru olan uzun yolda anlayır ki, hər bir addımda köməyə ehtiyaclıdır və hər an təhlükəli bir dərəcəyə süqut etmək ehtimal olunur. Buna görə də daim kömək istəyir. O Allahdan başqa kömək edə biləcək bir şəxs tanımır və daim Allaha doğru əl açır.

O öncüllər baxmayaraq ki, yemək yeyirlər, xəstələnərkən həkimə müraciət edirlər və ehtiyaclarını tə'min etmək üçün maddi vasitələrdən istifadə edirlər, lakin qəlbləri həmişə Allahın yanındadır. Onlar bütün işlərinin Allahın əlində olduğunu anlayırlar. Onlar bilirlər ki, əgər Allah istəsə vasitələr tə'sirli olacaq, istəməsə tə'sirsiz. Hətta bə'zən vasitələr gözlənilmədən pis tə'sir edir. Məsələn, həkim müalicə edərkən səhv edib, insanı məhv edir.

Allah-təala qüdsi hədisdə Həzrət Musaya xitab edir: “Ey Musa yeməyin hazır olandan sonra duza ehtiyacın olarsa, onu da məndən istə.”

Yə'ni yemək üçün lazım olan ərzağı və bütün müqəddimələri Məndən istədiyin kimi onun düzünü də Məndən istə.

İnsanın hər bir şeyə görə Allahın qapısına getməsi üçün bu ruhiyyəni gücləndirməsi çox mühümdür. Lakin bu o demək deyil ki, vasitələrdən uzaqlaşmaq, Allahın ruzi qazanmaq, elm öyrənmək, sağlam olmaq və bu kimi ne'mətləri əldə etmək üçün verdiyi göstərişlərə əməl etməmək. Çünki Allah hikmət əsasında istəyir ki, bu dünyanı vasitələr yolu ilə idarə etsin. “Allah nəzərdə tutmur ki, işləri vasitəsiz və səbəbsiz həyata keçirsin.”¹⁰

Üçüncü sifət budur ki, bu şəxslər gecə və gündüz Allaha bəndəlik edirlər. Əslində bəndəlikdən savayı heç bir işləri yoxdur və onların bütün işləri bəndəlik rəngindədir. Yə'ni onlar Allahın bəyəndiyi və razılıq verdiyi işləri görürlər. Yaxşı ibadət etmək üçün yatırırlar, ibadətə qüvvələri olması üçün yeyirlər, Allahı yaxşı tanımaq üçün dərslər oxuyurlar və abırlı, şərəfətli yaşamaq üçün işləyirlər. Öz yuxularını, yeməklərini, dərslərini və işlərini elə nizamlayırlar ki, Allah razı olsun. Baba Tahirin dediyi kimi, “xoş halına o kəslərin ki, daim namazdadırlar.”

Bu şəxslərin dördüncü sifəti onların bütün hallarda Allahdan qorxmasıdır. Allah istəyir ki, bəndələri Ondan qorxsun. Niyə?

Hər bir şüurlu insan çox əzəmətli bir şəxslə üzləşdikdə onun tə'sirinə düşür. Bu hal danışarkən dilin dolaşması, əl-ayağın əsməsi və rəngin qaçması kimi əlamətlərlə müşahidə olunur. İnsan qarşısındakı şəxsin əzəmətini və özünün kiçikliyini nə qədər çox dərk etsə, qeyd etdiyimiz hisslər bir o qədər çox özünü biruzə verəcəkdir. Bu hal Qur'anda “xəşyət” və dualarda “heybət” kimi ifadə olunur. Qur'ani-kərimdə oxuyuruq: “Mələklər Allahın xəşyətindən qorxudadırlar. Bu duada isə belə oxuyuruq: “Və min həybətikə muşfiqun”, yə'ni Sənin heybətindən qorxurlar.

Demək, öncüllər Allahın sonsuz əzəməti qarşısında öz kiçikliklərini dərk edir və qorxu hissi keçirirlər. Əgər hər iki tərəf düzgün dərk olunarsa, insanda belə bir hal yaranar; bir tərəfdə insanın zəifliyi, o biri tərəfdə Allahın əzəməti. Əgər biz hər iki tərəfi xüsusi ilə özümüzdə aid tərəfi, yə'ni zəifliyimizi yaxşı dərk etsək və zahiri qüvvəmizin bizə aid olmadığını anlasaq, təbii olaraq uyğun hala düşəcəyik.

Mə'sumlar bə'zən yerə sərilib, qəşş edirdilər. Çünki onlar Allahın sonsuz əzəmətini və öz zatlarının heçliyini anlayırdılar. Bəli, insanın Allaha bağlanması izzət və fəxr səbəbidir. Əks-halda insanın zəif kiçiklik və zillətdən savay bir şey deyil. Elə buna görə də “Ərəfə” duasında oxuyuruq: “İlahi, axı necə izzət və fəxr hissi keçirim

¹⁰ “Тәфсирул-мизан”, ч. 2, с.40.

ki, mənə zillətə salmışan. Axı necə izzət və fəxr hiss etməyim ki, sən mənə özünə mənsub etmişən.”

Bəndəlik bir tərəfdən zillət, başqa bir tərəfdən isə Allaha mənsub olmaq, Ona bağlanmaq, fəxr və izzətdir. Beləliklə, insan bir tərəfdən öz fəqirliyini və bəndəliyini, başqa bir tərəfdən isə Allahın sonsuz əzəmətini müşahidə edərək təbii olaraq qorxu, həyəcan və nigarançılıq keçirir. (Qeyd edək ki, mətnə istifadə etdiyimiz qorxu kəlməsi gündəlik həyatda keçirtdiyimiz qorxudan fərqlənir. Burada qorxu dedikdə insanın təhlükə zamanı keçirdiyi qorxu yox, çox böyük əzəmət qarşısında keçirdiyi xüsusi hiss nəzərdə tutulur.)

“Ya mənə hüvə ələl-muqbilinə ələyhi muqbilun və bil-ətfi ələyhim aidun mufzilun və bil-qafilinə ən zikrihi rəhimun rəufun və bicəzbihim ilə bibihi vədudun ətufun.”

“Ey o Allah ki, sənə doğru üz tutanları qəbul edirsən və mehribanlıqla öz fəzl və ehsanını onlara yağıdırırsan. Səni yad etməyi unudanlarla mehribansan və onları mehribancasına mənzilinə doğru cəzb edirsən.”

Minacatın bu hissəsində bir çox həyətlər istəyib, söhbət etdikdən sonra Allahın sifətlərinin zikrinə başlayırıq: Ey o Allah ki, Sənə doğru üz tutan bəndələrinə lütfə nəzər salırsan və onları lütf, diqqət, fəzl və ehsanında qərarlaşdırırsan.

Çox mühümdür ki, insan ona diqqət yetirib nəzər salan kəsə danışdığını anlasın. Əgər insan qarşı tərəfin əvvəldən sonadək onun sözlərinin heç birinə nəzər salmayacağını bilərsə, bu onun üçün çox çətin və üzücü olar. Lakin Allah Onu unudanlara da nəzər salır və öz lütf, rəhmət və ehsanını onlara şamil edir. Allah bu insanların Onun dərgahına gəlmələri üçün vasitələr yaradır. Allahın rəhmət və mehribanlığı elədir ki, O hətta xəbərsizlərə qarşı da e'tinasız deyil və bu şəxsləri müxtəlif üsullarla cəzb edir.

Allahın cəlal və cəmal sifətlərinin bu sayaq təcəllasını tanımaq insanda iradə yaranmasına, onun Allaha yaxınlıq üçün daha sür'ətlə hərəkət etməsinə çox tə'sir göstərir. Əgər insan kiminləsə əlaqə yaratmaq istəsə onun diqqətini cəlb etməlidir. Məsələn, bir tələbə müəllimin diqqətini cəlb edib daha yaxşı cavab əldə etmək üçün müəllimi cəzb edəcək rəftar etməlidir. Eyni zamanda sərvətli bir şəxsin dövlətindən istifadə etmək məqsədi ilə onun diqqətini cəlb etmək üçün xüsusi tərzdə cəlbedici rəftar etməlidir. Əgər ilk qarşılaşmalarda qarşı tərəfin diqqəti cəlb olunarsa bu insan üçün daha asan, daha ləzzətli və daha dəyərlidir. Azacıq diqqətlə cəlb edə bildiyin insan çox sevimli olacaq.

İndi isə Allahın lütfünün dəyərini anlamaq olur. Çünki heç bir ağır xərcsiz, azacıq diqqətlə bizə nəzər salır, bizi qəbul edir. Allah hətta müxtəlif səbəblərdən Onu unutmuş mö'minlərə lütf edir. Bəli, Allah dünya cazibələri, nəfs istəkləri, şeytan vəsvəşləri, məqampərəstlik və sair səbəblərdən onu unutmuş şəxsləri rədd etmir.

Allah bu şəxslərə öz rəhmətini şamil edir və onları müxtəlif vasitələrlə cəzb edir.

İlahi lütfərdən bə'zi nümunələr

Allahın lütfələrindən biri “təşrii” amillər, yə'ni peyğəmbərlərin, övliyaların və səmavi kitabların göndərilməsidir. Təşrii amillərlə yanaşı bizim tanımadığımız və hətta inanmadığımız təkvini amillər də mövcuddur. Allahın qafilləri öz dərgahına cəzb etmək üçün gördüyü tədbirlər sayı gəlməz qədər çoxsaylı, müxtəlif və əhatəlidir.

Misal üçün Allah-təala insan doğularkən onun məhəbbətini ata və anasının qəlbində qərarlaşdırır. Əgər valideynlərin, xüsusi ilə də ananın qəlbində belə bir məhəbbət mövcud olmasaydı insan nəslə kəsildirdi. Bu məhəbbət insan nəslinin

davamı üçün bir vasitədir. Qur`ani-kərimdə buyrulur: “ Mənə, atana və anana təşəkkür et.”¹¹

Allah bu ayə ilə hamıya bu böyük ne`məti xatırladır. İlk gündən əlaqədə olduğu ata və ana məhəbbətini unudan insan heç kəsin məhəbbətinə layiqincə cavab verməz.

Allahın ata və ana vücudunda qərarlaşdırdığı lütf Onu tanımaq üçün bir vasitədir. Allah-təala öz sonsuz məhəbbət okeanından bir damlasını ata və ananın qəlbində qərarlaşdırmışdır. Əgər yaranışın əvvəlindən sonunadək olan bütün insanları və mövcudları toplusalar, onların məhəbbəti Allahın insanlara olan məhəbbət okeanının bir damlası qədər olmaz. Əgər bir ana övladının onu unutduğunu görərsə nə edər? Yoxsa onu rədd edib, evdən çıxarıb və ya öldürər? Heç zaman! Əgər ana öz övladından səhv və ya unutmazlıq görərsə (əgər bu unutmazlıq və səhv bilərəkdən və inadkarlıqla olmasa) son dərəcə mehribanlıqla ona öz səhvini xatırladacaq və onu öz məhəbbət ağuşuna alacaq.

İnsanlara verilmiş zövcələr də Allahın məhəbbətlərindəndir. Allah zövcələri insanlara aram həyat vasitəsi etmişdir. Allah-təala Qur`ani-kərimdə bu haqda buyurur: “Sizin üçün yanlarında aramlıq tapasınız deyə öz cinsinizdən zövcələr xəlf etməsi, aranızda dostluq, sevgi və mərhəmət yaratması Onun nişanələrindəndir.”¹²

İndiyədək ərlə zövcəsi arasında olan bu məhəbbətin kim tərəfindən olduğunu düşünmüşük mü?

Şagirdlə müəllim, dostlar arasında olan məhəbbət və sair fitri kökə malik sevgi hissləri göstərir ki, insanlar ilahi məhəbbət haqda düşünüb rəhmət və şəfqət mənbəsinə çatmalıdırlar. Təəssüf ki, biz bu tədbirdən qafilik. Ən yaxşı halda valideynə hörmət edirik. Lakin bu mərhələdən oyana keçmirik.

Bəli, əgər bütün bu tədbirlər nəticəsiz olarsa, Allah bir növ lütf və rəhmət hesab olunan başqa yollarla bəndələrini özünə cəzb edir. Bu yollardan biri çətinliklərlə qarşılaşmaq, çıxılmaz vəziyyətlərə düşmək və məxluqdan naümid olmaqdır. Bu halda insanlar Allaha imanları olmaqdır. Bu halda insanlar Allaha imanları olduğu üçün Ona doğru qayıdır və onu düşünürlər: “Gəmiyə mindikləri zaman yalnız Allaha dua edirlər.”¹³

İnsanlar okean dalğalarının və gəminin qərq olmasını müşahidə edərkən əzəmətli dalğalar arasında istər-istəməz Allahı yad edirlər.

***Odur xalqın üzün səndən çevirən,
Naçarlıqdan Ona üz tutasan sən.***

Allah elə bir şərait yaradır ki, insan döydüyü hər bir qapıdan naümid qayıdır. Beləliklə, “ya Allah” deyə fəryad edir və bu zaman Allahın diqqət və lütfünün ləzzətini dadır.

Bəli, insan yalnız çox susadıqda dadlı suyun ləzzətini dərk edir. İnsan yalnız yaxşı acdıqda ləzzətli yeməyin tamını hiss edir. İnsan məhəbbətə çox ehtiyac duyduqda məhəbbətli əllərin nəvaziş ləzzətini duyur. Əks-halda adi şəraitdə insan nəinki məhəbbətin dəyərini anlamır, hətta bə`zən ərköyün uşaqlar kimi nəvaziş gördükdə əxlaqı korlanır.

¹¹ “Логман”, 14.

¹² “Рум”, 21.

¹³ “Әһкәбүт”, 65.

Mərhum Qazi Təbatəbainin buyurduğu

Mərhum Əllamə Təbatəbai mərhum Qazi Təbatəbaidən nəql edir: “Bə`zən Allah-təala bir bəndəni uzun müddət kasıbçılığa, ağır və ya əlacsız xəstəliyə düçar edir ki, bir dəfə “ya Allah” desin. Demək, insanın nuraniləşməsi üçün bir dəfə Allaha düşünmək o qədər faydalıdır ki, insan bunu əldə etmək üçün uzun müddət çətinliyə dözməli olur. Bu da Allahın lütfüdür ki, O, insanı həyatın eniş-yoxuşlarında çətinliklərlə qarşılaşdırıb, hər yerdən naümid edib, özünə tərəf cəlb edir.

“Əlləzinə səffəytə luhumul-məşaribə və bəlləğtəhumur-rəğəibə və əncəhətə ləhumul-mətabilə və qəzəytə ləhum min fəzləkəl-maribə”

“O kəslər ki, onların su içəcəyi yeri zülal etdin və onları istəklərinə çatdırdın. Həcətlərini gerçəkləşdirdin və öz fəzlinlə ehtiyaclarını tə`min etdin.”

Minacətin bu hissəsində öncüllər və Allaha qovuşma yolunda məqsədə çatmış, əvvəlki hissələrdə qeyd edilmiş səciyyələrə malik yolçular üçün bir neçə mükafat bəyan olunur:

1. Onların su içəcəyi yeri saf, zülal, şəffaf, təmiz və pak etdin.

İnsan yol gedərkən bir müddət sonra yorulub susayır. Əgər yaxınlıqda çay olduğunu bilərsə qəti şəkildə susuzluğunu yatırmaq üçün özünü həmin çaya çatdıracaq. Yaxşı bilirsiniz ki, çay kənarı lilləşmiş və çirkli olur. Yaxud, su hərəkət etmədiyi üçün kənardakı suyun rəngi dəyişir. Eyni zamanda zülal və saf su əldə etmək də mümkündür. Su hər nə qədər pak, xoşagələn və zülal olarsa, susamış və yorulmuş şəxs ona baxmaqdan bir o qədər çox ləzzət alacaq. Bu öncüllər zülal və saf su kənarlarından faydalanırlar. Biz də Allahdan istəyirik, bizi elə bir yolla aparsın ki, zülal və ləzzətli su çeşmələri ilə rastlaşaq. Bu tə`birlərin həqiqi mə`nası odur ki, saf, şübhələrdən, nəfs istəklərindən və şeytəndən uzaq yol olsun. Belə bir yolda hərəkət rahat və asan olur. Əks halda şübhələr yolu insan üçün çətinləşdirir.

2. Onları arzularına çatdırdın;

3. Onları rəğbət göstərdiklərinə nail etdin;

4. İstəklərində kəmə çatdırdın;

5. Ehtiyaclarını tə`min etdin.

Əslində bütün bu tə`birlər bir mətləbə işarə edir. O isə ehtiyacların, istəklərin və hədəflərin tə`min olunmasıdır. İndi isə belə bir sual yaranır ki, öncüllərin istədiyi və Allahın tə`min etdiyi bu ehtiyac, istək və hədəf nədir?

Mənzil, məşin, bağ və sair bu kimi dünyəvi istəklərin nəzərdə tutulması çox çətin təəvvür olunur. Bu şəxslərin istəkləri Allaha doğru olan hərəkət, məqsəd və yollara uyğun olmalıdır. Çünki hər bir mənzil özlüyündə bir məqamdır. Bu məqamdan ötdükdən sonra ikinci mənzilə çatılır. İkinci mənzildən ötür üçüncü mənzil gəlir. Bu qayda ilə mənzillər bir-birinin ardınca keçilir və sonra son məqsədə çatılır.

Zənnimcə, bütün bu ehtiyaclar və istəklər insanı məqsəddən uzaqlaşdırıb, onun başını qatan işlər deyil. Çünki yolçu bütün qüvvəsini yola sərf etməlidir. Əks-halda qüvvəsi müxtəlif sahələrə paylanır və məqsədə çata bilmir. Beləliklə, çox ehtimal olunur ki, öncüllərin və yolçuların istəkləri dedikdə həmin Allaha doğru hərəkətə aid olan istəklər nəzərdə tutulur.

“Və mələ`tə ləhum zəməirəhum min hubbikə və rəvvəytəhum min safi şirbikə”

“Onların qəlbini məhəbbətinlə doldurmusan və öz xalis şərəbinlə onları doyurmusan.”

İnsanların hisslərini və tutumunu nəzərə aldıqda onların müxtəlif tutumda olduğunu görürük. Bu tutum yüklənə də bilər, yarı yüklənmiş də qala bilər. Əslində bu tutum daim dolmalı və heç zaman boş və ya yarımçıq qalmamalıdır; eyni zamanda bu tutum ilahi eşqlə dolmalıdır. İlahi eşqin kənarında dini vəzifələrin yerinə

yetirilməsinə mane olmayan, uyğun yolu adlamaqda insana kömək edən ilahi eşq şüası və ilahi övliyalara eşqdən savayı heç nə olmamalıdır. Qur`ani-kərimdə buyrulur: “De ki: “Əgər atalarınız, oğullarınız, qardaşlarınız, övrətləriniz, qohumlarınız, qazandığınız mallar, kasad olmasından qorxdığınız ticarət, xoşunuza gələn məskənlər sizə Allahdan, Onun peyğəmbərindən və Allah yolunda cihaddan daha əzizdirsə, Allahın öz əmrini gətirəcəyini gözləyin.”¹⁴

Bütün bunlar insanın məhəbbətinə aid olan işlərdir. Çünki insan ata-anasını, övladını, qardaşını, zövcəsini, qohumlarını, var-dövlətini və sair şeyləri sevir. Lakin əgər bütün bunlar bəndəlik vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə mane olarsa və bütün bunlara görə Allah yolunda cihad tərk edilərsə, ağır əzab gözlənilir.

Bütün bu məhəbbətlər şəriətə uyğun və Allaha məhəbbət xatirinə olarsa eybi yoxdur.

Beləliklə, Allahdan istəyirik ki, bizi o insanlara qovuşdursun ki, əvvəldə qeyd olunan səciyyələrə və mükafatlara malik olmaqdan əlavə, onların qəlbi də ilahi eşqlə doludur. Eyni zamanda Allah-təala dadlı, xalis, saf və zülal suyundan onlara içirmişdir.

Əvvəlki hissələrin şərhində bəyan olundu ki, insan maddi səfərlərdə susuzluğunun ödənməsinə ehtiyaclıdır. Susuzluq ağrısı aclıqdan çətindir. Mə'nəvi səfərlər və Allaha doğru seyrdə bir çox ehtiyaclar susuzluq tə'biri ilə bəyan olunur. Elə buna görə də minacatın bir hissəsində “məşarib”, bu hissəsində isə “şərb” tə'biri işlədilmişdir. Zülal və dadlı su içib, doymaq yolçulara verilmiş mükafat kimi yad edilir.

“Fəbikə ilə ləzizi munacatikə və səlu və minkə əqsa məqasidihim həsəllu”

“Beləliklə, onlar sənin vasitənlə ləzzətli minacatına çatdılar və sənin tərəfindən öz əlçatmaz məqsədlərinə nail oldular.” Minacatın bu hissəsində Allaha doğru hərəkətdə öncüllərin əldə etdiyi mükafatların nəticə və tə'sirlərinə işarə edirik: Ləzzətlə dolu minacat və çox uca hədəflərə nail olmaq!

Əvvəldə gəlmiş “fə bikə” kəlməsi bir daha tə'kidlə bildirir ki, yolu qət etmək və onun nəticələrindən faydalanmaq yalnız və yalnız Allahın fəzl və tövfiqi ilə əldə olunur. Onun köməyi olmadan bir addım belə atmaq olmaz. Əgər minacat halı əldə olunursa Onun tövfiqidir. Əgər bu haldan istifadə edilərsə tövfiqin artması deməkdir. “Ləin şəkərtum ləəzidənnəkum”

“Əs'əlukə ən təc'ələni min əvfərihim minkə həzzən və əlahum indəkə mənzilən və əczəlihəmin min buddikə qəsmən və əfzəlihəmin fi mərifətikə nəsibən.”

“İlahi, Səndən istəyirəm ki, məni nümunəvi və öncül şəxslərdən qərar verəsən. O şəxslər ki, daha çox faydalanmışlar, Sənin yanında daha uca məqama malikdirlər, sənin məhəbbətindən daha çox pay almışlar və Səni tanımaq onlara daha çox nəsib olmuşdur.”

Minacatın bu hissəsində ərz edirik: İlahi, qovuşmaq istədiyim öncüllərin məqam, mərifət və məhəbbət baxımından ən üstünləri ilə eyni sırada olmaq istəyirəm. Orta və aşağı dərəcələrlə kifayətlənmirəm.

Əslində buradaca raz-niyaz, minacat ruhu və eşq başlanır.

“Fəqədinqətt iləykə himməti vənsərəfət nəhvəkə rəğbəti fəəntə la gəyrukə muradi vələkə la lisivakə səhəri və suhadi və liqaukə qurrətə əyni və vəslukə muna nəfsi və iləykə şəvqi və fi məhəbbətikə və ləhi və ilə həvakə səbəbəti və rizakə buğyəti və civarukə təlibəti və qurbukə gəyətə suli və fi munacatikə rəvhi və rahəti və indəkə dəvau illəti və işfau gəlləti və bərdə ləvəti və kəşfu kurbəti”

“Ey Allah, bütün meylimi sənə doğru yönəltdim. Bütün təmayülümü Sənə sərf etdim. Başqa heç nə yox, yalnız Sənsən muradım. Başqa heç kim üçün yox, yalnız

¹⁴ “Təvbat”, 24.

sənin üçün gecələr oyaq qalıram. Sənin görüşün gözümün aramlıq səbəbidir. Sənin vüsəlin qəlbimin arzusudur. Şövküm Sənə doğrudur, Sənin məhəbbətin və istəyin arzumdur. Sənin razılığın diləyim və Sənin qonşuluğun tələbimdir. Səninlə minacat aramlıq və asayişimdir. Kədərimin aradan getməsi, yangılı ruhumun sərinliyi və yangımın şəfası Sənin yanındadır.”

Minacatın bu hissəsində belə ərz edirik: İlahi, yalnız Sənə çatmaq üçün çalışıram və başqa heç nəyə tələş göstərmirəm. Başqa bütün işlərim bu məqsədimə xidmət edir.

İlahi, rəğbətim Sənədir. Bə`zən insan nəyinsə əslinə müştəq olur. İnsanın bu şeyə çatmaq üçün lazım olan vasitələrə meyl göstərməsi kömək məqsədi daşıyır. İnsan müəyyən bir şəxsə güclü məhəbbət bağladığında və bu məhəbbət onun bütün qəlbini bürüdükdə Ondan başqalarına məhəbbət yalnız və yalnız onun şüası altında olacaqdır. Yə`ni insanın sevgilisinin şüası nəyə saçırsa, həmin şey də onun üçün sevimli olacaqdır. Bu mövzunu ilahi məhəbbət xəttində olan ilahi övliyalara məhəbbətə də aid etmək olar.

İlahi, sən mənim muradım və istəyimsən. Mənim istəyim başqa heç nəyə yox, yalnız sənə aiddir.

***İlahi, gecələr oyaq qalmağım behişt tamahı və ya cəhənnəm qorxusu kimi başqa şeylərə görə yox, yalnız sənin üçündür.

İlahi, yalnız səninlə görüş zamanı gözüm sakit olur və əbədi aramlığa çatıram. (Gözün sakit olması dedikdə ruhun aramlığı və özünə inam nəzərdə tutulur. Çünki insan izzirab keçirərkən onun gözləri davamlı şəkildə o tərəf-bu tərəfə baxır. Lakin insan aramlıq tapanda onun gözləri sakitləşir.¹⁵

İlahi, sənin vüsəlin qəlbimin arzusudur. Yə`ni, mənimlə sənin aranda heç bir vasitə olmayacaq qədər yaxınlaşmağı arzulayıram.

İlahi, şövq və meylim başqa heç nəyə yox, yalnız sənə doğrudur.

İlahi, şövküm sənin məhəbbətindədir. Mən sənin eşqinə valeh və şeydayam.

İlahi, “səbəbət” (eşq mərtəbələrindən biri) və eşqim sənin üçündür.

İlahi, istəyim sənin razılığıdır, bütün tələş və eşq izharımla yalnız sənin razılığını istəyirəm.

İlahi, səninlə görüş ehtiyacım və arzumdur.

İlahi, səninlə qonşuluq, istəyimdir.

İlahi, sənə yaxınlıq xahişlərimin sonudur.

İlahi, mənim aramlığım, asayişim və razılığım səninlə raz-niyaz və minacatlardadır.

İlahi, dərdimin dərmanı sənin yanındadır. Mən elə bir xəstəyəm ki, onun dərmanı yalnız səndədir.

İlahi, içimin yangısının şəfası sənin yanındadır.

İlahi, susuz və yangılı ruhumun sərinləşmə vasitələri sənin əlindədir.

İlahi, qüssə və kədərimin aradan getməsi sənin əlindədir.

“Fəkun ənisi fi vəhşəti və muqilə əsrəti və ғafirə zəlləti və qabilə təvbəti və mucibə dəvəti və vəliyyə isməti və muğniyə faqəti”

“Belə isə, ey Allah, tənhalıqda munisim, günahlarımı bağışlayan, tövbəmi qəbul edən, duama cavab verən, günahdan qorunmaq zamanı məni hifz edən və ehtiyacımı ödəyən ol!”

Minacatın bu hissəsində ərz edirik:

İlahi, o zaman ki, tənhayam və hamıdan üz çevirmişəm mənim munisim və həmdəmin ol.

İlahi, büdrəmələrimi azalt.

İlahi, səhvlərimi bağışla.

¹⁵ Фијаси Кермани.

İlahi, tövbəmi qəbul et.

İlahi, dualarımı qəbul et.

İlahi, günahdan qorunmaq zamanı mənə hami ol ki, günaha düşər olmayım.

İlahi, ehtiyacımı təmin et.

“Və la təqtəni ənkə və la tubidni minkə. Ya nəimi və cənnəti. Ya dünyayə və axirəti.”

“İlahi, məni özündən ayırma və uzaqlaşdırma. Ey mənim ne'mətim və cənnətim, ey mənim dünyam və axirətim!”

“Muridin” minacatının sonuncu hissəsində belə ərz edirik:

Ey İlahi, məni özündən ayırma. Ey ilahi, məni özündən uzaqlaşdırma.

Ey o Allah ki, mənim behiştim sənsən və mənim behiştimin ne'mətləri də sən özünsən.

Ey o Allah ki, hər şeydən üstün dünya və axirətim sənsən. Dünya həyatında daim heç nəyi yox, səni axtarıram.

Məhəbbət “Muridin” minacatının əsas mövzudur

Bu və bir çox başqa minacatların əsas mövzularından biri məhəbbətdir. Məhəbbət məfumu “hub”, “vudd”, “səbabət” və sair tə'birlərlə ifadə olunmuşdur. Məsələn, “Minacatul-muhibbin”də deyilir: “Və əvridna hiyəzə hubbikə və əziqna həlavətə vuddikə”, yə'ni bizi məhəbbət hovuzlarına daxil et və bizə öz məhəbbətinin şirinliyini dadızdır. Bu minacatın əvvəlində belə buyurulur: “İlahi, mən zəlləzi zaqə həlavətə məhəbbətikə fəramə minkə bədələn”, yə'ni İlahi, o kimdir ki, sənə məhəbbətinin şirinliyini dadmış, lakin sənə əvəzinə başqasını seçmişdir?! Bu duanın ortalarında isə belə buyurulur: “Həyyəmtə qəlbəhu li iradətikə”, yə'ni onun qəlbini öz istəyin üçün heyran etdin.” Bu kimi dualar çoxdur.

İndi isə belə bir sual yaranır ki, Allaha məhəbbət vacib, yoxsa müstəhəb işlərdəndir? Bu suala cavab olaraq bildirməliyik ki, məhəbbətin müxtəlif mərtəbələri vardır. Onun bir mərtəbəsi imanın şərtlərindəndir. Yə'ni mümkün deyil ki, insan Allaha iman gətirsin, lakin heç cürə onu sevməsin. Necə ki, əməlisaleh olmaq imanın şərtlərindəndir! Çünki əməl və iman ayrı-ayrı məfhumlar deyil. Yə'ni mümkün deyil ki, iman gətirmiş şəxs heç cürə Allaha itaət etməmək fikrində olsun. Çünki iman ixtiyarı işdir. Bə'zən isə iman qeyri-ixtiyari şəkildə hasil olur. Bu barədə Qur'ani-kərimdə buyurulur: “Ey iman əhli, iman gətirin.”¹⁶

Demək, mö'minin heç bir xeyir əməli olmasa, deməli onun imanı yalançıdır. Çünki iman Allahın rübubiyyətinə şəhadətdir. İtaət Allahın rübubiyyətini qəbul etmək şərtlərindəndir. Baxmayaraq ki, insan bütün vacibləri yerinə yetirməsin və ya imanın zəifliyi səbəbindən bütün günahlardan çəkinməsin!

Belə isə, Allahın bütün ne'mətlərini dərk edən və Onun ehtiyacları təmin edən olduğunu anlayan insan Onu necə sevməyə bilər? Mümkündürmü ki, insan özünü sevə, lakin ona vücud bağışlayan və ehtiyaclarını təmin edənə sevməyə?!

İmana aid edilmiş həmin vəzifəlilik maddəsi məhəbbətə də aid edilir və bu qayda ilə vacib olur. Bu mərtəbədən keçdikdən sonra məhəbbətin başqa bir mərtəbəsi ilə rastlaşırıq. Bu mərtəbədə məhəbbət günahın qarşısını alır. Çünki bə'zən insan nəticə əldə etmək üçün öz istəklərinə zidd olan əməli yerinə yetirməli olur. Bu halda vəzifə və seçim məsələsi qarşıya çıxır. Bə'zən dadlı yemək insanın sağlamlığı üçün zərərli olur. Bu vaxt insan ya dadlı yeməkdən daşınıb sağlamlığını qorumaq, ya da ki, sağlamlığından keçib bu yeməyi yeməlidir. İnsan bunların hansını daha çox seversə, onu edəcəkdir. Beləliklə, dini hökmlərdə də məsələn, oruc tutmaq yemək yemək

¹⁶ “Ниса”, 136.

istəyən insan qəlbinin istəkləri ilə müxalifdir. İnsanın necə seçim etməsi onun imanından, Allaha və axirətə məhəbbətindən asılıdır. Əgər azacıq da olsa iman və məhəbbəti olmasa orucunu yeyəcəkdir. Bu hökm bütün haram işlər və vacib göstərişlərdə bəyan olunmuşdur. Əgər Allah məhəbbəti qalib gələrsə, insan günahdan çəkinib itaət edəcəkdir. Əks halda isə insan günaha üz tutacaq. Heç şübhəsiz, əgər məhəbbət güclü olarsa, məhbubun unudulmamasına səbəb olar.

İnsanın vacibləri yerinə yetirməsinə və günahlardan çəkinməsinə səbəb olan məhəbbət əqli vacib hesab olunur. Bu haqda bir çox rəvayət və ayələr mövcuddur. Qur`ani-kərimdə müşriklərlə bağlı buyrulur: “Müşriklər Allaha şərik qoşduqlarını Allah qədər sevirlər.”<sup>17</sup> Onlar Allahı sevdikləri kimi bütləri də sevirlər. Bu iki məhəbbət bir-birinə mane tö`rədir. Qarşı-qarşıya gələn iki bərabər qüvvə bir-birlərinin hərəkətinə mane olur. Demək, Allaha məhəbbət iman şərtlərindəndir. Bu məhəbbət başqalarına məhəbbətdən daha çox olmalıdır. Əks halda imanda nöqsan yaranar. Qur`ani-kərimdə buyrulur: “Əgər atalarınız, oğullarınız, qardaşlarınız, övrətləriniz, qəbiləniz, qazandığınız mallar, kəsad olmasından qorxdığınız ticarət, xoşunuza gələn məskənlər sizi Allahdan, Onun peyğəmbərindən və Allah yolunda cihaddan daha əzizdirsə...”¹⁸

Bütün bu hədələr və xatırlatmalar valideynlərini, övladlarını, qohumlarını, mallarını, məskənlərini və başqa şeylərini Allahdan çox sevən şəxslərə ünvanlanmışdır. İnsan qeyd etdiklərimizi və sair şeyləri Allahdan çox seversə, ağır əzab intizarında olmalıdır! Demək, şeytana və nəfs istəklərinə qalib olacaq qədər ilahi məhəbbət qazanmaq tələb olunur. Əgər bu məhəbbətin şə`i vacib olmasını deyə bilməsək, də əqli vacib olmasını deyə bilərik.

Məhəbbətin bundan da üstün mərtəbəsi müstəhəb işlərin yerinə yetirilməsinə, məkruhlardan və hətta şübhəli və mübah işlərdən çəkinməyə səbəb olan məhəbbətdir. Bu məhəbbətin müxtəlif mərtəbələri mövcuddur. Onları tə`yin etmək çətin işdir.

Maraqlı bir rəvayət

Qeyd etdik ki, vacibləri yerinə yetirmək və günahlardan çəkinmək üçün bə`zi ilahi məhəbbət mərtəbələrinə çatmaq vacibdir. İman nə qədər xalis və kamil olarsa, məhəbbət də bir o qədər artar. İmam Sadiq (ə) bu barədə buyurur: “İnsanın nəzərində Allah onun özündən, atasından, anasından, övladlarından, ailəsindən, mal-dövlətindən və bütün xalqdan sevimli olmasa, onun imanı saf və kamil olmaz.”¹⁹

Bu haqda maraqlı bir rəvayətə nəzər salaq:

Yetkinlik yaşına çatmamış bir yeniyetmə həzrət Peyğəmbərə (s) salam verib, sevinc və məhəbbət dolu baxışlarla nəzər saldı.

Həzrət buyurdu: Ey cavan, məni sevirsənmi?

Dedi: Bəli, and olsun Allaha!

Həzrət buyurdu: Gözlərin kimi?

Cavan dedi: Daha çox!

Həzrət buyurdu: Məni atan qədər sevirsənmi?

Cavan dedi: Daha çox!

Həzrət buyurdu: Məni anan qədər sevirsənmi?

Cavan dedi: Daha çox!

Həzrət buyurdu: Məni özün qədər sevirsənmi?

Cavan dedi: Ya Rəsuləllah, and olsun Allaha, səni özümdən çox sevirəm!

¹⁷ “Бәгәрә”, 165.

¹⁸ “Төвбә”, 24.

¹⁹ “Биһарул-әнвар”, ч. 67, с. 25.

Həzrət buyurdu: Məni Allahın qədərmi sevirsen?

Cavan dedi: Allah! Allah! Allah! Ey Allahın rəsulu, belə bir məhəbbət nə sənə və nə də heç kəsə layiq deyil. Mən səni Allahın sevimlisi olduğun üçün sevirəm.” Peyğəmbər üzünü ətrafındakılara çevirib buyurdu: “Belə olun. Allahı Onun ehسانına və ne'mətlərinə xatir sevin. Məni Allah məhəbbətinə xatir sevin.”

Bu rəvayətə bir baxış

Gördüyünüz kimi yetkinlik yaşına çatmamış yeniyetmə nə dərəcədə agahdır; o xoşhalcasına və məhəbbətlə peyğəmbərin üzünə baxır və salam verir. Vücudunun peyğəmbərə məhəbbətlə dolu olmasını onun baxışlarından bilmək olurdu.

Həzrət ondan soruşdu: “Məni sevirsenmi?” Maraqlıdır ki, həzrət onu “cavan” kəlməsi ilə çağırmaqla bu gəncə xüsusi hörmət göstərdi. Həzrət sonra belə buyurdu: “Məni öz gözün qədər sevirsenmi?” Yəni əgər ya gözünün sağlam qalması və mənə zərbə dəyməsi, yaxud da gözünə zərbə dəyməsi və mənim sağlam qalmağım qərar olarsa, onlardan hansını seçərsən? Uzun müddət dini tərbiyə almamış və yetkinlik yaşına çatmamış uşaq belə bir eşq və məhəbbətlə cavab verir ki, səni öz gözümdən çox sevirəm. Yəni gözümlü əldən verəcəyim halda Allahın rəsulunun mübarək canı salamat qalarsa, gözümlü itirməyə hazıram. Maraqlıdır ki, həzrət “məni çox sevirsen, ya Allahını”—deyə sual verərkən təəccüb edir ki, məgər mümkündür kimsə Allahdan başqasını Ondan çox sevsin?!” Mən sizi Allaha xatir sevirəm və Allahı öz ehسانlarına xatir!” Peyğəmbər tövsiyə edir ki, bu cavana oxşayın və məni ayrıca yox, Allaha xatir sevin.

Cahil və nadan xalq içində İslam bərəkəti ilə bir cavan elə tərbiyə olunur ki, orta yaşlılar və yaşlılar üçün mərifət nümunəsinə çevrilir.

Demək, Allaha məhəbbət məsələsi heç nə ilə müqayisə olunmamalıdır. Qeyd etdiyimiz nümunə məhəbbətin vacib həddindən azacıq üstün olan ilk pilləsidir. Mümkündür ki, insan müstəhəb işlərdə Allahın istəyini özünün, dostunun, zövcəsinin və ya övladının istəyindən üstün tutsun. (Əlbəttə, mümkündür ki, bəzi hallarda insan hansısa ibadəti insanların istəyinə qurban versin. Məsələn, müstəhəb oruc ibadətdir. Lakin əgər bir mö'min ondan orucunu açmağı istəyərsə, bu halda onun istəyini önəmli tutmalıdır. Çünki ilahi göstərişə əməl edərək mö'mini sevindirməyin savabı daha çoxdur.)

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi mümkündür ki, bəzən insan Allahı ne'mətlərinə və lütfünə xatir yox, yalnız və yalnız özünə xatir sevsin. Əgər Allahın heç bir ne'mət verməməsini fərz etsək, o yə'nə də Allahı sevəcəkdir. Bəzən isə insan başlanğıcda yemək, mənzil, zövcə, övlad və sair bu kimi ne'mətləri düşünür və bu ne'mətləri əta etdiyi üçün Allahı da sevir. Demək, o əvvəlcə ne'mətləri sevir və sonra bu sevgi Allaha aid olur. Sonradan düşünür və Allahı ne'mətlərdən daha çox sevir. Beləliklə, seçim etməli olduqda Allahın istəyini üstün tutur. Elmi dillə desək, Allahın məhəbbəti ne'mətə məhəbbətə tabedir; insan tədricən anlayır ki, ötəri ne'mətlərdən daha çox əbədi ne'mət sahibi məhəbbətə layiqdir.

Ne'mət sevimli, yoxsa sahibi?

Ayı sevək, yoxsa xaliq həbib?

Məhəbbətin ən üstün mərtəbəsi insanın ilahi kamilliklər barədə düşünməsidir. İnsanın fitrətində gözəlliklərə məhəbbət mövcuddur. Elə buna görə də kamilliklərin sahibini sevəcəkdir. Əgər insan Allahın cəmal və cəlal sifətlərini, zati kamillikləri və məxluqları ilahi kamalın təzahürü kimi bilsə və heç bir şeyin müstəqil kamala malik olmadığını, hər bir kamilliyin ariflərin şə'r və dilində açıqlanan ilahi kamilliyin nümunəsi olduğunu anlasa, onun Allaha məhəbbəti zati və başqa kamilliklərə məhəbbəti qeyri-zati olacaqdır. Allahın kamal sifəti əbədi olduğu üçün Ona məhəbbət

də daimidir. Lakin səxavətli insana səxavətli olduğu vaxtadək məhəbbət götərilir. Əgər bu kamil sifəti əldən verərsə, daha heç kəs ona məhəbbət göstərməyəcək. Demək, məhəbbət əslində kamillik hesab olunan səxavətə aid edilmişdir. Bu məsələni gözəllik, şücaət və başqa bu kimi kamilliklərə də aid etmək olar.

Allahın sifətləri eynən Onun zəti olduğundan, Allaha münasibətdə hansısa keyfiyyət dəyişikliklərindən danışmağa dəyməz.

Bir şəxs Allahı düzgün tanıyarsa, deyə bilməz ki, Allahın sifətlərini sevdiiyimdən Onun zətinə sevirəm. “Allahın sifətini sevirəm, amma zətinə yox” demək də olmaz.

Mərifət və iman bizim kimi naqis olanlar digər kamilliklərə müstəqil yanaşırlar. Amma elələri var ki, bütün gözəllikləri və yaxşı sifətləri Allah kamalının cəlvəsi kimi görür. Bu məqamda itaətdən danışmağa dəyməz. “Ərəfə” duasında deyilir: “Pərvərdigara! Sən o kəssən ki, öz dostlarının qəlbində səni tanımaları və sənə şərik qoşmamaları üçün nur parlatmışan və biganələri öz dostlarının qəlbindən çıxarmışan ki, səndən qeyrisini sevməsinlər.”

Bəli, bu zümrədən olanlar hətta girami peyğəmbər və məsum imamları ilahi kamal cəlvəsi sayırlar. Ona görə də Allahı və Onun cəlvələrini sevirlər. Belə bir məhəbbət mərhələsinə çatmaq vacib olmasa da, bu mərhələyə çatmaq üçün çalışmağa dəyər. Allaha yaxın məqama yüksəliş heç bir dünyəvi müvəffəqiyyətlə müqayisə oluna bilməz.

Qüdsi hədisdə deyilir ki, Allah-təala həzrət Davuda xitabən buyurdu: “Ey Davud, öz şagirdlərinə münasibətdə təvazökar və sadə ol. Allaha yaxınlıq yolunu seçənlərlə sərt davranma. Əgər məni sevənlər bilsəydilər ki, bu yolu tutanların mənim hüzurumda hansı məqamları var, onların ayağı altda torpaq olardılar.”²⁰

İki mühüm nöqtə

Hazırkı qüdsi hədisdə iki nöqtə diqqəti cəlb edir:

1. İnsan öncə güman edir ki, hazırkı hədisdə “muridin” dedikdə həzrət Davudun müridləri nəzərdə tutulur, Allah bu müridləri Davuda tapşırır. Amma azca düşündükdən sonra məlum olur ki, nəzərdə tutulan Allaha yaxınlıq məqamı üçün çalışanlardır. Olsun ki, onlar lazımı məqama çatmamışlar. Bununla belə, Allah həmin zümrə ilə mehriban davranmağı, onlara sərt yanaşmamağı tapşırır.

2. Başqa heç bir rəvayətdə “ayaq altda torpaq olmaq” ifadəsi ilə rastlaşmırıq. Bu olduqca uca bir təbiddir. Əgər məqsədə çatanlar bu yolu gedənlərin dəyərini bilsəydilər, onların ayağı altda torpaq olmaq istəyərdilər!

Demək, Allah yolunu seçənlərin qarşısında təvazö həzrət Davud kimi böyük peyğəmbərlərin mühüm vəzifələrindəndir.

Həzrət Sadiqdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə buyurulur: “Aşiq o kəsdir ki, qəlbinin sirri daha saf, danışığı daha doğru və Allahla əhdə vəfası daha çoxdur... Allah onların vasitəsi ilə şəhərlərini abad edir, onlara əta etdiyi rəhmətə xatir xalqdan bəlanı uzaqlaşdırır. Beləliklə, əgər insanlar onların Allah yanında hansı məqam sahibi olduqlarını bilsəydilər, Allaha yaxınlaşmaq üçün onların ayaqları altda torpaq olmağı vasitə seçərdilər.”²¹

Rəvayətdə mühüm bir nöqtə qeyd olunur ki, Allaha yaxınlaşmaq üçün vasitə olaraq yalnız aşiq bəndələrin ayaqlarının altındakı torpaq bəyan olunur. İnsanın Allahın bu lütf və inayət dəryasından bir içim su içməsi üçün bu iki rəvayət kifayət deyilmi?! Başqa bir rəvayətdə deyilir: Allah-təala bəzi səmavi kitablarda

²⁰ Молла Мөһсин Фейз Кашани, “Муһәччәтул-бәјза”, ч. 8, с. 62.

²¹ “Биһарул-әнвар”, ч. 67, с. 23.

buyurmuşdur: Ey mənim bəndəm! Sənə olan haqqıma and olsun ki, mən səni sevirəm. Belə isə, sən də məni sev.”²²

Bu rəvayətin başqa formada olması da mümkündür: “And olsun sənə olan haqqına, mən səni sevirəm. Belə isə, mənim sənə olan haqqıma xatir sən də məni sev.”

Bu tə`bir əvvəlki tə`birdən daha lətifətlidir. Çünki bu tə`birdə Allah-təala insanlar üçün hüquq tə`yin edir və bu hüquqa and içir. Qur`ani-kərimdə buyrulur: “Mö`minlərə kömək öhdəmizdə olan bir haqdır.”²³

İlahi məhəbbətin tə`sirləri

Bə`zi rəvayətlərdə bu məhəbbətin nəticə və tə`sirlərinə işarə olunmuşdur. Qüdsi hədisdə bildirilir ki, Allah-təala həzrət Musaya belə buyurdu: “Ey İmran oğlu! Məni sevdini zənn edən, lakin gecə olan kimi yatan şəxs yalan deyir. Aşiq öz mə`şuqu ilə xəlvəti sevmirmi?”²⁴

Gecələr yatıb, məhbubunu yad etməyən şəxsin məhəbbət iddiası doğrudurmu? Rəvayətdə bildirilir ki, insan gecə namazına qalxarkən bir neçə dua oxusa yaxşıdır. Bu dualardan biri də budur: “İlahi, sənə səmən ulduzları qürub etmişlər, bəndələrinin gözləri yuxuya getmişdir, padşahlar qapılarını bağlamışdır, qoruyucular onların saraylarının ətrafına fırlanırlar və hər aşiq öz mə`şuqu ilə xəlvətə çəkilmişdir. Sən mənim məhbubumsan!”²⁵

Bəli, insan şirin yuxu və yumşaq yataqdan qalxarkən səmaya baxır, Allahın ayələrini görür və belə pıçıldaır: “Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılması, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsi ağıl sahibləri üçün qəti dəlillərdir.”²⁶ İnsan bu pıçıltılarla məhbubla xəlvətə çəkilir. Məhəbbətin sadə nişanı budur ki, aşiq istəyir ki, mə`şuqun adını daha çox eşitsin və onun haqqında daha çox düşünsün. Əgər insan Allahın adını eşidərkən sevinib, daha çox eşitmək üçün qulaq asıb yorulmursa bu onun Allahı sevməsinin əlamətidir. Lakin əgər e`tinəsizlik göstərib tez bir zamanda ilahi kəlam eşitməkdən yorulursa, onun məhəbbətinin zəif və ya yox dərəcədə olması aydınlaşır.

Allahı sevən şəxs Kə`bə və sair məscidlər kimi ona mənsub olanları da sevir. Məscidə daxil olarkən iki rəkət “təhiyyət” namazı qılır və mə`şuqun evinə tamaşa edib, ləzzət alır.

Allahı sevən Allahın dostlarını və onların hərəmlərini də sevir. Necə ki, ziyarətdə ərz edirik: “Hər kəs sizi seversə Allahı sevmişdir. Hər kəs Allaha üz tutsa sizdən başlayacaqdır...”²⁷

Dostun istəyi odur ki, onun dostunu da sevsinlər. Dost o zaman sevinir ki, onun dostunun da sevildiyini hiss etsin. Dost o zaman sevinir ki, onu xatırladan hər bir adın, şəkilin və əlamətin sevilib, hörmət edildiyini hiss etsin! Onun hər bir sözünə, işarəsinə əlinə, işlərinə, verdiyi hədiyyəyə hörmət edib, məhəbbət bəsləyirlər. Məsələn, hədiyyə öz-özlüyündə o qədər də dəyərli deyil. Lakin bu hədiyyə dostu mənsub olduğu üçün çox dəyərli olur!

Allahın onu sevməsi üçün heç bir iş görməyən şəxs dostluq iddiasında sadıq deyil. İndi isə görək Allah hansı kəslərə deyir ki, əgər filan işi görsəniz, sizi sevecəyəm. Yoxsa, Allah bu sözləri Onu sevib, sevməməyin əhəmiyyəti olmayan insanlara

²² “Иршадул-ғулуб”, Дејләми, ч. 1, с. 171.

²³ “Рум”, 47.

²⁴ “Биһарул-әнвар”, ч. 13, баб 11, рəвəјəт 7, с. 329.

²⁵ “Шəрһул-əхбар”, ч. 3, с. 255, һəзрəт Сəччад (ə), “Сəһифеји-Сəччадијјə, сəһəр дуасы.

²⁶ “Али-Имран”, 190.

²⁷ “Зијарəте-чамəə”.

deyirmi? Yoxsa Allah bu sözləri ilahi sevgiyə e'tina göstərməyənlərə deyirmi? Xeyr! Şübhəsiz ki, Allah-təala bu şəxslərə belə sözlər demir. Allahın uyğun müraciəti Allahın onları sevməsini arzulayan şəxslərdir.

Allahın sevimliləri

Qur`ani-kərimdə ilahi məhəbbətin əlamətləri və nümunələri haqqında bir çox tə`birlər işlədilmişdir:

1. "İnnəllahə yuhibbut-təvvabin;" Həqiqətən, Allah tövbə edənləri sevir."

Maraqlıdır ki, ayədə "taibin" deyilməmişdir. Çünki insan ömründə yalnız bir dəfə günaha düşər olmur ki, bir dəfə tövbə ilə kifayətlənsin. İnsan dəfələrlə günah edir və buna görə də daim tövbə etməlidir. Şeytanın tələlərindən biri budur: O bir neçə dəfə tövbəsini pozan insana deyir: "Sən tövbə adamı deyilsən." Lakin Allah-təala buyurur: "Mən çox tövbə edən şəxsləri sevirəm." Yə`ni Allah-təala istəyir ki, insan hər bir səhvədən sonra çəkinmədən tövbə etsin.

2. "Və yuhibbul-mutətəhhirin;" Allah pakizəliyi sevənləri sevir."

Pakizəlik həmin zahiri pakizəlikdən başlayıb dəstəmaz, qüsl və xüsusi ilə müstəhəb qüslər kimi şər'i pakizəlikdən saysız mərtəbələri olan qəlbi pakizəliyə qədər davam edir. Allah qəlbini kin, pis güman, başqalarına pislik və sair bu kimi çirkablardan təmizləyənləri sevir.

3. Şübhəsiz ki, Allah öz yolunda möhkəm divar kimi səd çəkib döyüşənləri sevir."²⁸

Allah yolunda ixlasla və qətiyyətlə vuruşanlar Allahın sevimli bəndələridir. Bu insanlar səxavətlə canlarını fəda edir və Allah yolunda bütün varlıqlarını qurban verirlər.

Bu mövzuda başqa ayələr də mövcuddur. Biz isə bu qədər kifayətlənirik. (Misal üçün bu ayələrə müraciət edin: "Bəqərə", 185; "Ali-İmran", 76, 93, 146, 148, 159; "Maidə", 13, 42; "Tövbə", 4, 7; "Hucurat", 9; "Mumtəhinə", 19.

Uyğun mövzuda həzrət Sadiqdən (ə) bir rəvayətə nəzər salaq: "Mən ilahi məhəbbət məqamına çatmaq istədim. Beləliklə, ilahi məhəbbətin günahkarlara kin bəsləməkdə olduğunu gördüm."²⁹

Bu rəvayətə əsasən, Allahı sevib, Allahın da onu sevməsini istəyən kəs Allahın düşmənləri və günahkarlarla düşmənçilik etməlidir. Çünki həm Allahın dostlarını, həm də düşmənlərini sevmək olmaz. Əlbəttə, günahkarlar dedikdə arabil səhvə düşər olan şəxslər nəzərdə tutulmur. Əksinə, belə insanlara qarşı xeyirxah olmalı və onların hidayət olması üçün çalışılmalıdır. Rəvayətdə günahkarlar dedikdə Allahla düşmənçilik edən günahkarlar nəzərdə tutulur.

Allah aşiqi və Allahın sevimlisi olmaq üçün nə etməliyik?

İlahi yol yolçularının və xüsusi ilə də cavanların həmişəki suallarından biri budur ki, ilahi məhəbbətin artması və Allahın sevimlisi olmaq üçün nə etməliyik?

Cavab olaraq ibadət mövzularını açıqlamaq üçün çox geniş söhbətə ehtiyac var. Bu haqda ayə və rəvayətlər boldur. Lakin adi məhəbbətlərdə şəxsi təcrübənin təsdiq etdiyi ümumi bir prinsipə əsasən belə deyirik: İnsan müəyyən bir şəxsin yaxşılıqları barədə hər nə qədər çox düşünərsə, onu bir o qədər çox sevər.

Qüdsi hədisdə bildirilir ki, Allah-təala həzrət Davuda buyurur: "Məni xalqın sevimlisi et." Həzrət Davud ərz edir: "Necə edim?" Allah-təala buyurur: "Mənim nə`mətlərimi onlara xatırlat."

²⁸ "Сәфф", 4.

²⁹ "Мизанул-хикмә", ч. 1, с. 504.

İnsanlar fitri olaraq onlara yaxşılıq edənləri sevirler. Buna görə də insan Allahın ne'mətləri və bu ne'mətlərin mənbəyi olan sifətləri haqqında hər nə qədər düşünsə onun Allaha olan məhəbbəti bir o qədər artar. Məsələn, xalq Hətəm Taini səxavətli olduğu üçün sevirdi. Əgər bu insanlar onun səxavətindən faydalansaydılar, onu daha çox sevmək olardı.

Əgər insan ilahi ne'mətlər içində qorq olduğunu, Allahın ona nə qədər kömək etdiyini, eyblərini örtüyünü, çox bəlaları ondan uzaqlaşdırdığını, ona çox xeyirlər əta etdiyini və günahdan çəkinmək üçün hansı şəraitlər yaratdığını anlayarsa, təbii olaraq Onun məhəbbəti daha çox olar.

Beləliklə, uyğun sualın cavabı budur ki, insan ilahi məhəbbətinin güclənməsi üçün iki iş görməlidir:

1. Allahın ne'mətlərini, kamilliklərini və yaxşılıqlarını tanımalıdır. Şübhəsiz ki, bütün bunlar heç bir me'yarla ölçüləsi deyil: "Əgər Allahın ne'mətlərini saymaq istəsəniz bacarmayacaqsınız."

Həyatda Allahın nişanələrini axtarmalıyıq ki, tədricən qəlbimizdə məhəbbət nuru işıqlansın.

2. Qeyd etdiyimiz ne'mətlər, kamilliklər və yaxşılıqlar haqqında dərin düşünmək. Çünki həyat qayğıları insanın qəflətə düşər olmasına səbəb olur. Əgər insan sevdiyi şəxsə uzaqlaşarsa, tədricən ona olan məhəbbəti azalacaqdır. Şair deyir:

İnan uzun müddət gözdən çəkilən

Xəyaldən, könüldən çəkilər hökmən.

Həyat qayğıları və qəflətlər ilahi ne'mətlər, kamilliklər və yaxşılıqların unudulmasına səbəb olur. Bununla da tədricən məhəbbətimiz üzülür. Əgər daim ilahi ne'mətlərə, kamilliklərə və yaxşılıqlara diqqət etsək, qəlbimizdə məhəbbət şö'ləsi alovlanacaqdır.

Ümid edirik, Allah-təala sonsuz ilahi lütf dəryasından hər birimizə bir içim dadmaq tövfiqi versin, beləliklə, qəblərimizi ilahi məhəbbət və mərifət nuru ilə bəzəyək.

Amin

Və səlləllahu əla Muhəmmədin və alihi-tahirin.